DISSERTATIO
GLYPTOGRAPHICA,

DISSERTATIO GLYPTOGRAPHICA

SIVE

GEMMÆ DUÆ VETUSTISSIMÆ

EMBLEMATIBUS

ET GRÆCO ARTIFICIS NOMINE INSIGNITÆ

QUÆ EXSTANT ROMÆ

IN MUSEO VICTORIO

EXPLICATÆ, ET ILLUSTRATÆ

Accedunt nonnulla veteris elegantiæ, & eruditionis inedita Monimenta.

Auctor Fran. Victorii

ROMÆ

TYPIS ZEMPELIANIS. CIↃ. IↃ. CC. XXXIX.

SUPERIORUM PERMISSU.

Ex dono Di equitis Francisci Victorij 1739

Aliæ ferro ſcalpi non poſſunt: Aliæ non niſi retuſo. Verum omnes ADAMANTE; Plurimum autem in his TEREBRARVM (1) proficit fervor.

C. Plinius Secundus Hiſtoriæ Naturalis Libro XXXVII. *Capite* XIII.

---

[1] Fortaſſe *Rotarum* uſum apud Veteres in ſcalpendis Gemmis indicat hoc loco Plinius. Vide Cap. XXVIII. ſequentis Diſſertationis pag. 100. 101. & 102.

AD LECTOREM
PRAEFATIO.

IN eo plerumque verſantur, circa literarum ſtudia, occupationes noſtræ, ut vel ſelectis diurnæ lucis matutinis horis, vel nocturnis tenebris, oleo Minervæ quondam ſacro, rarefactis (pomeridiano enim tempore vacare ſolemus), *Muſeum Victorium*, multis veterum cimeliis refertum, illuſtrare conemur: & quicquid pro ingenii tenuitate lucubratum eſt, Viris eruditis proponere non detrectemus. Hinc duas inſignes Gemmas, græco artificis nomine diſtinctas delegimus, quæ modo cura, & labore noſtro proferuntur in lucem. Sunt illæ ſingulari typo præſtantiſſimæ, quam ob rem, in hac Diſſertatione multa enucleantur, quibus earumdem ſingularitas patefacta, magnopere eluceſcit. Omnis autem dicendarum rerum ordo, plurium Capitum ſectione partitur: in quibus ſi quicquam probatum fuerit, poſtquam nobiſmetipſis,

in declarandis Gemmarum ſymbolis, ſatisfeciſſe blandimur, illud fore cenſemus gratum, atque acceptum, & hac tempeſtate fortaſſe deſideratum: nempe, quomodo ad noſtram ætatem producta fuerit ars adeo excellens Gemmarum ſcalpendarum, inveſtigaſſe, ac veluti facem ceteris impoſterum prætuliſſe. Neutiquam vero mirentur, qui noſtras lucubrationes humaniter gratia, & favore dignantur, ſi Tractatum de Floreno aureo antiquo illuſtrato, jam ante hac promiſſum, nonnumquam citatum invenerint, ac forte contingat, nondum manibus hominum teri, dum hæc publicis typis excuduntur. Nos enim ad opus jamdiu abſolutum Lectores amandare volumus, & ſola modo Typographorum, atque operum, ſive negligentia, ſive torpedo quædam in cauſſa eſt, quod idipſum tamdiu delituerit, pluribus ab heinc annis, potiſſime in editione Meurſiana longam moram trahentium. Quod reliquum in hoc opere (felicis, fauſtique ominis gratia dictum eſto), ubi totum perluſtraverint qui legent, nihil umquam damnaturos, neque eos putamus legiſſe pœnitendum. Sane, quæ auctoritates, ac teſtimonia Scriptorum citantur, perſæpe ad paginarum calcem relata ſunt, indicatis de more Libris, Capitibus, ac paginis; quin etiam editionibus quoque a nobis diligenter exploratis, ac viſis; ne forte, (ut cum Athe-

næo

næo (1) loquar), *ad Capras Sylvestres* quemquam aliquando relegare diceremur. Interea, si Deus Optimus Maximus æquas nobis vires præstiterit, quemadmodum eruditæ vetustatis monimentis sollicitamur, aliam Dissertationem, qua scilicet de SENTINATIBUS, atque OSTRANIS populis, Umbriam olim incolentibus, tractare instituimus, quam primum edere pollicemur; duas Æreas Tabulas miræ magnitudinis exponentes, quæ eidem *Museo Victorio*, maximo cum incremento nuper accesserunt. Attamen, quod ab aliis jam editæ fuerint, ab antigraphis, sive prototypis aliquantisper vitiatæ, neque de eisdem populis, ut decebat, ipsi meminerint: pro coronyde hujus Præfationis, licet loco non suo, describere curavimus, ut, si qui interea in re literaria illis opportune uti voluerint, sciant ubi Archetypa exsistunt, & ab omni ἀμφιβολία, ac varietate tutius abstineant. In iis describendis, sphalmata, quibus scatent, notavimus asterisco, ne typographiæ vitio, vel errori nostro tribuatur, quod fortasse vetustis quadra-

(1) *Deipnosophistarum*. Libro III. Capite VII. (Edit. Lugdun. MDCLVII. in fol. pagina 83.), ubi de Citrio. Περὶ τούτου πολλὴ ζήτησις ἐγένετο τοῖς δειπνοσοφισταῖς, εἴ τις ἐστὶν αὐτοῦ μνήμη παρὰ τοῖς παλαιοῖς. Μυρτίλος μὲν γὰρ ἔφασκεν, ὥσπερ εἰς αἶγας ἡμᾶς ἀγρίας ἀποπέμπων τοὺς ζητοῦντας. Ἡγήσανδρον τὸν Δελφὸν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ μνημονεύειν, τῆς λέξεως τὰ νῦν οὐ μεμνημένος.

Ita ex Jacobi Dalechampii Cadomensis Latina versione, juxta Isaaci Casauboni recensionem. *De hoc pomo Deipnosophistis oborta est magna quæstio, an ejus mentionem Veteres fecerint: Myrtilus enim nos id perscrutantes, velut ad Capras Sylvestres relegans, inquit; Hegesandrum Delphum in suis Commentariis ejus dictionis meminisse, sed locum in præsens memoria non tenere &c.*

Vide sis Erasmi Adagia, quæ ibidem in adnotationibus citantur, pag. 720.

quadratariis solummodo adscribendum est (1). Notandæ vero sunt in una quædam literarum formæ infrequentiores, videlicet G. formata instar Senarii numeri Græcorum ς, de quo Fabrettus adversus Reinesium differit egregie (2), & nos, Deo dante, alibi agemus. In alia litera C. pro G. frequenter occurit (3), & Λ. Græcorum

pro

[1] Hoc loci illud *fortasse* interserui, etenim: *Scribendi ratio conjuncta cum loquendo est*. (Quintilian. Lib. I. *De Instit. Oratoria* Cap. V.) Veteres autem aliqua diversimode scripsisse, ac pronunciasse, quam modo scribimus, adnotavit Justus Lipsius (*Variar. Lection.* Lib. III. Cap. XIX. & Cap. XXIX. Sed plura in *Dialogo de recta pronunciat. Latinæ Linguæ*). Marcus Terentius Varro (Lib. IV. *de Lingua Latina*) in tres classes verba distinguit: *Quæ sunt nostra, aut aliena, aut oblivia &c.* De præcipua pronunciatione Marrucinorum, & Osteatinorum, vide sis quæ notat Camillus Peregrinus (*Apparato alle Antichità di Capua* §. XV. pag. 87.) ex Charisio antiquo Grammatico. Joseph Maria Suaresius (*Præneftes antiqua* L. I. C. XXVI.) agens de Moribus, & Idiomate Prænestinorum, multa vocabula propria eos habuisse memorat, Plauto, Horatio, Actio, Festoque, & Quintiliano testibus. Porro idem Quintilianus (Lib. I. *de Inst. Orat.* Cap. X.) *Verba*, inquit, *aut Latina, aut peregrina sunt ... Taceo de Thuscis, & Sabinis, & Prænestinis quoque, nam ut eorum sermone utentem Vectium, Lucillius insectatur: Quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Patavinitatem; licet omnia Italica pro Romanis habeam; plurima Gallice valuerunt, ut Rheda &c.* Verum infra: *Est etiam sua loquentibus observatio, sua scribentibus &c.* De Titi Livii Patavinitate ab Asinio Pollione notata, etiam alibi Quintilianus &c. Eum vide Lib. VIII. ejusdem Operis Cap. I.

(2) Inscript. Domestic. Cap. VII. pag. 540. & 541. in notis ad pag. 527.

(3) Inquit Plutarchus (*In Quæst. Rom.* p. 277. edit. Lutetiæ Parisior. M.DC.XXIV. Operum Tomo II.) Literas C. & G. cognatas esse, & G. literam apud Latinos reliquis adjecisse Spurium Carbilium. Eamdem C. & G. literarum cognationem animadvertit Isidorus (Lib. I. *Origin.* Cap. XXVI.) agens *de Orthographia*. Idem exprimit Ausonius (*De literis Monosyllabis Græcis, & Latinis* v. 1134.).

Prævaluit postquam Gammæ vicefuncta prius C.

Maurus Terentianus (*De Syllabis*), pariter ad rem nostram inquit.

Scribimus prænomen unum, & C. quidem præponimus,
G. tamen sonabit illic, quando Cneum enuntio:
Asperam quia vox sono rem leviore interpolat,
Vel priores G. Latini non dum ab apice finxerant:
Sic amurca, quæ vetuste sæpe per C. scribitur,
Esse per G. preferenda crediderunt plurimi.
Quande ἀμόργη græca vox est γάμμα origo præferat.
Ille contra discat, unde C. notare debeat.
G. tamen &c.

Videndus Antonius Augustinius (*De Nominibus propriis* pag. 104.) Raderus Fornetius (Lib. I. *Rerum Quotidianar.* Cap. XV.) Hermannus Hugo (*De prima scribendi origine &c.* Cap. I. Cap. IV. & item Cap. VII.) aliique permulti.

pro A [1]. Semel item M. & A. monogrammatice ligantur hoc modo M. uti in Nummis Conſularibus pridem animadvertit diligentiſſimus Bonarrotius (2), & in hiſce Nummis argenteis *Anci Marcii*, & *Lucii Torquati*, quæ vidimus in *eodem Muſeo*, & apud alios (3), inſpiciendum eſt.

Ibi quidem in vetuſta anulari Gemma, characteribus, & circum elliptica linea ex albo, area nigricante, ſed pellucida, legitur adclamatio. ΕΥΤΥΧΙ ΓΕΜΣΙ, hoc eſt ΕΥΤΥΧΕΙ. *Felix eſto Gemmaſi*; eademque compendiaria nota ſpectatur in antiquo marmore apud Janum Gruterum (4) in magno antiquarum Inſcriptionum Theſauro. Horum vero Monogrammatum uſus frequentior, & vetuſtiſſimus obſervari maxime poteſt in ſigillis fictilium laterculorum, quorum aliqua, vel Conſulum nominibus diſtincta, vel quamvis eruditionis notam præſeferentia vidimus in pluribus Cimeliarchis adſervata, & item vulgata

b

(1) Maurus Terentianus (*De Syllabis*) de hac ſcribendi ratione meminit:
A. Latine, ſape ut Alpha, ſape Lambda ſcribitur.

[2] *Oſſervazioni ſopra alcuni Frammenti di Vaſi antichi di Vetro ornati di Figure &c.* pag. 237.

[3] Nummum Anci Marcii edidit Fabrettus in Diſſertat. II. *De Aquis & Aquaeductibus Veteris Romae*. pag. 131. Sed pictore uſus imperito, canem contra currentem equitem effinxit. Verum vetuſtus artifex herbam quamdam trifoleam expreſſit, ut heic vides.

(4) Pagina CLXIX. num. 1.

gata ab editoribus veterum Monimentorum. Sed idem Gruterus alios Titulos pariter adfert, nonnullis aliis monogrammatibus inscriptos (1). Cetera, quæ eruditorum virorum curiositatem excitant, ipsæ Tabulæ demonstrant. Quæ prima sequitur alta est palmos tres, uncias tres Romanæ Architectonicæ mensuræ, cum elevatione tympani triangularis: Lata palmos duos, uncias quinque supra; infra palmos duos, uncias tres. Legenda est vero post Præfationem pagina XII. quo loci transferre opus fuit, ut inchoatum opus e vestigio properaret ad finem, & ne turbaretur forma varietate paginarum. Al-

(1) Vide pag. VII. num. 4. XIII. n. 15. XV. n. 9. & alibi passim. Plutibus autem Monogrammatibus refertæ sunt vetustæ Inscriptiones, potissime Pagina CLXIX. num. I. quam supra notavimus. DCCXXXIX. n. 3. MVII. n. 3. MLXXV. n. 10. MXCIV. n. I. Quibus omnibus adjungi poterit eruditum Emblema in anulari Hyacintho, quem nuper vidimus insculptum, scilicet Palma, circa quam duabus lineis ita distinctum adparet nomen PHIL ARG RI. Addendus itidem est ex *Museo Victorio* antiqnus hic Titulus marmoreus admodum exiguus: non enim æquat integras uncias undecim longitudinis, & altitudinis, vix uncias quatuor cum dimidio.

EPHEBVS . AVCTI . F . BIMVS
ET . MENSVM . III. DIES XIIII
VIXIT.
NOLITE . DOLERE . PARENTES . EVENTVM
MEVM . PROPERAVIT . AETAS
HOC . DEDIT . FATVM . MIHI

Putandum autem hujusmodi compendiatiis notis plerumque usos fuisse lithographos caussa necessitatis; vel quod marmor non caperet integra verba, spatio deficiente, ut in hac Inscriptione observari potest; vel quod error fortuitus, qui in scribendo aliquando obrepserat, legenti industrie celaretur. Hinc vero artem scribendi per notas, & effingendi Monogrammata ab ævo vetustissimo derivasse suspicamur; quum eadem occurrant non raro in Nummis Græcorum, & Romanorum, in quibus integras dictiones exprimere, area Nummorum, vel minime, vel certe difficile pateretur. Monogrammata apud Veteres, in usu fuisse, & ipsa monimenta testantur, & alii quoque nobis priores indicarunt. Ea tamen, quæ de eorum origine adtigimus, a nemine hactenus observata sunt.

Altera alta eſt palmos tres integros, uncias duas, cum elevatione tympani; Lata ſupra, & infra palmos duos: Legitur autem pagina XIII. Par Conſulum, qui in Tabula Ænea ad Municipium *Oſtranum* ſpectante deſcripti ſunt, indicat eam ad Annum Æræ Chriſtianæ CCLX. pertinere. Conſulatus autem, quem præfert Tabula *Sentinatium* ſpectat ad Annum Chriſti CCLXI. Utrumque monimentum præcellens admodum eſt. Tabulæ enim Æneæ ſunt ſummæ raritatis, quia aſpera ærugine abroduntur, deturpantur, & facile conficiuntur; Hæ vero maximi faciundæ videntur, quia hujuſmodi tabibus carent: proinde topographicis curis lucem promtam adferunt, præſidiumque Hiſtoriæ: Faſtus præterea Conſulares mirifice illuſtrant, atque confirmant.

Ex Oſſe Antiquo.

Adi Caput IX. pag. 28. & 29. & item Caput XXXII. pag. 118. Id enim Parergon, opportuna aliqua eruditione non caret.

cum *nævis*

An. Christi CCLX

P CORNELIO SAECVLARE II ET CIVNIO DONA
TO II COS IIII NON DEC

OSTRE IN MVNICIPIO COLL CENTON ✓ CVM SCHOLA SVA FREQVEN
TES SCRIBVNDO ADFVISSENT IBIQVE REFERENTE T VESSIDIO FOR
TVNATO QQ VNIVERSORV' CONSENSV VERBA SVNT FACTA
QVANTO AMORE QVANTAQVE MVNIF'IC'IENTIA M NN CARENVS VIBI
ANVS ORNASSE PALA' EST CVIVS INPARES BENEFICIIS AD
REMVNERANDAM 'AEIVS ADFECTIONEM QV'ERERE REMEDIA
DEBERE SED PR'ECIPVVM A'QVE LAVDABILE'M COMMVNIS VOTI
REPERTVM CONSILIVM VT CORETIVM VICTORINVM AD ÇENVS 'AE
IVS ET HONORI'S PERTINENTEM VEL 'AC OB'BLATIONE MVNEREMVS
ET PATRONVM 'AEVM IANDVDVM LECTVM PVBLICA TESTIFICATIO
NE MANIFESTETVR IÇITVR SI CVNCTIS VIDETVR TABVLAM AEREAM
CONTINENTEM TESTIMONIVM CIRCA EVM NOSTRE' ADFECTIONIS
IDEOQVE ÷ Q R Q F R DE 'AEA R V I CENSVERVNT
PLACERE CORETIO VICTORINO PATRONO ✓ NN TABVL AEREAM CONTI
NENTEM VE'BA DECRETI NOSTRI OFFERRI PER VESSIDIVM FORTVNA
TVM CORNELIVM TERTIVM QQ PVBLILIVM MAXIMINVM
AVRELIVM VRSINVM ✓ VALERIVM IVSTVM
COCCEIVM MERCVRIALEM ANTISTIVM MAXIMVM
OCTAVIVM CLEMENTEM PETRONIVM FELICEM
VESSIDIVM FILOQVIRIVM OCTAVIVM TAV
RVM SATRENV' SVPERVM VESSIDIVM VERECVNDV'
STATIVM FAVSTVM LEÇATOS
FELICITER

TABULA ÆNEA II

cum *nævis*

An.Chrifti CCLXI

IMP CALLIENO AVC IIII ET VOLVSIANO COS
XV . KAL SEPTEMBRES

SENTINI ~ IN TRICLIN'I DOMVS \ C \ C \ NVMERVM HABENTI
BVS SEQVEL'LA EIVSDEM COLLEC \ IBI REFERENTIBVS CASIDIO
SEVERO PATRE N \ N \ ET HELDIO PERECRINO PARENTE CVM SIT
O'PORTVNVM CREBRIS BENEF'ICIIS ET ADFECTIONEM AMORIS
ergA N \ N EX'IBENTIBVS ADSISTERE ET MVNIFIC-I'ENTIA
m eoRVM SICVT OP'ORTVNITAS TESTIMONIVM \ PERHIBERET
reMVNERARE ICITVR SI CVNCTIS VIDETVR CORETIVM FVSCVM
u fpLENDIDVM DECVRIONE' PATRIAE N SED ET PATRONVM TRIVM
COLL \ PRINCIPALIVM ET VESIA' MARTINAM CONIVCEM EIVS
PATRONAM SED ET CORETIV' SADINVM FILIVM EORVM IAM PRID'IM
PATRONOS PER DVPLOMVM \ A NVMERO N \ COOPTATC'S NVNC TABVLAM
AEREAM PATRONATVS EIS OFFERRI VT MERITO HONORE PRO MERI
TIS INNOTESCAT \ Q \ F \ P \ D \ E \ I \ C \ C
QVOD IN PRAETERITVM CORETI FVSCI PATRONI VPSIAESIAE MARTIN'E
PATRON'E ET CORETI SABINI FILI EORVM ERCA AMORE BENEFICIA PRAES
TITA SVSCEPERIMVS NVNC ETIAM IN FVTVRVM NON DISSIMILIA QVAE
NVNC SENTIMVS PERPETVO EX DOMV'M EORVM PROCESSVRA PARI ADFEC
TIONE'M SPERAMVS A'DQVE IDEO CONSENTIR'I RELATIONI \ B \ B \ V \ V \ CASIDI
SEVERI PATRIS N̄ N̄ ET HELDI PERECRINI PARENTIS ET AD REMVNERANDAM
EORVM BENEVOLENTIA' QVO LAVTIVS A'DQVE PVLCHRIVS DIGNE HONOREM
SIBI OBLATVM SVS'ICIPERE DICNENTVR DECRETVM ET IN TABVLA \ AEREA
PERSCRIPTVM EIS QVA ET A NOBIS PROFECTVM EST LECATOSQVE
FIERI PLACVIT QVI HANC TABVLAM DICNE PRC'SEQVI
SATRIVS ACHILLES \ SATRIVS CLEMENS
VOESIDENVS MRCELLINVS VASSIDENVS VERINVS
CASIDIVS SEVERVS AELDIVS PRIMVS HELDIVS PERECRINVS
BRITTIVS MAXIMVS AELIVS HONORATVS APPOLVLVS HILARIANVS AETRIVS
TERMINALIS CAVIVS FELICISSIMVS SATRIVS IANVARIVS CASIDIVS ROMV
LVS AETRIVS VERNA SATRIVS VRSVS

MONITUM

Alphonſus Rex Aragoniorum MAGNANIMVS, & SAPIENS nuncupatus, OPTIMOS CONSILIARIOS ESSE MORTVOS, *dicebat*; *Libros videlicet deſignans, a quibus ſine metu, ſine gratia, quæ noſſe cuperet, fideliter audiret.*

Antonius Panormita: *De Dictis, & Factis memorabilibus Alphonſi Regis*. Lib. III. num. I.

SYL-

SYLLABUS

SIVE

SERIES, ET ORDO CAPITUM.

Disqui-

De

c *Gemma*

De

FIGURAE

VI.

Ne putet Lector adlatum Capite XXV. Numisma nos tribuisse Alexandro Mediceo, tamquam a se cudi jussum: Eruditum enim Hemistichium ejus fatum memorat, quo ab Laurentio Mediceo, noctu, proditorio crimine e vivis sublatus est VIII. Eidus Januarii, Anno MDXXXVI. more Florentinorum; communi vero epocha, MDXXXVII. Fortasse ejus imago ab egregio ejusdem ætatis artifice elaboratum fuit, cui Alexander,

xander, genio, quo tunc flagrasse comperimus, mandaverat. Verum pars postica ab aliquo sui studioso viro, post ejus obitum restituta. Facinoris memoriam indicat sequens Numisma, quod erutum ex *Museo Victorio*, e re nostra duximus heic prodere.

X

Laurentius Medices Bruto comparatur, aeque foedo, atque immiti patrato flagitio, adsimili numismati consignato. XXII.

Marci Bruti Numisma cum pileo libertatis, duobus utrimque pugionibus, & inscriptione EID. MAR. scilicet EIDIBVS. MARTIIS. vulgavit Antonius Augustinius (*Dialogo* I.) Fulvius Ursinus, & alii.

XI

CAP. XXV *Cameum antiquum; in quo duae dexterae conjunctae simul sunt. Altera decoratur Armil-*

COROL-

Ne vacua remaneret hæc pagina, antiquum lapidem exſtantem in *Muſeo Victorio* deſcripſimus, longum Palm. 1I. Unc. x. alt. Palm. I. Unc. IV. Inſignitur autem ille duplici inſcriptione: Parte una, ea quæ vetuſtior eſt, magnis characteribus diſtinguitur, confirmatque conjecturas de monogrammatibus, quorum mentio in Præfatione (1) occurrit.

M. VEDIO . M. Ɔ. L. GLYCONI
VIXIT . AN . V . M . III. M. VALERI
ſic Ɔ. L. GLYCO . PAT . VALERIA . C . L.
PRIMILLA . MAT . FECERVNT . AEDICLA . FILI
DVLCISSIMO . SIBI . POSTERISQ. SVIS.

Parte altera vero, minoribus literis, hæc alia nonnihil recentior cælata eſt *Minio* conſpicua (2), & varia eruditione referta.

D . M . S

N. FADIVS . HERMES . ET . PERVENIA . RESTITVTA . CVMFADIS . FIL.
SVIS . IAMBO . FESTO . FRVCTO . ET . CONFLONIA . FORTVNATA.
FECERVNT . SIBI . ET . SVIS . LIB . LIBERTABVSQ. POSTERISQ. EOR.
AD . HAS . HAEDICVLAS . ET . OLLAS . ITVM . ADITVM . AMBIT . ET.
ſic HAVSTVM . PRAESTARI . DEBETVR . IN . FRONTE . COM-PREHENSIS.
AEDICVLIS . TRIBVS . PED . OCTO . INTROR-SVS . PED . DVO.
IN QVIBVS . AED . ET . COLVMB . OLLAE . SVNT . N. XXIII.
ET . CINERA . RIS

Utraque nunc primum prodit, Candido Lectori, ut arbitror, munuſculum ex tempore gratiſſimum.

IMPRI-

(1) *Pagina* IX. XV, & *infra* 124. (2) *Adi Cap.* XXXI. *Diſſertationis pag.* 114.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sac. Palatii Apoſtolici.

Ph. Archiep. Theodoſiæ Viceſg.

ADPROBATIONES
CENSORUM

I

QUum *Diſſertationem Glyptographicam* a me diligenter lectam, nihil Catholicæ Religioni, vel bonis moribus adverſum continere deprehenderim: quin imo multa illa erudite exhibeat, quibus res antiquæ illuſtrentur; Typis publicis edi poſſe cenſeo. Romæ Idibus Martiis A. D. MDCCXXXIX.

Petrus Pollidorus.

II

DIssertationem Glyptographicam in duplicem Musei Victorii Gemmam lubens perlegi, Rmi Patris Magistri Sacri Palatii Apostolici jussionibus obsecutus. In ea sane Clarissimus Auctor singula, quæ pertinent ad præstantissima isthæc Antiquitatis κειμήλια illustranda, enucleat, & ad vivum resecat. Igitur eruditam hujusmodi, ac simul jucundam lucubrationem cum Catholicis dogmatibus, regulisque morum omni ex parte consentientem, publica luce donari posse existimo; immo vero ut quanto citius edatur exopto, mecumque una harumce literarum amantes non solum exoptant, verum etiam jure veluti quodam postulant, ac flagitant. Romæ v. Cal. Majas MDCCXXXIX.

Dominicus Theoli Linguæ Sanctæ Publicus Professor in Archigymnasio Sapientiæ.

IMPRIMATUR.

Fr. Nic. Ridolfi Ord. Prædicatorum Sac. Palatii Apost. Mag.

DISSER-

Hieron Eq. Odam del. *Paullus Pilaja Inc.*

DISSERTATIO GLYPTOGRAPHICA,

SIVE

GEMMÆ DUÆ VETUSTISSIMÆ, *EMBLEMATIBUS*, ET GRÆCO ARTIFICIS NOMINE INSIGNITÆ, *EXPLICATÆ, ET ILLUSTRATÆ.*

CAP. I De Præstantia Sculpturæ Gemmarum antiquarum.

NIHIL in tota vetustate præstantius Gemmis insculptis, nihil magis spectabile sese videtur offerre admirandæ Antiquitatis cultoribus; in iis enim examinandis, contrectandisque, dubitari plane, ac jure, meritoque disputari potest, utrum materia præferenda sit operi, sive potius, opus materiam superaverit. Porro Achates, Jaspis, Onyx, Chalcedonius, Carneola, Smaragdus, Beryllus, Topatius, Amethystus, Crystallus, materiam præstant Sculptoribus. Adamas quoque ceteris excellentior, atque durissimus occurrit quandoque impressa imagine suspiciendus. Ii vero, qui in hisce operibus insudarunt, Gemmisque insculpen-

CAP. I

dis anaglyphico opere, ac pariter dioglyphico, ſe exercuerunt, adeo præcellentes viri ſunt, ut in æmulationem virtutis (1) excitati nonnulli eorum, qui ſe ceteris præſtare noſcebant, perſæpe ſuis nominibus illas præſignarint. Diogenes Laërtius, Mneſarchum patrem Pythagoræ memorans (2), qui fuerat Sculptor Gemmarum, & Anulorum, communi vocabulo ΔΑΚΤΥΛΙΟΓΛΥΦΟΝ appellat, hoc eſt Sculptorem Anulorum. Sed alicubi non ea tantum virtutis æmulatio exſtimulabat Artifices ad egregia opera edenda; verum etiam formido quædam animis illorum ab Magiſtratibus incuſſa, quæ ſi noſtro quoque ævo vigeret, fortaſſe multo meliora ſpectare liceret: Ἀκούω κεῖσθαι νόμον Θήβησι, inquit Ælianus (3) προστάττοντα τοῖς τεχνίταις, καὶ τοῖς γραφικοῖς, καὶ τοῖς πλαστικοῖς, εἰς τὸ κρεῖττον τὰς εἰκόνας μιμεῖσθαι, ἀπειλεῖ δὲ ὁ νόμος τοῖς εἰς τὸ χεῖρόν ποτε ἢ πλάσασιν ἢ γράψασι, ζημίαν τὸ τίμημα δρᾶν. *Audio legem eſſe Thebis, præcipientem Artificibus, tum Pictoribus, tum Figulis, ut imaginum formas, quoad poſſent, optime exprimerent. Iis autem omnibus, qui deterius, aut finxiſſent, aut pinxiſſent, pro pæna mulctam pecuniariam irrogantem.*

Gem-

(1) Cajus Vallejus Paterculus. Hiſtoriæ Romanæ Libro I. in fine. Editionis Aldinæ. Venet. ∞DLXXI. pag. 23.

Alit Æmulatio ingenia: & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit: naturaque, quod ſummo ſtudio petitum eſt, aſcendit in ſummum &c.

(2) In Vita Pythagoræ.

(3) Variæ Hiſtoriæ. Libro IV. Capite IV. pag. 97. Edit. Argentorati ab Joanne Scheffero. MDCLXII.

CAP. II Qui primi Gemmas inciderunt. Indicantur nomina plurium veterum Sculptorum.

GEmmas autem vetuſtiſſimi hominum ſculpſerunt Ægyptii, poſt illos Etruſci, deinde Græci, ac demum Romani. Græcorum, ac Romanorum nonnulli Sculptores adhuc innoteſcunt, uti ex noſtra Diſſertatione conſtare poteſt. Etenim Viri clariores eo opificii genere indicantur alter ab altero, præſertim vero non abſque teſtimonio veterum Scriptorum, ab Ludovico Demontioſio (1), Aldo Manutio, Paulli filio (2), Abrahamo Gorlæo (3), Franciſco Junio, qui junior dicitur, Franciſci Junii ſenioris filio (4), Joanne Fabro Bambergenſi (5), Joanne Angelo Caninio (6), Jacobo Sponio (7), Leonardo Auguſtinio [8], Paullo Alexandro Maffejo (9), & nuperrime ab Philippo Stoſchio [10], qui ſingulorum opera, quæ adhuc exſtant, recenſere conatus eſt, adlatis Gemmarum ſculptarum imaginibus a Bernardo Picart homine Belga, per quam diligenter æri inciſis. Illorum autem catalogum ordine alphabetico digeſtum heic acci-

A 2 pe.

[1] *Commentar. de Sculptura, Calatura, Scalptura, & Pictura antiquorum.*

Videſis pag. 142. ubi *de Gemmarum Scalptura* agit.

(2) Ibidem. *De Calatura, & Pictura.* pag. 169.

(3) In *Dactyliotheca*. pag. 9. & 10. edit. MDCIX.

(4) *De Pictura Veterum*. Lib. II. Cap. VIII. Edit. Roteroda. MDCXCIV. in fol.

Idem ibidem. In Catalogo Artificum, variis locis.

(5) *Commentar. in Imagines Illustrium ex Fulvii Urſinii Bibliotheca à Theodoro Gallæo expreſſas.* variis locis.

(6) *Iconografia, cioè Diſegni d' immagini de' famoſiſſimi Monarchi, Regi, Filoſofi, Poeti, ed Oratori dell' Antichità &c.* 1699. in fol.

(7) *Miſcellan. eruditæ Antiquitatis.*

[8] In Præfatione ad Gemmas antiquas.

(9) *Gemme Antiche figurate.*

(10) *Gemmæ antiquæ cælatæ Scalptorum nominibus inſignitæ. Amſtelædami.* MDCCXXIV.

CAP. II

pe. ADMON. AEPOLIANUS. AETION. AGATHEMERUS. AGATHOPUS. ALEXANDER. ALLION (1). ANTEROS. APOLLODOTUS. APOLLONIDES. APOLLONIUS. ASPASIAS (2). AULUS (3). AXEOCHUS. CAEKAS. CARPUS. COINUS. DIOSCORIDES (4). EPITYNCHANUS. EVODUS. EUTYCHES. FELIX CALPURNIUS SEVERUS. GNEUS. HEIUS. HELLEN. HYLLUS (5). LUCIUS. MYCON. MYRTON. NICOMACHUS. ONESAS [6]. PAMPHYLVS (7). PIGMON. (Is *Pergamum* appellat, contra fidem vetustæ Gemmæ (8), quæ in Museo Magni Ducis Etruriæ Florentiæ adservatur). PHARNACES. PHYLEMON [9]. PLOTARCHUS. POLYCLETUS. PYRGOTELES (10). QUINTILLUS. SCYLAX (11). SELEUCUS. SOLON (12). SOSOCLES. SOSTRATUS. SOTRATUS. TEUCRUS. THAMYRUS. TRYPHON. His addendi sunt Gemmarum Scalptores ab eodem Stoschio præteriti, quorum opera egregia æri pariter incisa vulgavit Vir clarissimus, mihique amicissimus, Antonius Franciscus Gorius, in Patrio Athenæo publicus Historiarum Professor, iique sunt. AMPHOTERUS (13). ANTIO-

(1) Hujus Artificis Gemmæ duæ.
(2) Ejusdem Gemmæ duæ.
[3] Gemmæ v.
(4) Gemmæ VII.
(5) Gemmæ III.
(6) Gemmæ II.
(7) Gemmæ II.
[8] Adi Musei Florentini Volumen II. Clas. I. Tab. III. N. II. & item Inscriptionum Antiquar. in Etruriæ Urbibus exstantium Vol. I. Tab. V. N. I. Utrobique lapsus etiam Leonardi Augustinii, & pariter Equitis Maffei indigitatur.
(9) Gemmæ II.
(10) Gemmæ II.
(11) Gemmæ II.
(12) Gemmæ IV.
(13) Inscript. Antiq. in Etruriæ Urbibus exstan. Tomo I. Tab. II. N. IV. & item in Museo Florent. Tom. II. Clas. I. Tab. X. Num. III.

ANTIOCHUS (1). CLEONAS (2). CRONIUS (3). QUINTUS ALEXA (4). ex quibus omnibus, notandum est, duo, tresve tantum, nomen Latinis characteribus scripsisse, reliquos vero, Græcis. Nonnulli nomen suum descripserunt, recto casu, qui aliquando, verbum ΕΠΟΙΕΙ. vel primam tantum syllabam ΕΠ. hoc est, *faciebat*, solebant adponere: alii, casu obliquo, ut in ipsis Gemmis antiquis videre est. Nomen *Agathangeli*, quod græcis characteribus expressum est in Gemma [5], quæ Pompeii caput referre dicitur, in hoc catalogo Sculptorum antiquorum describere detrectavimus: opus enim, quantumvis elegantissimum, sublestæ fidei suspicionem subit apud plerosque cultos viros, qui in eodem expendendo, manum recentioris artificis, indicio sane constanti, perspectam habere sibi videntur. Item *Gellii* nomen abegimus, quod alibi ΓΗΛΙΟΥ. alibi ΓΕΛΙΟΥ. [6] scriptum viderimus. Sed præter recensitos supra cælatores Gemmarum, memoratur a Diogene Laërtio (7) Mnesarchus Pythagoræ pater ΔΑΚΤΥΛΙΟΓΛΥΦΟΣ. videlicet *Anulorum fictor*; quod & Apulejus adfirmat, inquiens (8): *Profugit ex Insula*

(Sa-

(1) Inscript. Antiq. Tom. I. Tab. I. Num. IV.

(2) Ibidem Num. II.

(3) Ibid. Num. I.

[4] Mus. Floren. Tom. II. Tab. XCVII. Num. I. Videsis pag. 155. & in Præfatione. Pag. VII.

(5) Adi *Collectanea Romanar. Antiquitat.* Antonii Borioni. Tab. 68. pag. vero 48.

[6] Ibidem. Tab. 75. Vid. pag. 53.

(7) Libro VIII. in Vita Pythagoræ. pag. 214. edit. Londini. MDCLXIV.

(8) Floridorum Lib. II.

CAP. II (Samo), *clanculo Pythagoras, patre Mnesarcho nuper amisso, quem comperio inter Sellularios artifices, Gemmis faberrime sculpendis, laudem magis, quam opem quæsisse*. Meminit item Mnesarchi Gemmarum Sculptoris optimi Suidas in voce ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, & alii etiam recentiores eruditi idem præstiterunt, Isaacius Casaubonus, & Ægidius Menagius. Memoratur præterea ab Herodoto Halicarnasseo, Theodorus quoque Samius, Teleclis filius (1), qui *Smaragdum*, Gemmam signatoriam insculpsisse fertur Polycrati Samiorum Tyranno, cujus Gemmæ fatum ab eodem Herodoto describitur, & a Cajo Plinio Secundo, Historiæ Naturalis Libro XXXIII. Capite I. & Libro XXXVII. pariter Capite I. ubi Gemmam ipsam *Sardonychen* fuisse narrat, non quidem *Smaragdum* insigniter cælatum: *ostenduntque Romæ, si credimus, in Concordiæ delubro*, ut idem ille ait, *cornu aureo Augustæ dono inclusam, & novissimum prope locum tot prælatis obtinentem*. Ex iis tamen, quæ subsequuntur, putandum est, mendum irrepsisse in Plinii Codicem, & *Smaragdum* pro *Sardonyche* reponendum. Siquidem, ut alios præteream, hujus rei testes, Joannes Tzetzes Variarum Historiarum Chiliade VII. (2), eam-

(1) In Thalia, hoc est Libro III. pag. 178. & p. 179. edit. Francofurt. in fol. MDCVIII.

(2) De Polycratis anulo 121. Adi Collectionem Veterum Poëtarum Græcorum Jacobi Lectii. Tom. II. pag. 376. & 377. edit. Coloniæ Allobrogum. CIↃ. IↃ. C. XIV.

eamdem narrat vetuſtam memoriam, & Gemmam cælatam, *Smaragdum*, valde pretioſum fuiſſe confirmat, ab eodem Theodoro Samio Teleclei filio, quem ſupra celebravimus, ſummo artificio inſculptum. Augebit vero Stoſchius, (cujus tota ea provincia eſt) hanc ſeriem veterum cælatorum gemmarum editione altera ſui operis, quam parare compertum eſt elegantiorem.

CAP. III
De *Aulo* Gemmarum Sculptore, & de Gemmis ab eo inſculptis.

EXimius inter alios, qui nomen ſuum Gemmis inſcriptum ad poſteros mandarunt, fuit certe *Aulus*, vel Græcus artifex, vel Græcorum exemplarium typos magis probatos imitatus; etenim artem egregiam adhuc oſtendunt multæ ab eodem cælatæ, atque ejus nomine ſignatæ, ſive inſcriptæ Gemmæ. Quinque ex his viſuntur adlatæ in Opere Stoſchiano [1], quarum duas in Muſei Florentini Volumine ſecundo (2) retulit eruditiſſimus auctor, meminitque anaglyptici operis ab ipſomet *Aulo* Chalcedonio exciſi, quod in Muſeo Capponio Romæ adſervatur, & non dum lucem adſpexit [3], ſextum hujus Artificis opus. Alia præclara Gemma *Auli* nomine inſignita, ab Joanne Fabro Bambergenſi laudatur in Commentariis ad Imagines Virorum Illuſtrium Bibliothecæ Fulvii Urſinii: *habet enim*, ut ipſe pro-

(1) Tab. xv. xvi. xvii. xviii. & xix.
(2) Claſſe I. Tab. II. Num. I. Ibidem. Tab. vii. Num. III.
[3] Muſei Florentini Tom. II. pag. 10. Claſſe I.

CAP. III prodit (1), *Cupidinem, qui papilionem trunco arboris adfigit*. Errat vero dum *Auli* nomen in Gemma, de qua loquitur, tamquam prænomen Bruti, non uti nomen Artificis expressum judicavit. Adsimiles Fabri lapsus adnotari commode possunt in Gemma Herculis capite insculpta, in qua sub collo legitur ΓΝΑΙΟC (2), & item in nomine *Hellenis* interpretando in alia Gemma, in cujus area post imaginem legitur ΕΛΛΗΝ [3]. *Hilæ* pariter, sive *Hylli* nomen, (in Gemma ΥΛΛΟΥ), falso explanat, atque illustrare nititur (4), alio detorquens Artificum nomina propria. Vagari quoque videtur circa Gemmam ab *Epitynchano* exscalptam, in qua apertissime legitur ΕΠΙΤΥΓΧΑΙΝΟΣ ΕΠΟΙΕΙ [5], hoc est *Epitynchanus faciebat*: ita ut, vix ullum umquam indicium, nominis ab ipsis Sculptoribus inscripti in area Gemmarum, conjectura potius, quam re adsequutum, facile putandum sit. Non enim de exquisitissimo Gemmæ artificio scripsisset: *quippe quæ artis hujus peritis, ab Artifice aliquo ævi Augusti facta videatur, verbi gratia, ab Epitynchano, aut Zosimo, quorum exstant nomina in priscis Cameis, aliisque sculpturis, vel certe a Dioscoride, qui Augusti fecit imaginem, qua ille signare solitus fuit, sicut Svetonius, & Plinius referunt &c.* Sed in edendo

[1] Pagina 67.
(2) Ibidem. Videsis pag. 66.
(3) Ibid. Tab. LXIV. pag. 42.
(4) Ibid. Tab. LXXV. pag. 47.
(5) Faber Joannes. Libro supra citato, Tab. LXXXVII. pag. 52.

do judicio de antiquis Gemmarum cælatoribus, & de gemmis ab eiſdem proprio nomine ſignatis, plurimi hactenus erraverunt. Octava demum Gemma ab eodem ipſo *Aulo* ſumma cura ac ſtudio, quin etiam genio quoque impellente, elaborata, & omni venuſtate feliciter abſoluta, prodit ex *Muſeo Victorio*, quam omnium elegantiſſimam, & rei novitate perſpecta, & induſtria Artificis, quæ probe maxima eſt in hoc opere perficiendo, unumquemque mecum pariter adfirmaturum, non dubito.

CAP. IV

Deſcriptio Gemmæ *Muſei Victorii* ab eodem *Aulo* cælatæ.

VEnus in hac Gemma ſpectatur ſedens in eleganti quadam ſaxorum ſtrue, cui ſiniſtra innititur, dexteræ vero manus nonnihil elatæ, atque expanſæ extremo indice producto, calamum, ſeu virgam erectam ſuſtinet, librat, circumducitque, duplici armilla, quà brachio manus adjungitur, revincta. Caput oblique expreſſum eſt, oculo ad æquabilem virgulæ agitationem jucunde intento; vultu ſive ore plane blando, atque hilari. Crines habet criſpos & nodo religatos ad occiput, relictis extremitatibus ad auræ flatus ſpatiantibus. Inauribus decoratur, ſed ſine gemma: Monili tamen circa collum unionibus valde pretioſo (1). Parte ſuperiore corporis,

 tota

(1) Videſis Homeri Hymnum in Venerem. In Collectione Veterum Poëtarum Græcorum Carminis Heroici. edit. cura Jacobi Lectii. in fol. Aureliæ Allobrogum. CIↃ.IↃ.C.VI. Tom. I. pag. 434. & 435. & item alium Homeri Hymn. pariter in Venerem. pag. 438.

tota fere nuda eſt, diſcincto baltheo, turgidula, ac ſucciplena, ad artis certe oſtentationem, & miraculum ſculpta. In inferiore, deflua palla tegitur, multis flexibus ſinuoſa, ejuſque extremitates nonnullis flocculis ad olivæ figuram accedentibus exornantur: pedibus vero nullo calceamenti genere indutis efficta eſt. Advolat e regione puer Amor explicatis alis, & ridenti ore, capillo breviuſculo, cirratoque, extenſis autem brachiis, manibuſque, ac digitis ludicre exertis: corporis ſtatu exprimitur, quo ſe urgeat circa libratum bacillum, ſeu calamum, tamquam impetraturus illum a matre, ut eumdem ludum luderet: totus pinguior, atque habitior, uti pueri eſſe ſolent. In area legitur ΑΥΛΟC. quod eſt nomen Sculptoris, quapropter ſubintelligendum eſt ΕΠΟΙΕΙ. ſcilicet *Aulus faciebat*, ut in pluribus aliis hujuſmodi monimentis, vel per primas literas, ſive elementa ΕΠ. vel ſingillatim, diſtincte atque expreſſe, quemadmodum ſupra demonſtratum eſt.

CAP. V
De Achate Gemma, qua uſus eſt *Aulus*. Veterum opiniones recenſentur circa hanc Gemmam.

GEmma, in qua ſculpta eſt Venus, Achates varius eſt, nempe variis coloribus diſtinctus, qui tamen leviter, ac demiſſe adparent; abſumto etenim igne cadavere, quo cum in antiquo ſarcophago reperiri contigit Anno MDCCXXXV. Anulus quoque cum pretioſo lapillo ſemiuſtus fuit.

fuit. Mitior vero ſe præbuit ignis in hanc Gemmam, vel ipſius Gemmæ durities, ac virtus, ignis potentiæ acriter, ac vehementer reſtitit: etenim præſtat ad hanc diem uſum ſignandi ceras. De Achate, ejuſque variis ſpeciebus, atque inſita virtute, multa referunt Orpheus in Libro de Lapidibus [1], Plinius in Hiſtoria Naturali (2). Sanctus Epiphanius in Libro de XII. Gemmis, quæ erant in veſte Aaronis (3). Dioſcorides item, Galenus, Paullus, atque alii, qui de rebus ad medicas artes pertinentes ex inſtituto tractarunt. Repertus primo fuit apud Siculos juxta flumen, Achatem nuncupatum, ut memorat Marbodæus vetuſtus Poëta, Gallus Cœnomanenſis, editus ab Jacobo Gronovio poſt Dactyliothecam Abrahami Gorlæi auctam (4): dein-

 de

(1) ΟΡΦΕΩΣ ΠΕΡΙ ΛΙΘΩΝ. Adi Veterum Poëtar. Græcorum collectionem Jacobi Lectii. Tom. 1. ubi Orpheus *de Achate* agit. pag. 525. & item pag. 531. plura vero ad rem noſtram pag. 532. & ſeq. &c.

(2) Libro XXXVII. Capite X.

(3) Gemma VIII.

Videſis Conradi Geſner. *De rerum Foſſilium, Lapidum, & Gemmarum Figuris*.

Item *Commentar. Ad Opuſc. S. Epiphanii*.

Franciſci Ruei. *De Gemmis aliquot, iis præſertim, quarum D. Jo: Apoſtolus in ſua Apocalypſi meminit. De aliis quoque, quarum uſus hoc ævi ad nos pervenit*. Lib. 1. Cap. II. Cap. III. & Cap. XVI.

Andrea Bacci. *Le XII. Pietre prezioſe, che adornavano i veſtimenti del Sommo Sacerdote*. Num. VIII.

Idem *De Gemmis, & Lapidibus pretioſis &c.* cum Adnotationibus *Wolfangi Gabelchouer*. Capite X.

Anſelmus Boëtius de Boot, & Adrianus Tollius. *Gemmarum, & Lapidum Hiſtoria &c.* Libro II. Agunt vero *de Achate*. Capite XCV. XCVI. XCVII. XCVIII. & item in notis.

Joannes de Laët. *De Gemmis, & Lapidibus*. Libro I. Capite XXII.

(4) Lugduni Batavorum in 4. CIↃ. IↃ. C. XCV. Parte II. *Carmen de Gemmis, ſive Lapidibus pretioſis*. pag. 6.

Ut perhibent primum lapis eſt inventus Achates.
In ripis fluvii, qui nomine dictus eodem.
Hic pretio dives, Siculas perlabitur oras.
Sit licet ipſe niger, zonis tamen obſitus albis &c.

CAP. V de pluribus item in locis inventus eſt ; ita ut quemadmodum valde pretioſus, ac pene ſingularis æſtimabatur, copia famam raritatis minuerit, & multum præconcepti decoris ademſerit. Id ipſum, ſed Poëtarum more exaggerans ſcribebat Claudianus (1).

Lemnius hæc etiam Gemmis exſtruxit, & auro,
Admiſcens artem pretio, trabibuſque Smaragdis
Subpoſuit cæſas Hyacinthi rupe columnas.
Beryllo paries, & Jaſpide lubrica ſurgunt
Limina, deſpectuſque ſolo calcatur Achates &c.

Eum ita dictum putant nonnulli, quaſi ſociabilem. Veteres venenis quibuſdam adverſari exiſtimabant, atque ideo tamquam amuletum ſalutare ab ipſa natura homini donatum (2). Heinc non illam modo, ſed alias quoque Gemmas, quibus adſimiles medendi facultates tribuebant ſecum geſtare, ac circumferre conſueverunt (3).

Potio-

(1) *De Nuptiis Honorii, & Mariæ.*

[2] Marbodæus pag. 7.
Portantem munit, vireſque miniſtrat Achates.
Facundumque facit, gratumque, bonique coloris.
Hoc Anchiſiades comitante pericula vicit.

(3) Idem Poëta vetuſtus pag. 5.
Nec dubium cuiquam debet, falſumque videri,
Quin ſua ſit gemmis divinitus inſita virtus.
Ingens eſt herbis virtus data, maxima Gemmis.

Pagina vero 25.
Sed fraus, intactum quia nil humana relinquit.
(Invida naturam, dum ſcilicet ars imitatur,)
Veras a falſis, labor eſt diſcernere gemmas.
Callida, quas didicit vitro ſimulare doloſo,
Dum veram ſpeciem mentitur adultera forma.
Inde fit, ut virtus Gemmarum nulla putetur,
Ignaros, quoties tentata probatio fallit.
Sed veras ſpecies, (fuerint ſi rite ſacratæ),
Effectus miri, procul ambiguo comitantur.

Potiori autem jure, nempe superstitiosa religionis methodo, ac lege adacti, quas vane, ac perdite sequebantur, magis quam genio indulgentes, aut ornamentorum caussa, digitis plerumque, sive monilibus, armillis quoque, aut fibulis inserebant eas, quæ signis, vel imaginibus distinguebantur, quod faustum, inde prosperitatis omen, seu vitæ feliciter gerendæ spem certam sibi promitterent, vel in primis augurarentur. Vide Camilli Leonardi Physici Pisaurensis Speculum Lapidum (1), sed caute legendum.

CAP. VI
Usus, ac consuetudo comburendi Gemmas, una cũ cadaveribus mortuorum expenditur, & illustratur.

CApite præcedenti expositum est obiter pretiosam hanc Gemmam in vetusto quodam mausoleo, semiustulatam cum defuncti hominis cineribus repertam fuisse, nec ita combustam diximus, ut tamquam inutilis abiicienda sit, ac rebus futilibus debeat adnumerari. Valet enim plurimum ad usum obsignandi, & nonnihil adhuc translucet. Prisca vero consuetudo comburendi anulos æstimabiliores, digitis mortuorum insertos, præcipue declaratur a Propertio, Umbro, elegantique Poëta (2), ubi de Cynthia vita functa ita fatur.

Eosdem habuit secum, quibus est elata capillos;
Eosdem oculos: Lateri vestis adusta fuit.
Et solitum digito Beryllon adederat ignis,
Summaque lethæus triverat ora liquor &c.

(1) Lib. III. Cap. IV. & alibi. [2] Libro IV. Eleg. VII.

Vestes

CAP. VI

Vestes quoque, atque alia ornamenta in rogum conjecta, una cum demortui cadavere, & cum ejusdem cineribus in sepulcralem tumulum inlata olim fuisse, non modo heinc licet arguere, sed constat etiam ex Lege ultima *de Auro, & Argento legato* (1); confirmaturque ex Titi Livii Libro XXXIV. (2), adstipulantibus Valerio Maximo (3), Lactantio (4), & Svetonio (5). Alia quoque argumenta profert Joannes Kirchmannus Libro III. de Funeribus Romanorum (6), quem si lubet, consulas velim. Ceterum morientibus anuli detrahebantur, teste Plinio (7), Svetonio (8), aliisque. Forte autem detrahebantur anuli, inquit Petrus Morestellus [9]: *ne in Pollinctorum manus pervenirent*. Quin etiam iidem ipsi anuli ita integri in ollis cinerariis sæpenumero condebantur, & in cæpotaphiis: vel rutilanti gemma instructi, vel gemma insculpta, quemadmodum retroactis temporibus multi reperti fuerunt, & adhuc hodie, impellente potius avaritia, quam curiositate, (diruuntur enim quotidie quot-

(1) Digestorum. Libro XXXIV. Titulo II. Lege XLII. *Funerari me arbitrio viri mei volo, & inferri mihi, quæcumque sepulturæ meæ caussa feram ex ornamentis; lineas duas ex margaritis, & viriolas ex smaragdis &c.*

Vid. item in Digestis. Tit. VII. *de Religiosis, & sumtibus funerum &c.* Leg. XIV.

(2) *Purpura viri utemur: Prætextati in Magistratibus; in Sacerdotiis; nec id ut vivi solum habeamus insigne, sed etiam, ut cum eo crememur mortui &c.*

[3] Libro V. Capite V.

(4) *De origine Erroris*. Libro II. Capite IV.

[5] In Nerone. Capite L.

(6) Capite V.

[7] Naturalis Historiæ. Libro XXXIII. Cap. I. *Gravatis Somno, aut morientibus anuli detrahuntur*.

[8] In Tiberio. Capite LXXIII.

[9] *Pompa Feralis, sive Justa Funebria Veterum*. Libro I. Cap. IV.

quotquot detegi, aut defodi, ſive excavari poſſunt Hypogæa paganorum ſepulcra), aliquando inveniuntur, & quanti minimi, conductis foſſoribus imperitis ab temeratoribus hujuſmodi monimentorum adquiruntur inſculptæ gemmæ, ut maximi illas vendant honeſtis viris, qui rerum antiquarum ſtudioſi, eas ab injuria temporum, atque ab inſcitia vulgi tueri ſatagunt, & diligenti ratione in ſpem fœnoris Orbi literario comparandi cuſtodiunt, vel ſcriptis eruditis illuſtrant. Exſtat apud Gruterum (1), vetuſtus, ac funebris titulus, qui hanc eamdem conſuetudinem explanat diſertiſſime, atque ita ſe habet.

VENEREM . AVG . CVM . PARERGO . ITEM . PHIALAM
ARGENT . AEMIL . RVST . F . ITEM . TABVLAM . AR
GENT . M . ANNIVS . CELCITAN . TEST . SVO . POST . MORTEM
AEMILIAE . ARTEMISIAE . VXORI . ET . HEREDI . SVAE
PONI . IVS
AEMILIA . ARTEMISIA . TIRA . POS . EADEMQ
DE . SVO . ANVLVM . AVR . GEMMA . MELIORE

Incertum quidem eſt, utrum Gemma melior Æmiliæ Artemiſiæ, præfulgidus lapillus, ſive Gemma aliqua inſculpta fuerit, cujus generis inſtitutus eſt ſermo, ſed potior eſt apud me opinio, quam ſequitur Fortunius Licetus [2], qui hunc eum-

[1] Pag. 11x: Num. z.

[2] *De Anulis Antiquis*. Capite xL. pag. 188. Edit. Utini per Nicolaum Schirattum. MDCXLV.

CAP. VI eumdem titulum adfert, in plures tamen, ac varias lineas distinctum, Gemmam minime insculptam fuisse. Puto enim addidisset: *ex Dactyliotheca sua*, qua mulieres plerumque, neutiquam delectari solent. Delectantur vero mirifice mulieres, ac Matronæ, nostra quoque ætate, Adamante, Pyropo, Sapphyro, Smaragdo, Unionibus, quæ multum, magnamque census partem, prorsus frustra, atque inutiliter absumunt. Illud tamen pro certo tenendum est: gemmam meliorem, integram in tumulo fuisse repositam, quod ab ipso adlatæ epigraphes contextu apertissime desumitur. Jacobus Philippus Thomasinus Episcopus Æmoniensis (1), idem Epitaphium: *Donarium insigne, e saxo* appellat, *Malace in Hispania Veneri Augustæ oblatum, in quo*, ut ipse ait, *præter alia ornamenta, Phialam, & Tabulam argenteam, Tiaram, Anulum aureum, & Gemmam videre est*. Fallitur tamen *Donarium* Veneri tributum appellando illud Emblema, quod amorem, & liberalitatem Marci Annii Celsitani in Æmiliam Artemisiam conjugem suam prodit, ut in Adnotationibus ad Inscriptiones Donianas [2] advertit pro eruditionis suæ copia cl. Gorius, qui Donii opus edidit nitidissime absolutum.

Quis-

[1] *De Donariis, & Tabellis Votivis*, Capite XVI. pag. 124. Edit. Patavii. MDCLIV.

(2) Classe II. ad calcem paginæ 59.

CAP. VII Disquiritur códitio antiqui Gemmæ possessoris. Quid indicent Veneris imagines in Gemmis insculptæ, aperitur.

QUisquis ille sit, qui hac Gemma utebatur; & genere clarissimus, & opibus abundasse videtur. Viros enim principes hujusmodi insignes cælaturas asservasse, ac gestare consuevisse, argumento esse possunt Mithridates Rex Ponti, Scaurus privignus Sullæ, Pompejus Magnus, Cæsar Dictator, Marcellus Octaviæ filius, quorum Dactyliothecæ hodieque celebrantur, vel in Ædibus Capitolinis olim dicatæ, vel in Æde Veneris Genitricis, vel in Æde pariter Apollinis Palatini. Præterea hisce sigillis delectabantur vehementer, ac prope ad insaniam Heliogabalus (1), & Gallienus (2), qui sibi non digitos modo, fibulas, atque alia ornamenta, sed caligas quoque ineptissime adornabant. Illud autem, Gemmis non tamen sculptis, factitasse præ ceteris Cajum Cæsarem, cognomento Caligulam, narrant Svetonius (3), & Plinius (4), ac de Diocletiano testatur Eutropius (5). Quæ quum notissima sint, vel tyro-

C nibus

(1) Lampridius in Heliogabalo. Capite XXIII. *Habuit, & in calceamentis gemmas, & quidem sculptas: quod risum omnibus movit, quasi possent sculptura nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærebant &c.* Eas vero, quibus usus fuerat Heliogabalus, de calceamentis, & vestibus tulisse Alexandrum Severum, scribit idem Lampridius in Alexandro, eujus erat effatum, sive adagium. IMPERIVM IN VIRTVTE ESSE NON IN DECORE, ut refert idem Lampridius.

(2) Agostini. *Le Gemme antiche figurate*. Parte I. Impressione II. MDCLXXXVI. pag. 18.

(3) In Caligula. Cap. LII.

(4) Natural. Histor. Libro XXXVII. Cap. II. *Tolerabiliorem tamen fecit caussam Caji Principis, qui super omnia muliebria, socculos induebat e margaritis &c.*

(5) Historiarum Romanarum Breviarium, sive Compendium. Libro IX. *Ornamenta Gemmarum vestibus calceamentisque indidit. Nam prius Imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliqua communia &c.*

CAP. VII nibus in re antiquaria, tantummodo adtigisse sufficiat. Quandoquidem Viris eruditis pauca gratiosiora, atque ideo rerum gestarum memoriam refricando unice legentibus offerebamus proposito nostro satisfacturi. Verum enim vero, pari quoque studio malim præterire caussas, quare idem ipse Veneris imagine delectaretur; etenim plurimæ in medium adferri possent. Philosophicis tamen rationibus, quibus lubenter trahimur, inhærentes, illud minime reticendum est, quamplures gentiles Veneri tribuisse principium, & finem humanæ vitæ, quæ luculenter, atque erudite ab Mythologis, & Philologis, potissime vero ab vetustis Poëtis explanantur, Venerem rerum omnium genitricem adserentibus, & pariter Libitinam [1]. Heinc Canachus ille Sicyonius, ut meminerunt Eratosthenes (2), & Pausanias pariter in Corinthiacis [3], Veneris imaginem ex ebore, auroque conficiens, capiti Orbem cœlestem imposuit, & manibus Papaver uni, alteræ Malum Punicum. Prima opinionis ratio pendet ab ortu, quem ei tribuunt. Secunda, quod Libitinam appellent, non ita late patet. Hanc igitur Gemmæ nostræ explicatio-

[1] Videsis Orpheum In Hymno in Venerem, Euripidem, Lucretium, aliosque plures.

(2) Libro III.

(3) Libro II.

Adi Natalis Comitis Mythologiam. Libro IV. Cap. XIII. Edit. Venetæ. MDLXVIII. in 4. pag. 122. Editionis Patavinæ. MDCXVI. pariter in 4. pag. 209. & Edition. Geneuensis. MDCLI. in 8. pag. 387.

Vide item. Vincenzo Cartari *Imagini degli Dei degli Antichi &c.* cum Additionib. Laur. Pignorii.

cationi magis conſonam, breviuſcule perpendamus. Pauſanias in Atticis, ſive Libro 1. Veteris Græciæ (1) inquit Græcos, ac præſertim Athenienſes Venerem, tamquam unam de numero Parcarum reſpexiſſe. Plutarchus vero Chæronenſis in Quæſtionibus Romanis, ſeu in Tractatu de Cauſſis, hæc habet (2). Διὰ τί τὰ πρὸς τὰς ταφὰς πιπράσκουσιν ἐν τῷ τεμένει τῷ Λιβιτίνης; νομίζοντες Ἀφροδίτην εἶναι τὴν Λιβιτίνην; πότερον καὶ τοῦτο τοῦ Νουμᾶ τοῦ βασιλέως φιλοσοφημάτων ἕν ἐστιν, ὅπως μανθάνωσι μὴ δυσχεραίνειν τὰ τοιαῦτα, μηδὲ φεύγειν ὡς μιασμόν; ἢ μᾶλλον ὑπόμνησίς ἐστι τοῦ φθαρτὸν εἶναι τὸ γεννητόν; ὡς μιᾶς θεοῦ τὰς γενέσεις καὶ τὰς τελευτὰς ἐπισκοπούσης. καὶ γὰρ ἐν Δελφοῖς Ἀφροδίτης ἐπιτυμβίας ἀγαλμάτιόν ἐστι, πρὸς ὃ τοὺς κατοιχομένους ἐπὶ τὰς χοὰς ἀνακαλοῦνται. Quæ interprete Guillelmo Xylandro, latine ita redduntur (3): *Cur, quæ ad funera pertinent in templo Libitinæ vendunt, quam eamdem eſſe cum Venere cenſent? An hoc quoque unum eſt de Numæ Regis,*

CAP. VII

ſapien-

(1) Edit. Hannoviæ per Wechelios. M.DC.XIII. in folio. pagina 33.

Ἐς δὲ τὸ χωρίον, ὃ κήπους ὀνομάζουσι, καὶ τῆς Ἀφροδίτης τὸν ναόν, οὐδεὶς λεγόμενός σφισιν ἐστὶ λόγος, οὐ μὴν οὐδὲ ἐς τὴν Ἀφροδίτην, ἣ τοῦ ναοῦ πλησίον ἕστηκε. ταύτης γὰρ σχῆμα μὲν τετράγωνον κατὰ ταὐτὰ καὶ τοῖς Ἑρμαῖς, τὸ δ' ἐπίγραμμα σημαίνει τὴν Οὐρανίαν Ἀφροδίτην τῶν καλουμένων μοιρῶν εἶναι πρεσβυτάτην. Ita vertit Romulus Amaſeus. Ibidem. *De ea vero Urbis regiuncula, quam Hortos vocant, & Veneris in ea templo, ſignoque quod templo adſiſtit, figura, ut Hermæ, quadrata, nihil fide dignum eſt ab Atheníenſibus sraditum. Epigramma autem indicat, Cæleſtem Venerem eſſe, earum, quæ Parcæ appellantur, natu maximam &c.* In Edit. vero Florentina Laurentii Torrentini, Typographi Ducalis. MDLI. in fol. pag. 21.

(2) Operum Tomo II. Edit. Lutetiæ Pariſiorum. Typis Regiis. MDCXXIV. in fol. pag. 269.

[3] Ibidem.

ſapienter inſtitutis, quo diſcerent ab his rebus non abhorrere, neque pro piaculis eas ducere. Aut potius eo monebantur caducum eſſe, quod eſſet natum; una eademque Dea, & ortibus, & interitibus præſidente; Nam Delphis quoque Venus ſepulcralis (Epitymbiam ipſi dicunt), eſt imaguncula, ad quam evocant eorum manes, quibus libant &c. Igitur nulla umquam adſignari poteſt cauſſa præſtantior, ſive potior ratio, cur Veneris imagines maxime in Gemmis ſculptæ perſæpe occurrunt, figura plerumque varia; nempe quod diverſimode, ac pro libito illam colerent. Sed opinionem circa Gemmam noſtram, ſatis ſit quodammodo indicaſſe, reliqua nunc explicare non eſt animus; Quid enim Gemmæ, quæ jocos, ac ludorum ſpecies qualeſcumque præferunt, apud antiquos Gentiles, aperto, vel arcano, ſecretoque modo indicarent, paullo poſt ſingulari Capite (1) tractanda a nobis ſunt.

CAP. VIII
De Inauribus ab Aulo Gemmæ Sculptore Veneri tributis.

UNum Veneris in Gemma ſculptæ ornamentum, Inaures conſiderandæ occurrunt, quas plane mulieres magno capitis decori deputabant, & eas ex auro, noſtro etiam ævo, quotidie geſtare ſolent, auribus infixas. Aurum ſane in aure gerere, olim inſigne nobilitatis exiſtimabatur,

(1) Nempe Capite XVIII. hujus Diſſertationis.

batur, quod in Platone obſervabat Apulejus (1): Uſus vero paullatim gliſcens, frequentia auctus, nec aliquo legis præſcripto coërcitus, ac retuſus, facile in abuſum declinavit. *Ad hoc excogitata ſunt aurium vulnera*, inquit Plinius in Proœmio ad Librum XII. Naturalis Hiſtoriæ [2], *nimirum quoniam parum eſt collo, crinibuſque geſtari, niſi infoderentur etiam corpori*. Hujuſmodi ornamenta, ita deſcribit Iſidorus Hiſpalenſis (3): *Inaures ab aurium foraminibus nuncupatæ, quibus pretioſa genera lapidum dependent. Harum uſus in Græcia: Puellæ utraque aure, pueri tantum dextra gerebant*. Inde officium peculiare Domus Auguſtæ, & forſan privatorum etiam apud veteres fuit, fœminas ornatrices aurium deſtinare, (etenim valde plures erant, quæ Ornatrices tantum dicebantur, earumque officium magis protendebatur, & in ſaxis antiquis ſæpe memorantur). Duo vetuſta monimenta exſtant apud Gruterum in magno Inſcriptionum Theſauro (4), quibus iſta hæc maxime illuſtrantur. Nummum antea ineditum, & apud Græcos percuſſum protulit

ex

(1) Seilicet. *De Habitudine Doctrinarum Platonis*. Libro I. qui inſcribitur. *De Philoſophia Naturali*. ibi pag. 570. *Auri tantum* (hoc eſt, *reliquit*), *quantum puer nobilitatis inſigne in auricula geſtavit*. Vide Edit. Pariſ. MDCLXXXVIII. ad uſum Delphini.

(2) Videſis ante Caput I.

[3] *Originum*. Libro XIX. Capite XXXI.

[4] Pagina DLXXIX. num. 2. & 3. Legi ſiquidem oportet AVRICLAE ORNATRIX. num. 3. non autem VRICIAE. verbum nihil deſignans. Adi Laurentium Pignorium in Commentario de Servis, & eorum apud Veteres miniſteriis, pag. 199. Plura vero adfert ſeiru digna Gaſpar Bartholinus Syntagmate de Inauribus inſeripto.

CAP. VIII ex Museo Mediceo Gorius in Præfatione ad Monumentum, sive Columbarium Libertorum, & Servorum Liviæ Augustæ, & Cæsarum (1), in quo ipsamet Livia Inauribus decoratur: *quibus Romani*, ut idem prodit (2), *Etruscorum exemplo sua numina interdum ornare consuevere*. Confirmatur eodem Nummo conjectura a Philippo Bonarrotio Senatore Florentino, Viroque clarissimo exposita (3), nempe quod fœminarum imagines cujuscumque sint ordinis, ideo Inauribus, & nonnullis aliis ornamentis, priori ætate, omnino destituuntur, licet ipsæ dum vitam viverent, iisdem continuo uterentur: Consuetudo etenim percrebuerat Deabus tantum, quas putabant, notam fortasse singularem, Inaures, aliosque muliebres ornatus tribuere. Heinc errata nonnulla Augustarum Numismata, pictoris, & graphiarii oscitantia, arbitramur, apud Cangium (4), & Bandurium [5] observanda, Tabulis æreis insculpta, in quibus Inaures spectantur; uti in Familia Theodosii Magni, aliorumque Imperatorum; videlicet in Nummis Æliæ Flaccillæ, Æliæ Eudoxiæ, Gallæ Placidiæ, Æliæ Pulcheriæ, Æliæ Verinæ &c. Unum tantum Æliæ Flaccillæ nummum, ex ære secundi moduli adhuc

(1) Pagina xxv. Tab. I. num. I.

(2) Ibidem. Pag. xxiii.

(3) *Osservazioni sopra alcuni Frammenti di Vasi antichi di Vetro ornati di figure &c.* pag. 154. e 155.

[4] In Familiis Byzantinis.

(5) Numismata Imperatorum Romanorum.

huc aſperum, & mire conſervatum, cum Inaure ſpectavimus, cujus in averſa parte, circa fœminam ſtantem legitur. SALVS. REIPVRLICAE (1), ipſam Flaccillam, tamquam Numen Reipublicæ ſalutare exprimentem. Alia profecto numiſmata, quæ vidimus, hoc ornamenti genere prorſus carent. Sane Juliam Auguſtam Titi Veſpaſiani filiam Beryllo inſculpſit elegantiſſime EVODVS, qui *Diadema*, *Inaures*, & item *Monile* ei adtribuit (2), tamquam Deam repreſentans in imagine. Neque alio jure Plotinam Trajani uxorem, Sabinam conjugem Hadriani, atque alias non nullas Auguſtas fœminas eodem *Diademate* inſignitas videris in numiſmatibus, uti oſtendunt averſæ partes, quibus noſtræ opinionis ratio confirmatur. Ita APOLLODOTVS Minervæ Salutiferæ, *ſignum Tauticum* adpoſuit pro *Inaure* in Gemma, quæ exſtat in Muſeo Barbarinio [3]. ASPASIAS pariter Minervam Salutiferam ſumma diligentia,

(1) Litera R. pro B. occurrit in hoc Nummo, erratum ſollenne vetuſti Scalptoris. Notum eſt vero horum operum artifices, picturæ potius, quam orthographiæ ſtudioſos eſſe.

(2) Exſtat in Theſauro Sancti Dionyſii. Edidit Stoſchius in Opere de Gemmis antiquis cælatis. Num. XXXIII. pag. 44.

Ectypon hujus Gemmæ ex ſulphure pulcherrimo ſpectare licet in *Muſeo Victorio*.

(3) De hoc Signo egimus in Nummo Æreo Veterum Chriſtianorum explicato. Parte I. Capite XXXIII. pag. 40. & aliud agentes. Cap. XXXVI. pag. 43.

Ediderunt hanc Gemmam Joannes Angelus Caninius. *Iconografia, cioè Diſegni d' Immagini de' famoſiſſimi Monarchi, Regi &c.* Num. XCIII. pag. 123. edit. 1669. in fol.

Gronovius in Theſauro Græcarum Antiquitatum Tomo II. Num. LXXXV. Sed parum diligenter delineatam.

Videſis Baudelotium de Dairual. *De l' Utilitè des Voyages*. Tomo I. pag. 311.

Bernardus Picart diligentiſſime expreſſit apud Stoſchium. *Gemmæ antiquæ cælatæ &c.* Num. X. pag. 12.

Ectypon exſtat item *in Muſeo Victorio*.

CAP. VIII

tia, atque arte in Jaſpide rubro cælans, aurem *uvæ racemo* exornavit pluribus gemmis compacto, & *Monili* margaritis, atque unionibus præſtantiſſimo (1). Vetuſtum opus hujus artificis ſervabatur Romæ in lectiſſima Dactyliotheca Ottoboniana: inde vero, munificentia Eminentiſſimi Principis Petri Ottoboni, Alexandri VIII, Pontificis Maximi ex germano fratre Nepotis, item Epiſcopi Oſtienſis, Sacri Cardinalium Collegii Decani, & S. R. E. Procancellarii, ad ornandum Theſaurum Caroli VI. Cæſaris Auguſti, Viennam Auſtriæ deportatum eſt. Non nihil de hiſce ornamentis diſſerit Bonarrotius in Obſervationibus ad Vitrea fragmenta [2], cum quo noſtræ quoque conjecturæ confluunt, atque conveniunt

(1) Vide Joannem Angelum Caninium. *Iconografia &c.* Num. XCII. pag. 122.

Michaëlem Angelum Cauſſeum in Muſeo Romano. Sect. I. pag. 5. Tab. VII. ubi loci imaginem Minervæ adſimilem, ſed exſtantem prodit ex Gemma, quæ olim erat apud Abbatem Robertum Harpeur Anglum, tunc temporis Romæ degentem. Gemma vero græci Artificis nomine, minime ſignata eſt; cæter Inaure, aliæque ornamenta ſunt multo tenuiora, ac ſimplicia.

Idem Sect. II. pag. 39. Tab. 12. Signum vetuſtiſſimum edidit, ex Theſauro Chriſtinæ Svecorum Reginæ, ſymbolis nonnullis ornatum, quibus ad opus *Aſpaſii* maxime accedit. Caninii opinionem improbare videtur, quod ille Aſpaſiam fœminam in Gemma expreſſam fuiſſe putaverit, ſed nomen cælatoris, quod vere in ea legitur, & eadem eſt ac Ottoboniana, nequaquam adſequitur.

Ægidius Menagius in *Hiſtoria Mulierum Philoſopharum*, edita Lugduni in 8. M. DC. XC. diſſerit de Gemma ab *Aſpaſio* cælata, quæ tunc apud Feliciam Rondaniniam Matronam Romanam exſtabat, & licet erratum Caninii, & Bellorii deprehenderit, qui gemmam illuſtrare conati ſunt, nomen eſſe Artificis non percepit.

Gronovius in Theſauro Græcar. Antiquitat. Tom. II. Num. 85. *Aſpaſiam* nomen eſſe vetuſti cælatoris detexit, ſed pictore, ac graphiario minus diligenti uſus fuit.

Stoſchius nomen Artificis agnovit, illuſtravitque, & cælatorem adhibuit diligentiſſimum. Vid. Num. XII. pag. 16.

Ectypon ab exemplari ductum exſtat in eodem *Muſeo Victorio*.

(2) Pag. 154. & 155.

veniunt. Porro Livia in Nummo Mediceo Veneri adsimilatur. Signum autem Veneris, quod Romæ in Pantheo servabatur dimidia, & valde pretiosa Gemma ad utramque aurem adpensa exornarunt Romani, quam devicta Cleopatra Ægyptiorum Regina, Ptolomæi Auletæ filia, dissectam fuisse prodidere Plinius (1), Macrobius (2), aliique plures. Altera enim huic persimilis, quæstione celeberrima inter Marcum Antonium, & Cleopatram excitata, aceto soluta, atque inter epulas absorpta fuerat ab eadem Regina, Lucio Munatio Planco judice sponsionis. Margaritas vero aceto liquefactas, (juvat enim & hoc memorare), absorbuit etiam Caligula, ut ait Svetonius (3) *aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem*. Duas item Gemmas, *magni ponderis, & inusitatæ mensuræ* (4) Inauribus Veneris dicavit Alexander Severus, quod uxori suæ oblatas, quum vendi jussisset, neque emtorem invenirent, sapiens Princeps metueret, *ne exemplum malum a Regina nasceretur, si eo uteretur, quod emi non posset*. Dicere autem solebat Regias Matronas (5), *contentas esse debere uno Reticulo, atque Inauribus, & baccato Monili, & Corona, cum qua sacrificium facerent, & unico Pallio auro sparso, & Cyclade,* CAP. VIII

D quæ

(1) Naturalis Historiæ. Libro IX. Capite XXXV.

(2) Saturnalium. Libro II. Capite XVII.

(3) In Caligula. Capite XXXVII.

(4) Ælius Lampridius in Alexandro Severo.

(5) Idem, Ibidem.

quæ ſex unciis auri plus non haberet . Julius Pollux [1], *Tripoda* adnumerat inter aurium ornatus , & vocem a figura ſumſiſſe opinatur . Ita Homerus , ut Cœlius Rhodiginus [2] advertit , Τρίγληνα ἕρματα *nominavit , ut trium pupillarum imaginem præferentia . Sunt autem Hermata , Latine Inaures .* γλήνη *vero pupilla , aut etiam oculus ipſe .* Nonnullæ veterum inaures exſtabant olim apud V. cl. Lælium Paſchalinium , quarum meminit Pignorius in erudito Commentario de Servis (3). Unam ex ære protulit Marcus Antonius Boldettus in Obſervationibus ad Cœmeteria Sacra (4). Sed hujuſmodi Gemmas , quæ Inaures fœminarum ornabant , plures ſpectare licet in *Muſeo Victorio* Amethyſtinas , Chalcedonias , Carneolas , Hyacinthinas , Smaragdinas , ac etiam Vitreas , figura varia ; omnes tamen , vel ſuperne terebratas , vel a ſummo ad imum , vel oblique , ſive per tranſverſum , ut filo aureo , ſive argenteo commode traiici , atque Inauribus adpendi poſſent .

CAP. IX
De Monili Veneri circa collum adpoſito .

ORnamentum aliud eſt Monile ditiſſimum circa collum Veneris ; pluribus enim unionibus decoratur . Illud ita deſcribitur ab Iſidoro (5): *Orna-*

(1) De Vocabulis rerum . Libro v.
(2) LectionumAntiquar.Libro VIII. Capite xv.
(3) Pag. 199. & pag. 200.
(4) Lib. II. Cap. XIV. Tab. III. num. 25. pag. 503.
[5] *Originum* . Libro XIX. Capite XXXI.

Ornamentum ex gemmis est, quod solet ex fœminarum pendere collo, dictum a munere..... Plerumque autem, & per Monile omnia ornamenta Matronarum significantur, quicquid illis munere donatur. Distinguitur a Torquibus, quod (1). *Torques sunt circuli aurei a collo ad pectus usque dependentes...., & a viris geruntur: a fœminis vero Monilia, & Catellæ.* Ab Aurelio Prudentio Christiano Poëta, recensentur in Psychomachia, fœminarum deliciæ.

.... Crinalis Acus, Redimicula, Vittæ,
Fibula, Flammeolum, Strophium, Diadema, Monile.

Celeberrima est Historia de pretioso Monili ab Rege Cyro Aspasiæ donato, & æque illustris est apud Historicos (2), ejusdem Aspasiæ perquam modesta, ac sincera renunciatio, ipsi Cyro carissima, quod Parysatidem, ut inquit Aspasias, Matrem Regis, potius deceret. Monili, multis unionibus præstantissimo, ornata cernitur Theodora, Justiniani Imperatoris conjux, Ravennæ in Æde a Sancto Vitale Christi Martyre nuncupata, quæ Musivis operibus decorata fuit Anno reparatæ salutis DXLVII. Adi Ciampinium, Veterum Monimentorum Parte altera (3): Cangium item, qui eamdem picturam refert in Historia Byzantina, scilicet in Familia Justini Thracis, &

[1] Ibidem.
(2) Videsis Æliani. Variar. Historiar. Lib. XII. Cap. I.
(3) Capite IX. Tab. XXII. pag. 73.

CAP. IX & Justiniani Augustorum (1); Et Hieronymum Rubeum, in Historia Ravennatensi (2), ubi pariter eadem imago Theodoræ spectatur, cum reliqua pictura. Sed Epitaphium vetustissimum; adfert Jacobus Sponius in Miscellaneis eruditæ Antiquitatis (3), inscriptum duodenni puero, cui nomen PAGVS, qui artem fabricandi Monilia apprime callebat: illud vero tale est.

D. M.
QVICVMQVE ES PVERO LACRIMAS EFFVNDE VIATOR
BIS TVLIT HIC SENOS PRIMAEVI GERMINIT ANNOS
DELICIVMQVE FVIT DOMINI SPES GRATA PARENTVM
QVOS MALE DESERVIT LONGO POST FATA DOLORI
NOVERAT HIC DOCTA FABRICARE MONILIA DEXTRA
ET MOLLE IN VARIAS AVRVM DISPONERE GEMMAS
NOMEN ERAT PVERO PAGVS AT NVNC FVNVS ACERBVM
ET CINIS IN TVMVLIS IACET ET SINE NOMINE CORPVS
QVI VIXIT AN. XII.
MEN. VIIII. DIEBVS XIII HOR. VIII

Verum etsi Monile proprium fœminarum ornamentum fuisse dixerimus: attamen Svetonius Imperatorem Cajum Cæsarem Caligulam: *Agitatori Cythico*, donasse ait (4), *præter equile marmoreum, & præsepe eburneum, præterque purpurea tegumenta, ac Monile e gemmis, domum etiam, & familiam, & supellectilem .... Consulatum quoque traditur destinasse &c.* Fuit item Monile apud veteres

(1) Pag. 97.
(2) Edit. II. Venet. MDLXXXIX. Libro XI. pag. 898.
(3) Sect. VI. pag. 219. GERMINIT. erratum fabrile.
(4) In Caligula. Capite LV.

CAP. IX

teres insigne ornamenti genus infantium ingenuorum collo circumpositum, unde facili negotio mos elegans emersit, per symbola quatuor anni tempora designandi, monili excogitato, juxta varias tempestatum species, geniis, sive alatis infantibus aptissimo, ex fructibus, ac pomis, seu floribus concinne disposito, compactoque. Inferiori ætate, Viri Principes, ac Mulieres, monilibus ornati frequenter occurrunt in monimentis, quæ adhuc exsistunt. Plane Cangius in Familia Ducarum (1) Romani, & Eudoxiæ imagines, ornatissimo decoratas Monili, exhibet, ex eburneo Toreumate Ecclesiæ Sancti Joannis Vesontionensis, quod antea ediderat Joannes Jacobus Chiffletius (2). Monile item in Familia Angelorum (3), & in Familia Lascarica (4), viris tributum sæpius visitur. Idemque ditissimum, in Imaginibus Manuelis, & Helenes, nec non Joannis quoque eorum filii, spectatur apud eruditum Cangium, qui ex antiquo m. s. Codice graphydem excerpsit, & in suam Byzantinam Historiam traduxit (5); Theodori autem, & Andronici effigies, pariter filiorum ipsorum, eo ornamenti genere in illa pictura non sunt indutæ. Quamobrem opportune animadvertimus, dignioribus tantum ea decoris insignia veteres tribuisse.

(1) Histor. Byzant. pag. 162.
(2) *De Linteis Sepulcralibus*. Cap. x.
(3) Adi Cangium in Hist. Bizant. pag. 201.
(4) Ibidem. pag. 218.
(5) Ibid. pag. 242.

ſe. Sed alia inferioris ævi monimenta non abſimilia, colligant qui velint; plura etenim heic congerere minus neceſſaria, atque utilia videntur. Diſſidium autem eſt inter claros Scriptores circa hanc Monilis vocem, maxime, quum de equorum, aliorumque animalium ornatu habetur ſermo. Sed præterquamquod apud Latinæ linguæ cultiſſimos Oratores, & primi Ordinis Poëtas, eadem vox, nulla rei habita ratione in utriſque indiſtincte, uſurpatur, Sextus Pompejus Feſtus (1), litem dirimit inquiens: *Monile dictum eſt ornatus muliebris, qualem habuiſſe Eriphylem fabulæ ferunt. Ex eo etiam equis præpendens a collo ornamentum, Monile appellatur*. De nonnullis ad hæc pertinentibus diſſerit abunde Joannes Schefferus Argentoratenſis [2], in Syntagmate de Antiquorum Torquibus, quem vide, ſi tibi volupe eſt.

CAP. X
De Armillis, circa manus, & brachia, Veneris imaginem honeſtantibus.

Poſtremum cultus, ac decoris inſigne ſunt Armillæ, quibus Veneris feſtive ludentis brachia circumligantur prope carpi, & metacarpi nodum, ſive juncturam, ſcilicet, ad arteriam, qua vel intermittente, vel æqualiter pulſante, Medici de febribus, & de ſalute hominum ſolent judicare. Fuerunt autem Armillæ ex auro, argen-

(1) *De Verborum ſignificatione*.
(2) Capite XIII. ubi, de Torquibus Brutorum, rerumque inanimatarum, agit.

argento; gemmatæ item, atque æreæ. Armillæ ex auro memorantur ab Svetonio (1), Valerio Maximo (2), Flavio Vopiſco (3), Feſto (4), Tertulliano (5). Argenteæ præſertim ab Capitolino (6), Plinio (7), & Valerio Maximo (8). Gemmatas videre licet apud Lambecium in Amphitrites pictura [9], & penes Thomam Bartholinium in antiqua Statua (10). Ad hæc Ammianus Marcellinus fidem facit (11), Perſas Monilia, & Armillas aureas, & gemmas pariter, ac margaritas adhibuiſſe. Æreas vero Armillas nonnullas obſervat Bonarrotius (12), cujus generis tres æri inciſas protulit Boldettus (13), quarum prima duodecim ſignis cœleſtibus aſtronomicis decoratur. Sabini aureas Armillas brachio lævo deferebant (14); Romani quoque ſiniſtro;

(1) In Nerone. Capite VI.

(2) Libro III. Capite II. & item Libro VIII. Cap. XIV.

(3) In Probo. *Bello Sarmathico jam Tribunus*, Probus, *cum multa fortiter feciſſet, publice in concione donatus eſt Armillis aureis duabus, torque aureo uno &c.*

(4) *De Verborum ſignificatione.* Verbo. *Armilla.*

(5) *De Habitu mulieris.*

(6) In Maximinis, fere in principio. *Innoteſcendi ſub Severo Imperatore, prima hæc fuit cauſſa. Natali Getæ filii minoris, Severus militares dabat ludos, propoſitis præmiis argenteis, ideſt Armillis, Torquibus, & Baltheolis. Hic adoleſcens, & ſemibarbarus* [in aliquibus editionibus *ſemibarbatus*] ... *Imperatorem publice petiit, ut ſibi daret licentiam contendendi cum iis, qui jam non mediocri loco militarent. Magnitudinem corporis Severus miratus &c.*

(7) Natural. Hiſtor. Lib. XXXIII. Cap. II.

(8) Lib. VIII. Cap. XIV.

(9) Ceſareæ Bibliothecæ. Tomo VI.

(10) *De Armillis Veterum*. pag. 36.

(11) *Rerum geſtarum.* Libro XXIII. Cap. VI. pag. 387. Edit. Pariſien. MDCLXXXI. ex Officina Ant. Dezallier. *Armillis uti, Monilibuſque aureis, & gemmis, præcipue Margaritis, quibus abundant, adſuefacti poſt Lydiam victam, & Cræſum &c.*

(12) *Oſſervazioni ſopra alcuni Vaſi di Vetro antichi &c.* pag. 199. e 200.

(13) *Oſſervazioni ſopra i Cimiterj de' Santi Martiri.* Libro II. Capitolo XIV. Tav. II pag. 500. e 501.

(14) Titus Livius. Decadis I. Libro I. Cap. V.

ſtro ; Viri (1) , & Mulieres (2) . Sed non ita constanter , ut in antiquo vitro apud Fabrettum (3) , in quo trium Gratiarum ſymbola , tres puellæ , repreſentantur , quarum media , COMASIA nuncupata , Armillas ad utramque manum gerit , & apud Bonarrotium , Pſyches , pariter in antiquo vitro (4) , ad dexteram tantum manum , ſiniſtra etenim non adparet . Genius vero , qui in alio item vetuſto , vitreoque emblemate conſpicitur , duplicem Armillam habet , brachio ſiniſtro , ac prope manum . Reliqua circa hæc monimenta vetuſtatis , ſatis illuſtrantur ab eodem Bonarrotio in deſcriptione Tabulæ XXVIII. Feſtus , militum ſtrenuorum inſigne , donatum ab Imperatoribus , memorat Armillas , & eas ita dictas fuiſſe ſcribit (5) , *quod antiqui humeros cum brachiis , armos vocabant , unde Arma ab his dependentia ſunt vocata* . Adi ſi lubet Tractatum de veteri Floreno aureo , ab Academico Etruſco illuſtrato [6] , & vernaculo ſermone conſcriptum , editum Typis Florentinis Tartiniorum . Iſidorus [7] , Feſto adſentitur ; *unde , & quondam* , ait , *vulgo viriliæ dicebantur* , Subditque continuo Feſtus , verbo *Armillum* , vas eſſe

(1) Sextus Aurelius Victor . *De Viris illuſtribus*. In Romulo Romanorum Rege primo .

(2) Vide Paulli Diaconi Epitomen , ab Antonio Auguſtinio, Sexto Pompejo Feſto conjunctum ; Verbo *Spinther*.

(3) Inſcript. Domeſtic. Cap. VII. pagina 539.

(4) *Oſſervazioni ſopra alcuni Vaſi di Vetro antichi &c.* Tav. XXVIII. n. 3.

(5) *De Verborum ſignificatione*. Verbo *Armilla* .

(6) Parte IV. Numero XXIX. §. 6.

(7) *Originum*. Libro XIX. Cap. XXXI.

esse vinarium, ab eo nuncupatum, *quod Armo, idest humero deportetur*. Sed ab diverticulo in viam. Græcas fœminas, utriusque manus, præcipuo ornamento, Armillas interdum destinasse, argumentum præbet validum Gemma ab *Aulo* cælata, de qua disserere instituimus. De Armillis vero egerunt, præter alios, quos nominare opus fuit, Michaël Angelus Causseus de la Chausse (1), Joannes Baptista Casalius [2], aliique non pauci, sed obiter, & prout ferebat occasio scribendi.

CAP. XI Ancillæ, quæ Inaures, Armillas, Monilia, aliaque ornamenta muliebria servabant, quomodo dicerentur a Veteribus.

HÆc decoris insignia, nempe Inaures, Monilia, atque Armillæ, quæ Capitibus Octavo, Nono, & Decimo illustrata sunt, spectant potissime ad mundum muliebrem, quo cultus fœminarum solertior indicatur (3): Dicebantur vero Sarcinatrices, quæ curam harum rerum gerebant. Gruterus adfert saxum antiquum, ita inscriptum [4].

IVLIA . IVCVNDA
AVG. L. SARCINATR
A. MVNDO . MVLIEbri &c.

Idem adlatum quoque est ab Laurentio Pignorio

E

(1) Apud Grævium. Tomo XII. pag. 949. & seqq.

(2) Apud Gronovium. Tom. IX. pag. 893. & seqq.

[3] Agitur *de Mundo muliebri* cumulate, variisque locis, Digestorum Libro XXXIV. Titulo II. ubi *de Auro, & Argento legato, de Mundo, de Ornamentis &c.* Multa vero in Glossis ab Ulpiano, & aliis commentatoribus explanantur.

(4) Pagina DLXXX. num. 2.

rio in Commentario de Servis, & eorum apud veteres ministeriis [1]. Igitur Julia Jucunda Augustæ Liberta, res hujusmodi familiares, & alia pariter ad ornatum Augustæ spectantia curabat. Nec vero dicitur ORNATRIX, atque AB ORNAMENTIS. Sarcinatrix enim A MVNDO MVLIEBRI servabat, farciebatque, seu farcire faciebat ea, quæ ornatrices ad usum aptare consueverant. Diximus consulto, *seu sarcire faciebat*; etenim tam multa sunt, & varia, quæ ad mundum muliebrem referuntur, ut una Sarcinatrix, etsi custodire satis sit, sarcire tamen minime sufficiat omnia. Per metaphoram, inquit Lucillius (2): *Sarcinatorem esse summum, suere centonem optume*. Cornelius Fronto (3) *a servandis sarcinis*, Sarcinatrices dicit, idemque existimare videtur Nonius Marcellus (4). Juliæ autem Jucundæ, utrumque competere, satis fortasse declaratum est. Verum quod *Ornatrices* nominaverim, putandum, quemadmodum aliæ fuerunt ancillæ *Ornatrices Auriculæ*, ut alibi vidimus (5), ita alias fuisse *ab Monili*, alias *ab Armillis &c.* non secus ac in Officiis Domus Augustæ, turma Liber-

(1) Pag. 170.

(2) Libro XXVIII. Satyrarum. vers. 529. Adi Corpus Veterum Poëtar. Latinor. Edit. Lugduni M.DC.III. pag. 479.

(3) Inter Veteres Grammaticos ab Dionysio Gothofredo editos. S. Gervasii, per Petrum de la Roviere. MDCII. pag. mihi 1328. *Sartrix, quæ sarcit. Sarcinatrix, quæ sarcinas servat.*

(4) *De Proprietate Sermonum*. Capite I. paragr. 276. *Sarcinatricis, non (ut quidam volunt) Sarcitricis, quasi a sarciendo; sed magis a sarcinis, quod plurimum vestium sumant &c.*

(5) In hac Dissert. Cap. VIII.

Libertorum, Libertarumque numeratur, quæ in minutissimis curis, vel muneribus uniuscujusque generis distributæ erant. Neque Ornatrices tantum, atque Ornatores habuerut, sed etiam ADIVTORES RATIONIS ORNAMENTORVM [1], & pariter Adiutores PROC. AB. ORNAMENTIS [2]. Sanctus Cyprianus hujusmodi ornatus Christiana modestia, ac simplicitate minus dignos esse indicat (3), quapropter a piis fœminis abigendos jubet: *Non inferantur auribus vulnera, nec brachia includat, aut colla, de* ARMILLIS, *&* *de* MONILIBVS, *catena pretiosa. Sint a compedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati &c.*

CAP. XII
Eadem ornamenta in Sacris Imaginibus a Christianis usurpata, & quare?

INaures autem, Armillas, & Monilia, pretiosis margaritis confecta, quæ sunt mulierum ornamenta, illustrantes, in Imaginibus Sacris aliquando animadvertimus, quorum aliquas heic memorare, ac recensere, non absonum a re nostra visum est. Plane Sanctarum Cæciliæ, atque Agathæ Imagines, quæ exstant in Apside vetustissimæ Ædis ipsius Sanctæ Cæciliæ, opere musivo exculta a Paschale I. Summo Pontifice, circa Annum Orbis redemti DCCCXX. Inauribus, ac Monilibus insignitas circumspiciebam, & ni fallor,

(1) Apud Gorium in Inscriptionibus antiquis Donianis. Classe XVIII. n.38. pag. 466.

[2] Apud eumdem in Columbario. Libertorum Liviæ Aug. & Cæsarum. pag. 221. Num. CCXCVII.

(3) De Disciplina, & Habitu Virg. &c.

CAP. XII lor, duplicem, ac gemmatam quoque Armillam, in summitate manicæ, brachio sinistro illius, quæ præter nimbum rotundum pone caput, corona gemmis, atque unionibus ornata decoratur, mihi videor adgnoscere: Consulant qui Romæ absunt eruditissimum Ciampinium (1), qui ab prototypo desumtas iconas vulgavit. Sed Armillæ, sive potius Armillarum species, & Monilia, longe antea depictæ adparent in Imagine Sanctæ Agnetis, quæ per musivarios expressa est, in Apside media sacræ Ædis, in honorem hujus Sanctæ Virginis Deo dicatæ ab Honorio I. Pontifice Maximo extra Urbis mœnia, Via Numentana, Anno DCXXIII. (2). In Imagine pariter Sanctæ Euphemiæ, quam ex Codice Vaticano protulit idem Ciampinius in Parte altera Veterum Monimentorum [3], delineatam ad exemplar Sacræ Ædis dirutæ, Monile circa collum, & ad manicas vestis, veluti Armillæ gemmatæ ornamentum præstabant. Eadem ornamenta spectantur etiam nunc in Imagine Beatæ Mariæ Virginis, in Æde, quæ a Paschale I. Pontifice, picturis musivis exornata fuit, & dicitur, *Sancta Maria in Domnica* (4). Eademque exsistunt in Imaginibus Sanctarum Virginum Praxedis, & Pudentianæ,

(1) Veterum Monimentorum. Parte II. Capite XXVI. Tabula LII. pag. 150.

(2) Ibidem. Cap. XIV. Tab. XXIX. pag. 105.

(3) Ibid. Capite XVIII. Tab. XXXV. pag. 119.

[4] Ciampinius Veter. Monimen. Parte II. Cap. XXIV. Tab. XLIV. pag. 142.

tianæ, ab eodem Pontifice pictarum in Tribuna (1), Ædis nuncupatæ ab ipso Sanctæ Praxedis nomine. At vero pretioso tantum Monili ornata cernitur Imago Sanctæ Agnetis in Ecclesia, quæ a Sancto Marco Apostolo, & Evangelista nomen sumsit, & a Gregorio IV. Summo Pontifice picturis musivis decorata fuit Anno DCCLXXIV. [2]. Plures autem Sacræ Virgines in Sacello Sancti Zenonis, scilicet in Æde Sanctæ Praxedis (3), eodem Monili spectantur ornatæ, picturis musivis a Paschale I. constructis (4); & in sacro Templo, quod *Sanctæ Mariæ Novæ* appellant, a Leone Papa IV. insignito etiam picturis musivis Beata Virgo Maria duplici corona redimita cernitur, & Monili circa collum, in ipsa Tribuna (5). Monile ditissimum, &

[1] Vide Ciampinium. Veterum Monimentorum Parte II. Cap. XXV. Tab. XLVII. pag. 148.

[2] Ibid. Cap. XIX. Tab. XXXVII. pag. 122.

[3] Sacellum, sive Ædicula Sancti Zenonis, modo ab Sacra Columna nuncupatur, nempe ab ea parvula marmorea Columna ibidem reposita, ac decenter ornata, quam Christifideles ab Jesu Christi D. N. flagellatione sanctificatam pie credunt, & longe ab hoc ævo in eodem loco religiosissime venerantur. Nempe ab Anno MCCXXIII. quo Joannes Columna S. R. E. Cardinalis, ab Orientali expeditione adversus Turcas suscepta, post varios casus, victor Romam rediens, secum adsportavit, & Titularem suam ab Sanctæ Praxedis nomine nuncupatam Ecclesiam, eodem sacro munere ditavit, Honorio III. Pontifice Maximo. Vide Ciacconii Vitas Romanorum Pontificum, & Ciampinii Vetera Monimenta, loco mox indicando. Item Baronium, & Tzovium in Annalibus Ecclesiasticis; Honuphrium Panvinium de septem Urbis Ecclesiis agentem, & alios quam multos egregios Scriptores idipsum referentes. Rerum memoriam instaurat Lapis prope Sacellum positus Anno MDCXXXV. illud invisentibus fortasse minus exploratam.

(4) Adi Anastasium Bibliothecar. *De Vitis Romanor. Pontific.* Tom. I. Edit. Varie. pag. 264. num. marg. 434. Item Ciampinium. Veter. Monim. Parte II. Capite XXVI. Tab. XLVIII. pag. 150. Vid. item Tab. II.

(5) Apud Ciampin. Ibidem. Parte II. Capite XXIII. Tab. LIII. pagina 163.

CAP. XII & multiplex, gestare solet continuo Icon cedrina ejusdem Beatæ Mariæ Virginis, quæ a loco in quo colitur, *Lauretana* vocatur, signis, ac prodigiis toto Orbe celeberrima. Ævo inferiori frequentissime occurrunt Monilia in Imaginibus, quæ adhuc supersunt, nedum Fœminarum, & Virorum etiam Principum, uti in hac Dissertatione exposuimus (1), verum in Numismatibus quoque aureis, argenteis, æreisque; tum iis, quæ superficiem utramque planam habent, quæ Numismata appellantur; tum in aliis, quæ alteram concavam, alteram convexam habent, quæ Scyphatorum nomine distinguuntur, quod scyphi formam imitentur (2). Unum ex his aureum, Joanni II. Comneno, Constantinopolitano Imperatori Alexii filio, pertinens, vidimus in *Museo Victorio*, cui adsimile, si tamen Nummus Scyphatus ille sit, ex Museo Galliarum Regis, edidit Cangius in Historia Byzantina (3). Idemque visitur apud Anselmum Bandurium, in Numismatibus Imperatorum Romanorum (4); quare heic adferre omittimus. Sed ne frustra, atque ad pompam, ut ita dicam, ostentationemque id meminisse videamur, noster Scyphatus in eo differt ab edito, (licet figuræ in utraque parte illi similes

[1] Videsis Capite IX.

[2] Adi Cangium in Glossario Mediæ, & infimæ Latinitatis, verbo *Scyphatus*.

[3] Parte I. Pag. 168. vulgatæ editionis.

[4] Tomo II. pag. 753. Vid. pag. 756. ubi loci Numisma describit.

ſimiles inveniantur), quod in noſtro Numiſmate, apud Virginis ſtantem imaginem, quæ capiti Imperatoris coronam imponit, legitur Θ̄ M̄. hoc eſt DEI MATER, & apud imaginem ipſius Imperatoris, pariter ſtantem, legitur IⲰ ΔΕ ΠΟ ΤΗC. ſcilicet IOANNES DESPOTES, græca litera C. detrita, nec quidem legitur ΠΟΡΦ. nempe PORPHIROGENITVS, ut apud Cangium, & Bandurium videre eſt, apud quos tamen, in Nummo Regiæ Gazæ, non adparent monogrammata Θ̄ M̄. DEI MATER, quæ in noſtro clariſſima ſunt, atque optime expreſſa. Aliud Numiſma, ipſius Joannis II. Comneni, protulit Laurentius Begerus in Theſauro Brandeburgico (1), iiſdem fere imaginibus, ſed epigraphe longe diverſa, & minus exacte deſcripta, ut conferenti patebit. Illud notandum, quæ gentiles in fœminis inſtrumenta vanitatis, & luxus exuberantis expreſſerant, Chriſtianos ad animi dotes, & virtutes ſignificandas ſapienter convertiſſe, ita edoctos ab Sacræ Scripturæ rudimentis (2), & Sanctorum Patrum, atque inſignium Theologorum

[1] Tomo II. pag. 867.

(2) Apocalypſ. Beati Jo. Apoſtoli. Cap. XIX. verſic. 7. *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni, & Uxor ejus* PARAVIT SE.

Verſ. 8. *Et datum eſt illi, ut cooperiret ſe* BYSSINO *ſplendenti, & candido*. BYSSINVM ENIM IVSTIFICATIONES SVNT SANCTORVM. Videſis Cap. XXI. num. 2. &c.

Pſalm. XLIV. verſic. 10 *Aſtitit Regina a dextris tuis in veſtitu deaurato circumdata* VARIETATE.

Ibidem verſ. 14. *Omnis gloria ejus filiæ Regis ab intus in fimbriis aureis, circumamicta* VARIETATIBVS.

Vide item Cantica Canticorum, variis locis, & etiam alibi in Sacris Paginis.

rum exponentium interpretationibus, & doctrinis, quibus ſenſum Allegoricum ſcripturæ, Anagogicum, & Tropologicum, ſeu moralem veſtigant, atque aperiunt (1); nec non Sanctæ Romanæ Eccleſiæ uſu, & conſuetudine (2). Huc refer Monimenta, quæ nuper edidimus (3) Nummum Æreum veterum Chriſtianorum Commentario in duas partes diſtributo, explicantes, nempe parvulam Chriſti imaginem cum Cruce folia-

ta

[1] Ex Veteribus S. Hieronymus. Commentariorum in Iſaiam. Capite XLIX.

Sanctus Auguſtinus. S. Jo. Chryſoſtomus. B. Theodoretus in Pſalm. XLIV.

Vide item Paſchaſium Ratbertum in eodem Pſalm. XLIV. ſcilicet Tom. XIV. Bibliothecæ Partum Lugdunen. Edit. MDCLXXVII.

S. Bernardus in Canticis Canticorum Sermone XXVII. Operum Tom. IV. & Epiſtola CXIII. ad Sophiam Virginem. Operum Tomo I. Edition. Pariſien. MDCLXXXX.

Ex recenſioribus Jo. Lorinus. Commentariorum in Libros Pſalmorum. Tomo I. Pſalmo XLIV.

Robertus Bellarminius item, Pſalmo XLIV. Operum. Tomo VI.

Jacobus Tirinus. Commentariorum in Sacram Scripturam, locis, ſupra citatis, & præcipue in Pſalmis, ac in Apocalypſi.

Auguſtinus Calmet. Commentariorum in omnes, ac ſingulos, tum Veteris, cum Novi Teſtamenti Libros; ſcilicet Tomo IV. in quo Pſalmi explanantur. Tomo V. in quo Cantica Canticorum. Tomo VIII. in quo Commentaria in Apocalypſim deſcribuntur. Vide item Dictionarium Biblicum, &c. Sunt vero ejus Opera, ut video, minus exercitatis ægre concedenda.

His alii permulti veteres, ac recentiores, Viri quoque doctiſſimi, facile ab aliis adiicientur.

(2) Patet ex pervetuſto Officio Sanctæ Agnetis Virginis, & Martyris, tributo Mediolanenſium Epiſcopo Sancto Ambroſio, ſeu, ut aliis placet, Sancto Gelaſio I. Pontifici Maximo, quod recitatur a Sancta Romana Eccleſia, etiam ætate noſtra, Die XXI. Januarii.

In II. Antiphona I. Nocturni, *Dexteram meam, & collum meum cinxit, Dominus, Lapidibus pretioſis, tradidit auribus meis inæſtimabiles Margaritas.*

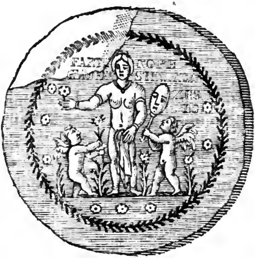
In I. Antiphona II. Nocturni. *Induit me Dominus Cyclade auro texta, & immenſis Monilibus, ornavit me.*

In II. Antiphona III. Nocturni. *Chriſtus circumdedit me vernantibus, atque coruſcantibus Gemmis pretioſis.*

Quid enim ſunt Lapides, ac pretioſæ Gemmæ, ineſtimabiles Margaritæ, atque immenſa Monilia? niſi Virtutes, & ſpirituales Animæ dotes, quibus cumulate a Deo Sancta Agnes, atque Animæ Beatorum ornatæ ſunt. Conſonat myſticæ huic interpretationi, quod in Canticis Canticorum, in Pſalmis, & in Apocalypſi paullo ante notavimus, adprobantibus memoratis expoſitoribus.

[3] Romæ. Typis Zempelianis. MDCCXXXVII.

ta (1), & fictilem pariter Lucernam, Cruce eiſdem ornamentis decorata, inſignem (2); item Monogramma gemmis diſtinctum, in aliis duabus Lucernis vetuſtiſſimis deſcriptum (3): etenim & venerationis cauſſa, & cauſſa virtutis Sanctæ Crucis, ita exornare ſatagebant. Sed Armillas, & Monilia in antiquis hiſce Vaſibus vitreis, quæ Romæ in *Muſeo Victorio* adſervantur, nunc primum in lucem obſervanda proponimus, amotis interea ab profana eruditione aliis ſacris monimentis.

CAP. XIII
Deſcribitur Vas vitreum ãtiquum *Muſei Victorii*, in quo mulier ſpectatur in Elyſiis, & ejus ornamenta indicantur.

PRimum Vas vitreum, in conſpectu, Parthenopem ſtantem, illuſtrem Fœminam, ut puto, repæſentat, fortaſſe in Elyſiis degentem.

F Ca-

[1] Parte I. Capite XXXII. pag. 37. Num. II.

[2] Ibidem. Cap. XXXIII. pag. 39.

(3) Parte I. Cap. XL. pag. 53. & 54.

CAP. XIII Capite tutulato ſpectatur, ornatiſſimoque. Lorum habet ab collo propendens ad pectus cum Bulla aurea. Armillis ad manus, & pariter in ſummis brachiis circumligata. Infimum utrumque crus ornatur Periſcelide. Dextera manu florem prehendit, ſiniſtram ad imum ventrem admovet, velo defluente ſeſe inde obtegens; nulla enim alia veſte amicitur, exſtant ad latera duo Genii de more alati, & ſtantes. Alter ab dextris flores carpit, qui multi ſunt circa Genios, & Parthenopis imaginem, eique præbet ad olfaciendum. Alter, qui ſiniſtram tenet, ſpeculum ovalis figuræ, non utique rotundæ (1), manubrio tornatili infixum, ſublime tollit, utraque manu comprehenſum, & ejuſdem effigiem, in

(1) Videſis Bonarrotium in Obſervationibus ad Vaſa Vitrea. pag. 198. & 199. qui rotundam fuiſſe ſpeculorum figuram apud Veteres, conatur erudite adſtruere; gemmis inciſis, picturis, & ſculptis marmoribus indicatis: quin etiam antiquis Scriptoribus, aliiſque veteribus monimentis, gentium quoque Etruſcarum.

Vide item Boldettum in Opere de Sacris Cœmeteriis. Libro II. Cap. XIV. Tab. II. num. 13. & 14. pag. 500. ubi ſpeculum, aliud rotundum, aliud quadratæ formæ, utrumque ex ſtamno, & ære mixtum prodit.

Sed in antiquo, ac fictili Vaſe, diota, Etruſci operis, *in Muſeo Victorio* adſervato, nec dum edito, atque alto palmos romanos pene duos. Fœmina ſponſa veſtibus pretioſis ornata, Inauribus pariter, vittis, ac cincinnis comta, ſe in ſpeculo elliptico, non rotundo, contemplatur: neque ea ſpeculi figura, peritiæ artis ſcenographicæ, quæ etiam perſpectiva dicitur tribui poteſt; ſi ſpeculum contra faciem ſponſæ ſtare debeat, ut imaginem reddat. Eadem calceata eſt. Sedet in Sella recurvis quatuor anconibus, ſeu fulcimentis ſubnixa, duobus anterioribus, partem anteriorem; aliis, poſteriorem reſpicientibus: omnibus vero acuminatis in parte inferiori. Dextero cubito molliter innititur pluteo poſteriori, ſive ipſius ſellæ anaclinterio. Siniſtra tamen manu, comprehenſo apte manubrio, ornatum ſpeculum tenet, quod ovi figuram imitatur, ut dictum eſt. Sunt & aliæ circum imagines in eodem Vaſe depictæ, quæ non ſunt hoc loci percenſendæ. Sed in Muſeo Etruſco, & in opere Dempſteriano, de Etruria Regali, Speculum ovalis figuræ ſæpe numero licet obſervare.

in eo impreſſam, hilariter exhibet conſpiciendam. In area legitur PARTENOPE CVM FAVSTINA FILIA ZESES. Literis ad utramque partem, heinc duabus lineis, illinc quatuor, diſpoſitis: etenim ZES ES. duas lineolas occupat in parte ſiniſtra; reliquæ, alias duas. Hæc omnia ex auro perfecta ſunt, clauduntur vero argenteo circulo ad encarpi modum frondibus ornato. Areæ quædam ſpatia diſtinguunt ſparſi, ac diſſeminati flores; tres quidem in parte dextera, duo in ſiniſtra; tres demum in imo ſegmento, & hi flores colore quodam rubro, ac ſubcæruleo diſcernuntur.

CAP. XIV

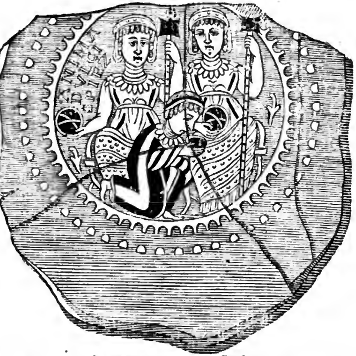
Aliud Vas vitreũ antiquum *ejuſdem Muſei*, in quo imagines ornatæ Monilibus ſunt expreſſæ.

SEcundum Vas vitreum (1) præſefert duas Fœminas ſpectatiſſimas in ſellis aureis conſidentes. Utraque, pretioſo diademate ſummo capiti impoſito, ad mamillas præcincta eſt, tunicaque aurea contegitur lineis quibuſdam ornata rubri coloris, ab humeris circa pectus & latera, atque illinc ad genua deſcendentibus. Parte inferiori, veſtis pretioſa, ac perſimilis ſupereffuſa tunicam illarum obducit. Globum cæruleum habent in dextera manu, circulo aureo circumſeptum, ac duabus aureis zonis, ſe invicem inter-

(1) Hæc vaſcula in imo fundo bracteis aureis depicta, peculiari vocabulo *Scyphos* nuncupatos fuiſſe, facile dixerim; ab iis enim *Scyphatorum* vocabulum dimanaſſe prodit Cangius, ut monuimus Capite XII. præcedenti. Unum pene integrum cum imaginibus Sanctorum Apoſtolorum Petri, & Paulli adtulit Boldettus in Obſervationibus ad Cœmeteria Sacra. Lib. 1. Cap. XXXIX. pag. 191. Noſtrorum vero vaſculorum prominentia labra, quæ *Scyphum* efformant, maxime detrita ſunt, uti oſtendunt adpoſita Schemata.

CAP. XIV

tersecantibus distinctum ; sinistra vero sceptrum ; sive hastam longam gerunt cum Labaro (1) .

Ante illas , dexterum genu flectit juvenis quidam ,

[z] Id Insigne frequenter visitur in Numismatibus percussis Romana Republica florente : postmodum vero in nonnullis Imaginibus, & item in Nummis Imperatorum sequioris ævi , præcipue apud Cangium in Familiis Byzantinis . *Labarum* in ejusmodi vitreis vasculis nunc primo occurrit . Constantinus Magnus *Vexillo*, sive *Labaro* Monogramma Christi inscribi jussit, monitus per quietem paullo ante , quam ad Milvium pontem cum Maxentio congrederetur , ut vetustissimi Scriptores rerum Ecclesiasticarum fidem faciunt . Quum tamen in hoc monimento illud salutare signum minime adpareat , suspicari licet, ante Constantini tempora, sed non longe , vasculum fuisse elaboratum ; etsi illam , vel posteriorem ætatem præseferant imagines in eo expressæ . De hac Vexilli forma , multa videris in Cangii Glossario Mediæ , & Infimæ Latinitatis , verbo *Labarum* . De Vexillo autem Monogrammatico , nuper erudite scribebat adversus Basnagium Vir clarus , Dominicus Georgius in Dissertatione *De Monogrammate Christi Domini* .

dam, veluti quidquam præbiturus illi, quæ adſidet ſiniſtra, veſtibus aureo, purpureoque colore, ſed ſubfuſco variegatis, atque diſcretis: Omnes autem Monili circa collum decorantur. Legitur dextera parte tribus lineis epigraphe. ANIMA DVLCIS PIE Z. ideſt PIE ZESES (1). Plura, quæ differenda remanent de hoc, alioque paullo ante deſcripto rariſſimo monimento, alibi tractanda relinquimus ne videamur eruditionem oſtentare velle, quum non oportet. Diſputat tamen Bonarrotius (2), an ornamenta, quæ nos Monilia appellamus, præſertim in antiquis Vaſibus vitreis, ita nominari debeant, ſive potius Segmenta dici, Servio (3) inhærens, atque Iſidoro (4). De hiſce Segmentis, agit pariter Joannes Schefferus, in Syntagmate de Antiquorum Torquibus. Sane pro temporum diverſitate ſpecies Monilis variam formam ſortitæ ſunt; non enim omnia ex unionibus filo tranſactis conſtare compertum eſt, quale *ab Aulo* tribuitur Veneri in noſtra Gemma, ſed ex panno quoque ſerico, gemmis, & margaritis ornato parare conſueverunt, quæ vere Segmenta nuncupabantur, & ea, haud aliter, circa collum deferebantur. Suam opinionem unuſquiſque tueatur: Gemmam vero noſtram illuſtrare pergamus.

Sed

(1) PIE ZESES. hoc eſt BIBE. VIVAS. Adi Bonarrot. in Opere de Vitreis Vaſib. pag. 204. & ſeqq. Sed & Fabret. *Inſcript.* Cap. VII. pag. 539. &c.

(2) *Oſſervazioni ſopra alcuni Frammenti di Vetro antichi &c.* pag. 156. e 157.

(3) Libro I. Æneidum, 69.

(4) *Originum*. Lib. XIX. Cap. XXXI.

CAP. XV
De Baccis, sive Flocculis propendentibus ab extremitatibus Pallæ, seu veli, quo Venus in Gemma obducitur in inferiori parte.

SED enim si quidpiam dicere adgrederer de Palla, sive indumento, quo Venus operitur, Lectorem inutiliter distinere viderer; nihil quippe non dictum, atque ab aliis diligenter observatum. Illud tamen in eadem Gemma minime negligendum, videlicet Baccas, sive Flocculos indicare ad extrema ora indumenti pendulos, atque adsutos, qui maximum ornamentum operi adiiciunt. Porro si Etruscorum vestimenta pretiosa quis inspexerit in Etruria Regali apud Thomam Dempsterum, & Gorium in Museo Etrusco, adsimiles ornatus identidem offendet in monimentis insignioribus. Ita plane in picturis, atque sculpturis Græcorum, & Romanorum non numquam occurrunt: attamen admodum raro in Gemmis cælatis, atque editis id ornamenti genus observare licet; fortasse, quod in tam minimis operibus, plerumque refugit contemplari oculorum acies, nedum adtingere. Quare pictores eadem antiqua monimenta delineantes, raro etiam advertunt, & sculptores, qui ipsos, veluti ducti Ariadnæo filo, subsequuntur, æri cæstro incidentes, omnino prætereunt. Nullum autem mysterium nostris conjecturis in eo deprehendentes, solummodo excogitatum opinamur ab vetustioribus ea de caussa, ut vestimentorum extremitates, quæ facile in acutos angulos abeunt, ita excolerent, honestarent, ac pene demulcerent,

cerent, ab oculis res acuminatas ita subripientes.

CAP. XVI
De Ludo, quem ludere videtur Venus in Gemma, aliisque nonnullis Ludis puerilibus Veterum, ab Philosophis, Regibus, Imperatoribus, & Diis gentium usurpatis.

LUdus, quo Venus in anulari sigillo voluptatem capere conspicitur, omnino puerilis est, & nostro pariter ævo a pueris, per quam sæpe, temporis fallendi gratia, cum jucunditate, ac risu, quæ sunt eorum negocia, adhibetur, & aliquando, quum duo, tresve fuerint, eodem met ludo se exercentes, datis pignoribus contendunt, cessuris in utilitatem, & commodum illius, qui diuturniore temporis spatio virgulam erectam in æquilibrio, sive æquipondio sustinuerit, agitaverit, ac circumduxerit. Nulla prorsus apud veteres Scriptores mentio habetur de lepidissimo hoc ludo, quum alii multi ab ipsis memorentur. Mirum sane! Agesilaum Lacedæmoniorum Regem, domi cum pueris equitantem in arundine memorarunt Plutarchus (1), & Ælianus (2). Publii Scipionis Æmiliani, & Caii Lælii, qui conchulis & calculis lectitandis in littore Cajetano, & Laurentino incumbebant, men-

(1) In Laconicis Apophtegmatibus. Operum Tomo II. Edit. Lutetiæ Parisior. Typis Regiis. MDCXXIV. pag. 213. φιλοτεκνότατος δ' ὢν διαφερόντως, λέγεται ὅτι μικροῖς τοῖς παιδίοις, κάλαμον ὑποβεβηκὼς, ὥσπερ ἵππον, οἴκοι συνέπαιζεν· ὀφθεὶς δὲ ὑπό τινος τῶν φίλων, παρεκάλει μηδενὶ φράζειν πρὶν ἢ αὐτὸς πατὴρ παίδων γένηται. quæ ex interpretatione Guillelmi Xylandri ita sonant. *Ferunt eum quod impensissime liberos suos diligebat, domi in arundine cum pueris, ludendi gratia, equitasse; conspectumque a quodam amicorum, monuisse, ne cuiquam hoc diceret, priusquam ipse quoque pater esset factus.*

Idem memorat in vitis Parallelis, nempe in Agesilao. Operum Tomo I. pag. 610.

(2) Variar. Histor. Lib. XII. Cap. XV.

CAP. XVI

mentio eſt apud Valerium Maximum (1), & Alexandrum ab Alexandro (2). Cajum Cæſarem, Caligulam nuncupatum, pila luſiſſe cum Lucio Cæcilio Grammatico, meminit Macrobius (3): eodemque ludo, aliiſque pariter luſiſſe Auguſtum, ſcribit Svetonius (4). *Exercitationes campeſtres equorum, & armorum*, inquit ille, *ſtatim poſt civilia bella omiſit: & ad pilam primo, folliculumque tranſiit; mox nihil aliud, quam vectabatur, & deambulabat; ita ut in extremis ſpatiis ſubſultim decurreret ſeſtertium, vel lodicula involutus. Animi laxandi cauſſa, modo piſcabatur hamo, modo talis, aut ocellatis* (5) *nucibus ludebat cum pueris minutis, quos facie, & garrulitate amabiles undique conquirebat, præcipue Mauros, & Syros. Nam pumillos, atque diſtortos, & omnis generis ejuſdem, ut ludibria naturæ, malique ominis abhorrebat*. Pila item, & folliculo ludebat Dionyſius Syracuſiorum Tyrannus (6). Socratem cum Lamprocle parvulo pueriliter luſiſſe, memoriæ prodidit Ælianus (7); eumdem vero in arun-

(1) *Exemplorum Memorabilium*. Libro VIII. Capite VIII.

(2) *Genialium Dierum*. Libro III. Cap. XXI.

(3) *Saturnalium*. Lib. II. Cap. VI.

(4) In Auguſto. Cap. LXXXIII.

(5) Philippus Beroaldus teſtimonio pervetuſti Codicis manuſcripti; legit *Oſcillis*.

Marcus Antonius Sabellicus, locum interpretatur de Nucibus: *ocello præditis, quales ſunt Avellanæ*. Alexander ab Alexandro. Libro III. *Genialium Dier.* Cap. XXI. ait nuces ocellatas eſſe: *nucleos, quos in Perſicis pomis ſitos inſpicimus .... dictoſque ocellatos, propter ocellos, & foramina, quibus muniuntur undique*.

(6) Alexander ab Alexandro. *Genial. Dier.* Libro III. Cap. XXI.

(7) Variarum Hiſtoriar. Libro XX. Cap. XV.

arundine aliquando equitantem irrisit Alcibiades (1). Ceterum quum de ludis puerilibus meminerimus, *Musca cæca*, sive *Ænea* prætereunda minime est. Huic ludo pueros aliquando vacasse, Pollucis, atque Eustatii testimonio fidem facit Vir magni nominis Petrus Victorius (2). Alium quoque puerilem ludum memorat Cælius Rhodiginus, scribens (3): *Consuevisse lusitantes puerulos in sublime ficos, seu ischadas, vel uvæ acinos jactare, moxque biantes ore excipere*. Sed quorsum hæc de ludis puerorum, ita generaliter exposita, quum neminem virorum, nullamque mulierum iisdem umquam vacantem nominaverimus? Plura de hujuscemodi veterum domesticis ludis videat Lector apud eruditissimum Virum Julium Cæsarem Bulengerum, Libro singulari (4), dato ad Justum Ludovicum, Henrici filium a Turnone Comitem Rossilionæum, tunc temporis adhuc puerum. Plura item apud Joannem Meursium (5), Danielem Souterium [6], aliosque viros doctos, quorum adsimiles lucubrationes in unum volumen collegit Jacobus Gronovius (7), in Thesauro Græcarum Antiquitatum. Aliqua potius de Diis paganorum lu-

denti-

(1) Valerius Maximus. Libro VIII. Cap. VIII.

(2) *Variarum Lectionum*. Lib. XV. Cap. XVI.

(3) *Antiquarum Lectionum*. Libro XVIII. Capite IX.

[4] *De Ludis Privatis, ac Domesticis Veterum*. Liber unicus in 8. Lugduni. M. DC. XXVII.

(5) De *Ludis Græcorum*. Liber singularis, ad Virum Clarissimum, Petrum Scriverium.

(6) *De Ludis variis*. Lib. II. Cap. II.

(7) Tomo VII.

CAP. XVI

dentibus delibanda. Porro Hymenæus Bacchi, & Uraniæ filius; Cupido quoque filius Jovis, ac Veneris, ludo digitorum ludebant aliquando, ut narrat Nonnus Panopolita [1]: quem ludum Marcus Tullius Cicero, & Marcus Varro dixerunt: *micare digitis*, quod eſt: *digitis ſortiri*, uti obſervat Nonius Marcellus in Libro *de Proprietate ſermonum* [2]. Noſtra ætate in Italia vulgus appellare conſuevit: *La Morra*. Hercules pariter Jovis, & Alcmenæ filius, tot exantlatis laboribus notus, cum pueris perſæpe ludebat animi relaxandi gratia, quod ſcriptum reliquit, alibi laudatus Ælianus (3). Nil ergo mirum, ſi ludentem cum Amore Venerem finxerunt antiqui, quum eadem ipſa gratiarum, amorum, ac pulchritudinis etiam Dea a paganis haberetur, qualem certe Poëtæ Græci, ac Latini plerique fabulantur. Quare illorum teſtimonia adferre, volens lubenſque ſuperſedeo. Illud tamen ex Herodoto Halicarnaſſeo in Melpomene (4), heic meminiſſe, forte juvare aliquando poterit, nempe, Scytharum populos per Virgas Salignas vaticinari, & Enaries, qui ſunt Androgyni per Tiliam vaticinandi artem a Venere accepiſſe, cujus

autem

[1] *Dionyſiacorum*. Libro XXXIII.

(2) Capite IV. ubi *de varia ſignificatione ſermonum* agit. Vid. §. 303. Videſis apud Gruterum in magno Inſcriptionum Theſauro Tabulam marmoream inſcriptam, quam adfert Pagina DCXLVII. num. 6. in ea enim: *micandi conſuetudo*, & quidem: *digitis conludentibus*, in negotiationis uſum memoratur.

(3) Var. Hiſtor. Libro XII. Cap. XV.

[4] Nempe Libro IV. Hiſtoriarum. num. marg. LXVII. pagina 245. Edit. Francofurti. in fol. MDCVIII.

autem generis dicenda ea Virga ſit, qua Venus ludit, omnino latet, neque operæ pretium eſt de ea re curioſius exquirere.

CAP. XVII
Quid *Aulus* indicare voluerit per hanc Ludi ſpeciem in figura Veneris?

DE Venere inquit Cicero (1): *Quæ autem Dea ad res omnes veniret, Venerem noſtri nominaverunt: atque ex ea potius Venuſtas, quam Venus ex Venuſtate*. Joannes Gerardus Voſſius Veneris nomen ab Etruſcis deducit (2), & Gorius, ab Ἀφροδίτη, Græcorum nomenclatura, Etruſcam linguam non abludere ſuſpicatur (3). Ab Ἀφροδίτη decurtato vocabulo, dictam fuiſſe *Frutam*, ſive *Fruti* exiſtimat Joſephus Scaliger (4), ex quo *Frutinal* Veneris Templum dicebatur (5). Alii tamen legunt *Erucinal*, putantes ab alio Veneris cognomento derivaſſe: Venus enim ab *Eryce* Siciliæ monte, in quo percelebre ipſi Templum dicatum fuerat, *Erycina* nuncupabatur (6). Duplex in Urbe quoque Templum, eodem titulo Veneri ſacrum, memoratur in Hi-

[1] *De Natura Deorum*. Libro II.

(2) *De Theologia Gentili, & Phyſiologia Chriſtiana, ſive de Origine, & Progreſſu Idololatriæ*. Libro II. Capite XXVII. pag. 163.

(3) Muſei Etruſci. Tomo II. Claſſe I. pag. 115.

(4) In Adnotationib. ad Feſtum. Pag. LXV.

(5) Feſtus *De Verborum ſignificatione*, verbo *Frutinal*.

(6) Polybius. Hiſtoriar. Libro I. Cap. LV., & Lib. II. Cap. VII. Edit. Hanoviæ. MDCX.

Strabo. *Rerum Geographicarum*. Libro VI. pag. 272. Edit. Lutetiæ Pariſior. MDCXX.

Thucidides. *De Bello Peloponneſiaco*. Libro VI. pag. 444. Edit. Francofurti. MDXCIV.

Vide infra Capite XX. noſtræ Diſſertationis.

ſtoria Romana (1), unde Horatius (2), quin Venerem nominaverit:

Sive tu mavis Erycina ridens,
Quam jocus circumvolat, & Cupido.

Explicant Horatii Carmina Gemmam noſtram, in qua ſi Venerem jocoſam ſpectes, Cupido quoque circam Venerem volitans cum joco, ſtatim occurrit; quare Φιλομμειδὴς epitheton Veneri frequenter adpoſitum eſt ab Homero (3), quod riſus amans haberetur. Vide ſis & Orpheum (4), qui eodem modo Venerem eleganter adficit, & æque ſimiliter exornat. Cupido autem maſculino genere, Amorem, Veneris filium, deſignat; fœminino, Cupiditatem (5). Amor vero, ut recte conjicit Iſidorus (6): *ideo alatus pingitur: quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia ſtultus, & irrationabilis Amor &c.* Eo interea deveneram, ubi differendi ordo poſtulat ſenſum Emblematis allegoricum aperire, quum Vir clarus, atque eruditus Petrus Pollidorus Eminentiſſimi Annibalis Cardinalis Albani S. R. E. Camerarii Auditor, cui opus Græci

[1] Vide Livium de Templo *Veneris Erycinæ* in Capitolio ſito. Dec. III. Lib. III. Cap. XXII.

Et item de alio *Veneris Erycinæ* Templo *ad Portam Collinam*. Dec. IV. Lib. X. Cap. XIV.

De eodem Veneris Erycinæ Templo ante portam Collinam, meminit Strabo. Lib. VI. pag. 272.

(2) *Carminum*, Libro I, Ode II.

[3] Hymn. in Venerem. In Collectione Veterum Poëtarum Græcorum Jacobi Lectii. Tomo I. pag. 434. & ſeqq.

(4) Hymn. in Venerem. Ibidem in Collectione Lectii: pag. 514.

(5) Videſis Nonium Marcellum. *De Proprietate Sermonum*. Cap. V.

(6) *Originum*. Libro VIII. Capite XI.

Græci Artificis, ectypis cereis olim oblatum, CAP. XVII admodum arriſit, & quem Operis Cenſorem adhibui, Superiorum permiſſu, a ſeriis, & gravioribus occupationibus, quibus adſidue incumbit, per intervallum divertens, *Gemmæ Victorianæ* explanationem præclare, atque eleganter, ſequenti Epigrammate, perſtrinxit.

Ludit Amore Venus, ludoque illudit amantem.
Signa Poteſtatis præbet, & arte negat.
Læta ſedens cupidum ſceptri male torquet, agitque
Circum, perpetuans ingenioſa dolos.
Omnia nutanti gerit indice, mente ſagaci,
Et Virga fragili, fœmina vana, Venus.
Fidit fallaci ludo, qui fidit amanti,
Quæ ſpe ludificans, fit ſibi ludus Amor.
Fidit & inſtabili puero, qui fidit Amori,
Quem ſpes vana trahit, mobilitaſque regit.

Sane librata Veneris indice, & circumducta, ne capiatur ab avido Amore virga, ludum videtur exprimere, quo illam induſtria, & conatu adſequens, Imperium in amantem, ſeu Poteſtatem, quæ per Virgam indicatur, prœmii loco accipiat. Hunc puerilem ludum, ſi forte latere ſub alicujus nomine, ex iis qui innotuere (1), arbitrandum eſt, ad *Baſilindam* referendum cenſerem: quo ludi genere Pueri ſuum Regem per ſortes elige-

(1) Adi Julium Cæſarem Bulengerum, Joannem Meurſium, Danielem Souterium. Capite præcedenti citatos.

eligere consueverunt, cui pareant. Antiquitus a ludentibus pueris illi in ceteros dominium tradebatur, quem virtute, ac recte factis aliorum imperium mereri deprehendissent. Qua de re Horatius Flaccus in Epistola 1. ad Mœcenatem [1].

At pueri ludentes, Rex eris, ajunt,
Si recte facies &c.

Et paullo post.

Roscia, dic sodes, melior lex, an puerorum
Nænia, quæ Regnum recte facientibus offert,
Et maribus Curiis, & decantata Camillis?

Verum nihil, quod rem nostram propius adtingat, in medium proferunt, qui de variis Ludis privatis, & domesticis Veterum scripserunt. Sed arcano Gemmæ ab *Aulo* sculptæ mysterio explanato, Lectorem nihil ultra morari volumus, qui adlato Carmine satis instructus est.

CAP. XVIII.
Quare Veteres Ethniei ludos consulerent, ac sæpe in Gemmis exprimerent? investigatur.

JAm vero, ut persolvam quod pollicitus sum (2), & partes meas impleam, vel adimplere contendam, qua ducti ratione, Lusus, ac Jocos in hisce cælaturis curarent exprimere Vetustiores Ethnici, investigemus. Plane magistra rerum experientia, nempe quotidiano mortis casu eruditi, vitam hominum perbrevem optime norant:

(1) Epistolarum. Libro 1. Consule vetustissimos hujus Poëtæ Commentatores, post quos Dionysium Lambinū, &c. sed potissime Jacobū Cruquium. Edit. Plantin. cIɔ.Iɔ.c.xI. p.516.

(2) Nempe Capite vII.

norant: morbo igitur, atque ægritudine præpeditos, ne frustra aliquando pœniteret, otio ac jocis minime vacasse, vitam cum hilaritate transigere consulebant. Neque illud carebat aliquo vanæ Philosophiæ, & mendacis eorum Theologiæ mysterio: multi siquidem erant eo errore infecti, quo existimabant eamdem corporis, ac spiritus resolutionem cunctis imminere, & mortem esse terminum, ne dum humanæ vitæ, sed Animæ quoque, perperam, ac stultissime sentiebant. Id erat institutum Epicureæ sectæ, quam sequentes plerique, ideo se totos in omnes delicias, & voluptates effundebant. Testem locupletem hujus rei habemus Marcum Valerium Martialem, qui ad Julium scribens (1), non alia profecto de caussa inquit: CAP. XVIII

Gaudia non remeant, sed fugitiva volant.

Clauditque perquam lepide sermonem, illum instruens, veluti ex cathedra.

Non est, crede mihi, sapientis dicere vivam.
Sera nimis vita est, crastina: vive hodie.

Ita pariter in Epigrammate quodam ad Postumum (2).

Ille sapit, quisquis Postume, vixit heri.

Idem ex aliis locis eruitur (3) apud ipsum Martialem. Sed Horatii, Plauti, Lucretii, Statii; quin etiam

(1) Epigrammaton. Lib. I. Epigr. XVI. *Vive velut rapto, fugitivaque gaudia carpe.*

(2) Lib. V. Epigram. LIX.

(3) Libro VII. Epigr. XLVI. *Perdiderit nullum vita reversa diem.*

CAP. XVIII

etiam Euripidis, Anacreontis, aliorumque poëtici lusus eosdem referunt sales, verum occulto illo veneno infectos. Probe igitur ab Romanis, Messeniisque nonnullos Epicureos expulsos fuisse memorat Ælianus (1), quod per eos multorum malorum damno Respublica adficeretur. Lyctios quoque Cretenses, quosdam ejusdem fallaciæ sectatores, qui se eo receperant, pepulisse, narrat Svidas (2). Hujusmodi perditorum hominum insania, mirum in modum describitur in Libro Divinæ Sapientiæ [3], ubi exiguum vitæ nostræ tempus, impii non recte cogitantes apud se, dixerunt (4): *Venite ergo, & fruamur bonis, quæ sunt; & utamur creatura tamquam in juventute celeriter. Vino pretioso (5), & unguentis nos impleamus; & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis (6) antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo nostrum (7) exors sit luxuriæ nostræ: Ubique relinquamus signa lætitiæ; quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors. Opprimamus* [8] *pauperem justum &c.* Plura vero in hanc falsam opinionem, ac detestandam disseminata, & congesta videat Lector apud plerosque Ecclesiæ Patres, quæ merito damnata

[1] Variæ Historiæ. Libro IX. Capite XII.

[2] Adi Lexicon Suidæ Latinitate donatum opera, & studio Æmilii Porti. Tom. I. Lit. E. pag. 994. Verbo ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ. Edit. Coloniæ Allobrogum, apud Petrum de la Roviere. in folio. Anno. CIↃ IↃ C XIX.

[3] Cap. II.

(4) Ibi Versic. 6.

[5] Vers. 7.

[6] Ibidem. Versic. 8.

[7] Vers. 9.

(8) Vers. 10.

nata eſt multis etiam Conciliorum ſanctionibus. Nonnulla paganorum ſcripta Monimenta adferunt Fabrettus (1), Fleetwood [2], Bonarrotius (3), Gorius [4], quæ iiſdem erroribus ſcatent. Hanc ergo potiſſimam cauſſam exiſtimo, quare ludis, ac jocis omnibus delectarentur, & ab ipſis in gemmis pariter cælarentur.

CAP. XIX
Exponuntur nonnullæ veteres Inſcriptiones, quæ de officio *a Voluptatibus* meminerunt.

VIdentur quoque pleriſque eruditis Viris ad hanc rem facere vetuſtæ quædam Inſcriptiones, quæ licet ab aliis editæ fuerint, nihilominus; quod nullos adhuc illuſtratores invenerint, hoc loci iterum recuduntur, noſtris quibuſcumque obſervationibus expendendæ. Primam protulit cl. Gorius in Inſcriptionibus Donianis (5). Secunda ibidem legitur (6): Quin etiam, & Tertia (7), quæ a Fabretto pariter edita fuit (8); verum nonnihil immutata. Quartam prodidit Sponius in Miſcellaneis eruditæ Antiquitatis [9]. Quintam (10), & Sextam (11) vulgavit idem Gorius.

 Ipſæ

(1) Inſcriptionum Domeſtic. Libro. Cap. III. pag. 189. num. 438.

(2) *Sylloge Antiquarum Inſcriptionum*. Parte I. variis locis. Edit. Londini. in 8. MDCLXXXXI.

(3) *Oſſervazioni ſopra alcuni Vaſi di Vetro antichi*. pag. 192. e 193.

(4) *Columbarium, ſive Monumentum Libertorum, & Servorum Liviæ Auguſtæ, & Cæſarum*. pag. 213. Idem in Obſervationibus in Aras Deorum, & Antiqua Monumenta, quæ poſt Præfationem Inſcriptiones Donianas exornant. Videſis Pag. LXXVIII.

(5) Claſſe VII. Num. 154. pag. 303.

[6] Claſſe VII. Num. 105. pag. 296. ex M. S. Bibliothecæ Vaticanæ.

(7) Claſſe VII. Num. 20. pag. 285. ex Lib. Vet. M. S.

(8) Inſcript. Domeſtic. Capite III. Num. 480. pag. 198.

(9) Sectione VI. pag. 210.

(10) In laudato Opere Doniano. Claſſe VII. Num. 26. pag. 286.

(11) Claſſe XX. Num. 63. pag. 537. ita ab ipſo Donio exſcripta.

CAP. XIX

Ipsæ vero publicis typis sic editæ fuerunt.

I.

D . M
T . FLAVIO . SA
BINO . CAES . N̅
SERVO . A . RATIO
VOLVPT . VIX
ANN . XIX . M . X
FECIT
T . FLAVIVS . EROS
PAT . DOMITIAN
CAES . SER . A . CELL
ARII .·.·.·.

II.

IVLIVS . CAES
VERNA
A.RATION.VOL
VPTAT . V . A
XXXI

IVLIA . CAES
N . VERN
V . AN . XXXI.

III.

PAEAN. AVG. PROC. CASTRENS.
PROC.VOLVPT.PROC.ALEXANDR
SIBI . POSTERISQ . SVIS

IV.

H. M. SACEL.
LAT. *Figura* IN TIT.
ANTE *Militis* ANTE
PORT. *Stantis* PEDES
PED.XII. VIII
A RET. IN AGR.
PED.XV. PEDES XI S.
M.PERCENNIO M.F.OVF.
AXYO NAT. MEDIA
MIL. COH.VII.PRAETOR.
7. C. CALVINI SEVERI
M. PERCENNIVS IVNIOR
CONSTANTI AVG.SCRIBA
A RATION. VOLVT. FEC.
SIBI ET FRATRI SVO K.
ET IVN.PERCEN.VXOR.S.

V.

D . M
EVPHEMO
CAES . N̅. VERN
EX . RATION . VOLVP.
VIX . ANN. XLII. M. VI.
VLPIA . APHRODI
TE . MATER

VI.

☧ FL. MAXIMO . V. C. CON
CONCESSVM . LOCVM . PETRO
ROME . ET . TRIBVNO . VOLVP
ET . CONIVGI . EIVS . IOHANN
PAPA HORMISDA ET TRANSM
DVS PRAEPOSIT.BASC.BEATI PE

Verum

CAP. XIX

Verum Servos, & Scribas *a Rationibus Voluptatis*, quorum mentionem produnt Tituli adlati Numero I. Num. II. Num. IV. & Num. V. illos esse interpretabar, qui Domino suo, & vacationis tempus idoneum suggererent, & in quæ proventus hæreditarios, quibus abundabant, aliquando profundere expediret, opportune significarent, atque aperirent, quique demum sumtus rationem accurate describerent. Neque alia interpretatio magis accommoda tribui posse videtur Titulo, qui Numero VI. infra relatus est, nisi quod linea tertia legendum putarem, uti Antonius Bosius cum Joanne Severano (1), & Paullus Aringhius (2), vulgarunt. EX TRB VOLVP. quod nempe Flavius Maximus, Officium Tribuni, etsi honestum dimisisset, ante quam Titulus insculperetur. In hanc quoque sententiam explicabam *Procuratorem Voluptatum*, qui Numero III. dicitur item *Procurator Augusti Castrensis*, & *Procurator Alexandriæ*: scilicet, qui Augustum Orbis terrarum gubernio adsidue intentum moneret, quibus animi relaxandi gratia subsecivis horis vacaret, curaretque Imperatori honestas voluptates, amœnitates, lusus, venationes, ac demum spectacula pariter, aliquando memorare, ne di-

 cam

[1] *Roma Sotterranea* Libro II. Capitolo VIII. pag. 106. Ediz. di Roma in foglio grande. MDCXXXII.
Altra edizione di Roma dell' Anno MDCCX. pagina 127.

(2) *Roma Subterranea* Tomo I. Libro II. Capite X. pag. 338. in folio. Romæ per Mascardum. MDCLI.

CAP. XIX cam parare, atque instruere. Favet nostræ interpretationi Cicero, quum inquit (1): *neque vero Cretes, quorum nemo gustavit umquam cubans, melius quam Romani, qui tempora voluptatis, laborisque dispertiunt, Respublicas suas tenuerunt &c.* Quin etiam Voluptates pro vulgi spectaculis usurpat Cajus Cornelius Tacitus (2), qui Voluptates quoque *concessas* (3), & *honestas* (4) commendat; quæ fortasse in hisce lapidibus indicantur. Quid enim sunt voluptates, nisi lætitiæ, & jucunditatis fructus, qui ab honestis vacationibus homine ingenuo dignis proficiscuntur, & æque ab iisdem percipiuntur? Latiori tamen modo ita alibi loquitur ipse Cicero (5): *Omne autem id, quo gaudemus, voluptas est; ut omne quo offendimur, dolor*. Immo ad turpiuscula declinare deprehenditur in Tusculanis Quæstionibus (6), inquiens: *Xerxes quidem refertus omnibus præmiis, donisque fortunæ: non equitatu: non pedestribus copiis: non navium multitudine: non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit: qui invenisset novam Voluptatem, qua ipse non fuit contentus; neque enim umquam finem inveniet libido &c.* Certe Svetonius in Tiberio (7) ait, (eumdem Epicureum plane dijudicans): *novum denique officium instituit a Volupta-*

[1] Orat. *pro Lucio Murena*.
(2) Annalium Libro I. Cap. LIV. num. 3.
(3) Annal. Lib. XIII. Cap. II. nu. 2. Ibidem. Lib. XIV. Cap. XXI. num. 6.
(4) Cajus Cornelius Tacitus. *In Oratore*. Capite VI. num. 2.
[5] Libro I. *De Finibus*.
(6) Libro V.
[7] Capite XLIII.

luptatibus, *præpoſito Equite Romano Tito Cæſonio Priſco*. Atque ita nuncupabatur, quemadmodum alii *ab Epiſtolis* miniſtri dicebantur, alii *A Rationibus*, *A Bibliotheca*, *A Cubiculo*, *A Veſte*, *A Cellariis &c.* Idem Officium *A Voluptatibus* recenſetur in Notitia Romani Imperii, ſicut ſcite animadvertit Boſius loco ſupracitato, aliique ibidem memorati Viri clari. Recenſetur quoque in Codice Theodoſiano Diogenianus *Voluptatum Tribunus*. Qua de re Sæculo inferiori aliquo modo idem Officium pariter viguiſſe intelligitur, quod item oſtendit Marmor Numero VI. deſcriptum, pertinens ad initium Sæculi VI. quo memoratus in eo Hormiſdas Pontifex Maximus, Romanæ Eccleſiæ præfuit. Aliud teſtimonium ad eamdem Hormiſdæ ætatem pertingens, nempe *Formulam Tribuni Voluptatum*, exhibet Caſſiodorus Senator (1), circa id tempus Theoderici Regis Italiæ Magnus Cancellarius (2), quam Formulam, de *Spectaculis* inſcribit. Ea vero Formula ad temperandam, & coërcendam vulgi licentiam pertinet omnino. *Adminiſtranda eſt enim* (ut ibidem legitur), *ſub quadam diſciplina exhibitio Voluptatum &c.* Ceterum utrum in eodem ſtatu uſque ad ejuſdem Summi Pontificis ætatem permanſerit

(1) *Variarum* Libro VII. Epiſt.x.

(2) Obiit Sanctus Hormiſda Pontifex Anno DXXIII. ut in Annalibus Eccleſiaſticis reperitur.

Theodericus Italiæ Rex. An. DXXVI.

Caſſiodorus Senator obiit Monachus Anno DLXXV. Ætatis ſupra XCV. Vide Joannem Trithemium de Scriptoribus Eccleſiaſticis differentem, Robertum Bellarminium, & alios.

rit Officium *A Voluptatibus*, quo ab Xerxe Persarum Rege excogitatum, & ab Tiberio Romanorum Principe institutum fuerat, viderint viri docti. Mihi sane, etsi fidem Historicorum abrogandam esse, non ita facile, probari potest; vix tamen, credibilem rem eos scripsisse, dicendum opinor, quum Equitem Romanum, præpositum turpitudini pronuntiarunt; quorum virtutes ab universis Scriptoribus prædicantur. Igitur quicquid sit de rebus gestis ab Rege Xerxe, ac Tiberio Imperatore; circa descriptos titulos, nostræ magis a nobis probantur conjecturæ, atque interpretationes; pravos etenim mentis conceptus, si quando adoptassent, more majorum suorum, mysterio potius occultare solebant, ac velo sapientiæ, ut ita dicam, obumbrare, ut mox patebit.

CAP. XX
Vetustus alius Titulus illustratur.

SED ante quam de occulta illa Veterum paganorum Sapientia aliquid eloquamur, non abs re fuerit alium hunc Titulum expendere,

sic

AMIANTHVS . LIVIAE
AD . VENEREM
LIR . HOMERI . L
DED . AMIANTHVS . L

Repertus ille fuit cum aliis quam multis, in com-

communi Sepulcro Servorum, & Libertorum Liviæ Auguſtæ, & Cæſarum Via Appia detecto Anno MDCCXXVI. extra portam Capenam, inter primum, & ſecundum ab Urbe lapidem, quos omnes in eodem loco mea manu deſcripſi. Novum officii genus deprehendere ſibi viſus eſt cœtus eruditorum in hoc epitaphio, ac propterea in varias diſtractus ſententias, alii eorum alio feruntur, & quo vagari lubet ſpatiantur: nonnulli officium AD. VENEREM in eo conſtituunt, ut Amianthus, Liviæ fucum pararet, & ea, quæ ad venuſtatem oris affectandam conducunt: Alii Liviæ Ornatorem exiſtimant, qualis apud Reineſium (1), Eperaſtus memoratur. Æque enim Ornatores, atque Ornatrices habuere Cæſares, & Cæſarum uxores (2). Alexius Symmachus Mazzocchius, edito Commentario in mutilum Campani Amphitheatri Titulum (3), legendum eſſe putavit. AMIANTHVS. LIVIAE. AD VENEREM. (*hoc eſt delicatus*) *fuit*; cui tamen repugnare videntur Svetonius [4], & caſtigati mores Cæſaris Auguſti. Itaque non omnes illis interpretationibus adquieſcunt. Sed Viri clariſſimi, qui Opere ſingulari præfatum Monumentum illuſtrarunt,

(1) *Syntagma Inſcriptionum Antiquarum*. Claſſ. IX. num. 62.

(2) Adi Gorium in Columbario &c. Num. LXXXV. pag. 129. & 130. Ubi ex Grutero, Reineſio, Sponio, ac Fabretto, multa erudite deſcribit.

[3] Pag. 169. In Additamentis ad pag. 82.

(4) In Auguſto. Vide ſis Cap. XXXII. Cap. XXXIV. Cap. XLV. Cap. LXV. Cap. LXVII. Cap. LXXII. Cap. LXXIII. & etiam alibi.

runt, Franciſcus Blanchinius [1], & Antonius Franciſcus Gorius [2), Amianthum in adlato marmore deſcriptum interpretantur pro Æídituo Liviæ Auguſtæ: Primus ſcilicet (3), Templo Veneris in Via Sacra addicto, ſeu Templo Veneris prope Palatium. Alter in idipſum conſentit (4), Cuſtodem fuiſſe putans Ædis Veneris Capitolinæ. Eorum opinio poſt argumenta, quæ congerunt confirmari poteſt Synerotis officio, qui in eodem Auguſtæ Familiæ ſepulcro dicitur Tiberii Cæſaris AD. IMAGINES (5), quod Heroum Imagines cuſtodiret: potiſſime vero fulcitur vetuſto hoc alio Epigrammate, quod legitur apud Sponium (6) in Miſcellaneis eruditæ Antiquitatis.

C. STIMINIVS
HERACLA
SORTILEGVS
AB VENERE
ERVCINA ET &c.

Nobis tamen aliquando in mentem venit hunc Amianthum, qui dicitur LIVIAE. AD VENEREM, fortaſ-

(1) *Camera, ed Iſcrizioni Sepulcrali de' Liberti, Servi, ed Ufficiali della Caſa d'Auguſto*. Roma. MDCCXXVII.

(2) *Monumentum, ſive Columbarium Libertorum, & Servorum Liviæ Auguſtæ, & Cæſarum &c.* Florentiæ. CIƆ. IƆ. CC. XXVII.

[3] Num. 107. pag. 44.

(4) Num. CVI. pag. 146.

(5) Blanchin. Num. 32. pag. 28. Gorius. Num. CXXVII. pag. 158.

[6] Sectione II. pag. 30. *Sortilegi*, inquit, *erant etiam Templorum Miniſtri (Hic nempe Ædis Veneris Erycinæ), ſortibus legendis deſtinati, ut iis qui eventum aliquem ſciſcitabantur, reſponderent*. Vide ſupra Capite XVII. quæ de Venere Erycina memoravimus.

fortasse *Lyristen* quoque, & *Homeri Lectorem* fuisse quemadmodum vetusti marmoris expositio fidem facere videtur. Sane *Lyristes* dicitur *Hermus Liviæ Libertus* [1], & *Liviæ Lectorum Decurio*, *Panænus* (2), in aliis titulis ejusdem Monumenti. Igitur *Amianthus*, si nostræ opinationi calculum addant eruditi Viri, vario fungebatur officio in familia Liviæ Augustæ, ut Æditui munus impleverit, & Homeri Poëmata ad Lyram recitaverit: Sunt autem permulti veteres inscripti lapides, præcipue apud Gruterum, in quibus diversa munera congeminata reperiuntur in uno eodemque homine, quæ passim requirentibus occurrent. Itaque ea res exemplis, & argumentis minime prosequenda. Augustus Cæsar, ut narrat Svetonius (3), Lectoribus frequenter utebatur, quibus accersitis, somnum pariter, ac turbatam quietem aliquando resumebat. Lectoribus tamen plerumque utebantur ad Cœnam, & ad Mensam: quin etiam Lyristen simul, aut Comœdum adhibere solebant jucunditatis gratia. In Plinii junioris Epistolis (4) de hoc more frequens habetur mentio, ab aliis pariter illustrato. Si ergo Lectores, & Lyristas, ut vidimus, in Familia sua habebat Livia; quin etiam Decuriones quo-

(1) Blanchin. pag. 49. Num. 131. Legit LYD.
Gorius pag. 166. Num. CXL.
(2) Blanchin. pag. 42. Num. 97. Gor. pag. 91. Num. XXVII.

(3) In Augusto. Capite LXXVIII.
(4) Lib. I. Epistola XV. Lib. VIII. Epist. VII. & Lib. eodem Epist. XXXV. & XXXIX. Quæ forsitan indicata sufficient.

CAP. XX que Lectorum, quare ad Homeri legenda Poëmata, peculiarem hominem non habuisse dixerimus? Quæ quanto in pretio fuerint Magno Alexandro, ab opera quam diligenter navabat in illis custodiendis, & ab ipso pretioso scrinio, inter opima Darii Persarum Regis spolia capto, in quo eadem servabat, Plinius in Naturali Historia memoriæ tradit (1). Lectores, sive Poëtæ, qui ad Lyram canerent, laudantur a Publio Virgilio Marone (2).

..... CITHARA *crinitus* IOPAS
Personat aurata, docuit quæ Maximus Atlas.
Hic CANIT *errantem Lunam, Solisque labores &c.*

& alibi [3], idem Virgilius.

CRETEA *Musarum comitem, cui carmina semper,*
Et CITHARAE *cordi, numerosque intendere nervis:*
Semper equos, atque arma virum, pugnasque CANEBAT.

Cajus Valerius Flaccus, in Argonauticis (4), laudat.

..... *insignem* CITHARA, CANTVQVE *fluenti*
DORCEA, *qui dulci festis assistere mensis*
Pectine &c.

Alexander Severus, ut inquit Ælius Lampridius (5), *Vitas Principum bonorum versibus scripsit*. LYRA, *tibia*, *organo*, CECINIT: *tuba etiam, quod quidem Imperator numquam ostendit &c.* Demodo-

[1] Libro VII. Cap. XXIX. & sequentibus.
(2) Lib. I. Æneid. Verſ. 744. & seqq.
(3) Æneidum. Lib. IX. Verſ. 775.
[4] Lib. III. Verſ. 158. & seqq.
(5) In Alexandro.

modocus, pulsata ab se Cithara, cecinit, apud Homerum in Odyssea (1) de Marte, & Venere, & item de Equo ligneo, quem Palladis auxilio Epeus fabricaverat. Sed Aristeneti Epistola (2), rem dilucide explanat. Εὖγε τῆς φωνῆς. Εὖγε τῆς λύρας. ὡς ἄμφω μουσικώτατα συνηχεῖ, καὶ πρόσχορδος ἡ γλῶττα τοῖς κρούμασι, μουσῶντε, καὶ χαρίτων ἡ κρᾶσις. μάλα τοῦτο ἀληθές. πλῆρες δὲ μουσικῆς ἐννοίας τὸ βλέμμα, καὶ διασκέψεως τῶν μελῶν. [3] *Euge vocem! Euge Lyram! ut concorditer inter se consonant; lingua apta fidium pulsibus, Musarumque & Gratiarum suave temperamentum. Et hoc verissimum quidem; Sed facies, & attentionem ad Lyræ concordiam, & cantionis meditationem præferens &c.* Hac de caussa signis marmoreis, æreisque Apollinis, & Musarum, Lyram tribuebant, quod item in Gemmis cælatis factitabant. Hujusmodi monimenta in Pinacothecis, in Museis, in Hortis, & Viridariis excultis, in Villis item opulentis, atque instructis pretiosis vetustatum cimeliis, non raro in Urbe, sive etiam in suburbanis conspiciuntur; quorum exemplaria, tabulis æreis incisa, in pluribus editis Voluminibus spectanda exhibentur.

(1) Libro VIII.

(2) Epistolarum. Libro II. Epist. V.

[3] Latina Aristeneti Interpretatio, quam in duobus editis exemplaribus vidimus in Bibliotheca Angelica Urbis, anonyma est, & item Notæ, quæ Opus Epistolicum subsequuntur. Unum ex his, *Parisiis* impressum. Anno M. VI. C. signatum vero. BB. II. 4. 49. fuit olim Viri clari *Joannis Pricæi*, qui ad calcem primæ paginæ nomen suum scripsit. Is Interpretationem, & Notas tribuit *Josiæ Mercero*, *Socero Claudii Salmasii*. Vide notam Pricæi manu descriptam ad marginem ejusdem primæ paginæ.

CAP. XX

Id omne fusius descripsisse necessitas exigebat; ut Amianthi Liviæ Liberti munera, in quo versarentur, pro adserendo nostræ opinionis sistemate, clarius demonstraremus. Non defuit post hæc Vir eruditus, qui Amianthum Veneris Ædituum non fuisse contenderit, sed Lyristen, & Homeri Lectorem probaverit; marmoris autem elegantiam . LIVIAE . AD . VENEREM . ajebat significare *ad Liviæ oblectamentum* ex tali lectione perceptum, quod adserere conabatur his fultus momentis. Inquit Quintilianus orationem exornari debere *gratia*, *&* *Venere* (1): igitur gratia, atque ornamentis perfundi oportere, quæ sunt artis Rhetoricæ flores, ex quibus aurium oblectamenta dimanant. Sed magis apposite Plautus (2) in Stycho.

. . . . . . *profecto*

Amœnitates omnium Venerum, atque Venustatum adfero.

Hoc est amœnitates omnium leporum, atque oblectamentorum. In hunc eumdem sensum Sanctus Hieronymus, per ironiam tamen usurpat in

(1) *De Institutione Oratoria*. Libro IV. Cap. II. Vide item Lib. VI. Cap. IV. & Lib. XI. Cap. I.

(2) Act. II. Sc. II. ex Edit. Friderici Taubmanni. cIↄ. Iↄ. c. v. quæ in nonnullis ab aliis disconvenit, & longe differt. Vide sis ibidem. Act. V. Sc. V.

Horatius in Epistola ad Pisones: *De Arte Poëtica*. vers. 42. & seqq. ait:

Ordinis hac virtus erit, & Venus, aut ego fallor.
Ut jam nunc dicat, jam nunc debentia dici
Pleraque differat, & præsens in tempus omittat &c.

Ibidem, infra Vers. 319. & seqq.

Interdum speciosa jocis, morataque recte
Fabula, nullius Veneris, sine pondere, & arte,
Valdius oblectat populum meliusque moratur &c.

in Epiſtola ad Domnionem data (1), Monachum quemdam objurgans, qui Romæ Libros adverſus Jovinianum, cum aliis nonnullis decerpebat. Ita Eunapius Sardianus [2] in Vita Maximi. Ἀφροδίτη τοῖς χείλεσιν ἐπεκάθητο. *Venus inſidebat in labris*, ſcilicet omnis generis oblectamenta. Idem in Vita Proæreſii (3) ait Mileſium modulari ſolitum μετὰ Ἀφροδίτης, ideſt *cum Venere*. Quis vero non capiat Mileſium modulari ſolitum cum gratia, atque oblectamento auditorum? Sed hæc longe abſunt, ut LIVIAE. AD. VENEREM. interpretari poſſit *ad Liviæ oblectamentum*, ac propterea, fortaſſe plus ſatis.

CAP. XXI
In antiquis Gemmis cælatis myſteria frequentiſſime occultantur.

VErum enim vero, quam callide, ſapienterque Veteres occultarent myſteriorum ſuorum ſollennia, docet Gemma inſignis non dum vulgata (4), quæ exſtat apud Virum clarum Hieronymum Equitem Odam amicum optimum, quocum, ab adoleſcentia, ſumma mihi neceſſitudo eſt. In ea obſervanda occurrunt Caput mortui hominis

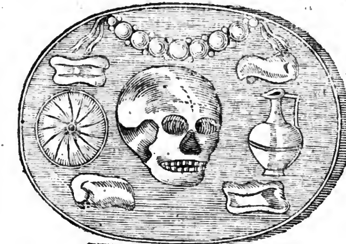
(1) In Edit. Veronenſi. MDCCXXXIV. Epiſt. L. Alias, Epiſt. LI. quæ incipit, *Literæ tuæ &c.* Vide Edition. Pariſ. MDCXLIII. *Miror autem non erubeſcere juvenem, & Monachum, ut ſibi videtur diſertum, (cujus de ore Veneres fluunt, qui tantæ in ſermocinando elegantiæ eſt, ut comico ſale, ac lepore conſperſus ſit), luſtrare Nobilium domos, hærere ſalutationibus Matronarum &c.*

(2) *De Vitis Philoſophorum, & Sophiſtarum*. Edit. Chriſtophori Plantini. Antuerpiæ. CIↃ. IↃ. LXVIII. Græce, pag. 78. Lat. pag. 87.

(3) Ibidem. Græce, pag. 152. Lat. pariter, pag. 152.

[4] *Carneolam* dicunt Antiquarii.

hominis in centro, ſive in medio inſculptum,

GEMMÆ MAGNITVDO

& circa ambitum, non Rota, ſive Mola verſatilis (1), atque Encarpium, ut nonnullis videbatur

(1) Adi Fabrettum in Commentario ad Tabellam Iliadis poſt Syntagma de Columna Trajani. pag. 338. & 339. Porro Molæ figura, quam ipſe prodit ex duobus vetuſtis monimentis, plana in ſuperficie eſſe deberet, quæ tamen in eis convexa eſt, uti oſtendunt editæ ab eodem Fabretto figuræ; & item convexa eſt in Gemma, quam illuſtramus. Rotam quæ Molaris minime eſt, ſed ſex radios habet, exhibet Fortunius Licetus ex vetuſta Gemma Equitis Gualdi (*Hieroglyphica, ſive antiqua Schemata Gemmarum anularium*. Edit. Patavii MDCLIII. in fol.), Schemate XII. pagina 158. Adſimilem gemmam videre eſt in Collectaneis Borioni. Tab. 80. de qua ibidem agitur pag. 56. Sed hæc rotæ figura alternantes rerum viciſſitudines deſignat, quemadmodum in Poëmate Phocilidis verſ. 25.

Κοινὰ πάθη πάντων, ὁ βίος τροχὸς, ἄστατος ὄλβος &c.

Apud Lectium in Collectione Veterum Poëtarum Græcorum Carminis Heroici, pag. 722. Vetuſtum ſane eſt Proverbium τροχὸς τὰ ἀνθρώπινα. hoc eſt: *Trochus res mortalium*. Vide in Michaëlis Apoſtolii Parœmiis, Centuriam XIX. num. 63 Edit. Lugduni Batavorum. Anno CIↃIↃCXIX. ex Officina Elzeviriana. pag. 245. τροχὸς enim apud Græcos idem eſt, ac *Rota* apud Latinos.

tur, sed Offa panis (1), & Monile pretiosum; Item Urceus, & totus Talorum ludus, hoc est quatuor Tali jactus, quos Aristoteles Stagyrites appel-

(1) Fulvius Ursinus in Appendice ad Librum Petri Ciacconii *de Triclinio Romano* [Edit. Romæ in Ædibus S. P. Q. R. An. M.D.L.XXXVIII. pag. 131.] marmor antiquum adfert, quod rotundam, & convexam quoque fuisse olim panis figuram ostendit. Decussatum quadrifida incisione, ait Baronius (ad Annum Christi. LVIII. num. 64.) ut facilius in partes divideretur. Quem morem pie usurparunt Christiani, ut idem prodit (num. 65. & 66.) *Quod typus Crucis iisdem signis exprimeretur.* Boldettus nonnulla Christianorum inedita cimelia ad hæc pertinentia adtulit in Observationibus ad Sacra Cœmeteria. (Lib. I. Cap. XXXIX. pag. 208. & 209.) Illud vero antiquum Monimentum heic rursus exhibere, Lectori non injucundum fore putavi.

Ovidii autem carmina Libri VI. Fastorum, quæ Fabrettus recitat loco mox indicato, etsi Molæ conveniant; *de Panibus* quoque agere, Vestæ oblatis die V. Eidus Junii, omnibus patet. Veteres confecisse panes variis modis, ac diversimode nuncupasse, satis exploratum est apud eruditos. Videndus præ ceteris Isidorus (*Originum* Libro XX. Cap. I.) & Cœlius Rhodiginus [*Lectionum antiquarum* Libro IX. Capite XVI.] Martialis [Lib. XIV. Epigr. 222.] de Pistore quodam dulciario dixit.

Mille tibi dulces operum manus ista figuras
Exstruxit &c.

(Alibi *melle* legitur, sed primum magis probatur.) Ea nobis recensere visum est, ut globosi panis superficies in varia segmenta ornate distincta, aliquo vetustatis testimonio illustraretur, nec temere rotundam eam figuram, quæ a Fabretto *Mola* nuncupatur, Panem repræsentare adfirmaremus, sive potius temere adfirmatum putaretur. Inquit Varro [Lib. IV. *de Lingua Latina* Cap. XXII.] *Panis, quod primo figuras faciebant mulieres in panificio* PANIS, *postea que figuras facere instituerunt alias &c.* Isidorus vero citato loco, a πᾶν dictum putat, quod cum omni cibo apponatur.

CAP. XXI appellat (1). *Supinum*, *Pronum*, *Coum*, *Chium* (2). Vide sis Liberti Fromondi Commentarium in Lucii Annæi Senecæ ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΝ Claudii Cæsaris, Observatione centesima trigesima quarta. Ea me hercle, quæ in Gemma sculpta sunt, non ideo mortis imaginem proferunt, ut moribus castigandis prodessent, ludique, ac joci contemnerentur. Sed contra deliciarum illecebris perfruendum esse (impie sane, ac subdole, versuteque), exstimulant; Mors enim parata semper est cuique occurrere; ac propterea comedere, bibere, lætari, & rebus uti; Una est arcana gemmæ sententia, & mysticum insanum documentum. Ideo Achates Sardonicus a Bonarrotio illustratus (3), præfert hominis Scheleton, Bullam, item Papilionem, Corollam, Urceum; quin etiam literas ΚΤΩ ΧΡΩ, quod est *posside*, atque *utere*.

(1) Histor. Animalium. Lib. II. Capite I.

(2) In hoc *Talorum* ludo *Venerem* expressam fuisse dicendum est. Cicero I. *De Divinatione*, inquit. *Ita ne vero quidquam potest esse ita casu factum, quod omnes in se habeat numeros veritatis? Quatuor Tali jacti casum Venereum efficiunt*.

Plenius Martialis. Libro XIV. Epigram. XIV. de jactu *Talorum* felice, qui *Veneri* tribuebatur.

Cum steterit nullus vultu tibi Talus eodem,
Munera me dices magna dedisse tibi.

Idem, Lucianus in Amoribus prodit, cujus verba heic minime adferimus, quod bis a Bulengero adlata sint in Libro *de Ludis privatis &c.* alibi a nobis laudato. Adi Cap. LVIII. pag. 57 & Cap. LIX. pag. 61. *De Talis* non nulla item aperit Bulengerus in Prolusione, nec non Cap. I. ejusdem Opusculi.

Luciani locum adtulit quoque Ficoronius in Libro *de Talis*, aliisque Ludorum instrumentis apud Veteres Romanos frequentioribus, quem Romæ edidit Anno MDCCXXXIV. Typis Antonii de Rubeis, idiomate, quo vulgo utimur in Latio, descriptum.

Duos *Talos* antiquos, unum *Vitreum*, alium *ex Ære*, ambos integre conservatos, vidimus Romæ in *Museo Victoriorum*.

(3) *Osservazioni sopra alcuni Frammenti di Vetro antichi &c.* pag. 193.

utere. Producendus modo Titus Petronius Arbiter cœnam Trimalchionis enarrans (1). *Potantibus ergo*, ait, *& accuratissimas nobis lauticias mirantibus, Larvam argenteam adtulit servus, sic aptam, ut articuli ejus, vertebræque locatæ, in omnem partem flecterentur. Hanc, quum super mensam, semel iterumque abiecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalchio adiecit.*

Heu, heu nos miseros: quam totus homuncio nil est!
Quam fragilis tenero stamine vita cadit.
Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.
Ergo VIVAMVS, *dum licet esse bene.*

Eadem de caussa duo parvula cadaverum Scheleta in Epitaphio Critoniæ, quæ dicitur POPA. DE. INSVLA. apud Fabrettum (2), utrimque insculpta fuisse suspicamur, licet idem eruditissimus vir, integra eo tempore cadavera tumulari consuevisse, solummodo argumento inferat: quod tamen fortasse corruit, quum marmoris altitudo, ac latitudo, palmos duos cum dimidio circiter, pene adtingat; est enim quadratæ formæ,

(1) *Satyricon*. Capite XXXIV. edit. Coloniæ Allobrogum . M. DC. XXIX. pag. 131. Sed vide pag. 139. in notis ubi versus secundus ita restituitur.

Plura adfert Justus Lipsius: *Saturnalium Sermonum* Lib. I. Cap. XIX. ex antiqua sepulcrali inscriptione.

AMICI
DVM VIVIMVS
VIVAMVS

Et *Antiquar. Lection.* Lib. VIII. ex convivali adclamatione. BENE VIVAS.

(2) Fabrettus Inscript. Domestic. Cap. I. pag. 17. num. 75. sic habet.

CRITONIA . Q. L. PHILENIA
POPA . DE . INSVLA
Q. CRITONI . Ɔ. L. DASSI
SCALPTORIS . VILARI
SIBI . SVISQVE . POSTER
EOR.

Vide sis pag. 56. ubi in Notis hoc monimentum illustrat.

mæ, & totum erat operculum urnæ ſepulcralis, & cinerariæ; Idem extra noſtram quæſtionem protulit quoque Boldettus (1), qui Fabrettiani amanuenſis negligentiam corripit, atque emendat [2], & genio Sculptoris tribuit illas ſculptas imagines. Nos certe myſterium Larvæ Petronianæ illic deprehendimus. Ob id pariter putandum duas anulares Gemmas opere dioglyphico antiquitus elaboratas fuiſſe, in quibus ex albo, nigra remanente area, duæ hominis tibiæ decuſſatæ conſpiciuntur. Utraque exſtat in *Muſeo Victorio*, in quo item, quantævis exiguitatis Carneolæ, Caput mortui hominis inſculptum ſuſpeximus. Sed de his rebus, jam dictum abunde eſt. Confer, quæ de Libitina, ſeu de Venere Epitymbia, alibi (3) diſſeruimus, & ea pariter, quæ de falſa Veterum Philoſophia, ac Theologia pro occaſione ſupra (4) adnotavimus.

CAP. XXII
Gemma *ab Aulo* ſculpta, ſæpe ab aliis antiquis ſculptoribus, eodem typo repetita.

GEmmæ autem noſtræ dignitatem, ſeu præſtantiam expendentes, illud etiam Lectori erudito notum eſſe volumus, valde multum apud antiquos eamdem in pretio habitam fuiſſe, ac demiratam. Ea porro, quæ animum noſtrum movent, atque ad imitationem excitant, & inflam-

(1) *Oſſervazioni ſopra i Cimiterj de' Santi Martiri*. Libro I. Capit. XVIII. pag. 74.

(2) Tituli a Fabretto adlati ultimas lineas, legit ſic.

SCALPTORIS . V. CLARI
SIBI . SCISQ. POSTER.
EOR.

(3) Nempe Capite VII.

(4) Capite XVIII.

flammant, aliquid magnum, nobile, atque honeſtum præ ſe ferre judicamus. Igitur, ut ut innotuit *in Muſeum Victorium* hanc ipſam Gemmam perveniſſe Anno mdccxxxv. Quinto Eidus Junii, quam multi fuere, qui ſtudio rerum antiquarum, & eruditionis quoque cauſſa ectypa ex ſulphure, cera, (quam ab ejus origine, Hiſpanicam nuncupare ſolemus), gypſoque poſcebant: at vero pauci obtinuere, tenera, mollique cera, ac pollice ſæpius tractata, imaginem anaglypham impreſſam. Sed enim nonnulli ectypa aliunde impetrarunt etiam ex ſulphure, & quidem ab originali ducta, ſtatim ac e terra emerſerat, nempe ab iis, qui primi, negociationis cauſſa, Gemmam ſibi comparare conati ſunt, a quibus multa numerata pecunia, tandem redemta fuit. Unum ex his ad manus Philippi Stoſchii, forte Florentiam pervenerat, qui opus egregium vetuſti Artificis admiratus, Romam ad amicum ſibi virum parvulam thecam paullo poſt per tabellarium miſit, ac duo ectypa ex ſulphure, cynnabari conſperſo in ea repoſuit (1), quæ ex duplici vitro antiquo diverſæ magnitudinis, utroque penes ipſum exſtante, (paſtas antiquas dicunt), data opera eduxerat. In iis idem argumentum expreſſum eſt, nempe Venus ludens agitato indi-

(1) Modo cum ipſa inſigni Gemma exſtant Romæ *in Muſeo Victorio*, & ſtudioſis rerum antiquarum oſtenduntur non infrequenter.

ce calamo, & Amor circum advolans, ut in *Gemma Victoriana* (1), sed non ita diligenter, ac gnaviter delineata omnia, uti *ab Aulo* studiosissime perfecta sunt; ita ut opinionem, atque sententiam comprobantibus claris nostro ævo Pictoribus, aliisque omnibus, qui acri in hac re judicio pollent, sæpius ab antiquis alias Gemmas ad *Auli* exemplar delineatas, insculptasque, tuto existimaverimus. Quod quum hercle ita sit; ab eodem multiplici imitationis studio, *Auli* opus perfectissimum, & omnibus numeris absolutum, etiam ab vetustioribus judicatum fuisse, facile evincitur.

CAP. XXIII. De cælatura, inferioris ævi pertinente ad illustrationem *Gemmæ Victorianæ*.

QUum tamen plura in hac Dissertatione dicta, atque tractata sint de antiquis Gemmarum Sculptoribus, locus, ac res, de qua agimus postulare videntur, quomodo ad nostram usque ætatem ars adeo excellens propinquaverit, demonstrare. Etsi vero multum temporis spatium intersit; quo in hoc sculpturæ genere nullius Artificis opera, neque nomen indicare potuerimus; attamen rem utilem futuram rati sumus illos Gemmarios cælatores inferioris ævi, ordinata quadam serie, in conspectu ponere, qui a nonnullis memorantur. Pertinet & hoc ad illustra-

(1) Vide sis Capite IV. & item Capite XVII. Tabulam autem æri eleganter admodum incisam, vide Capite I. pagina I.

illuſtrationem noſtræ Gemmæ, ut infra (1) legentibus innoteſcet.

CAP. XXIV Sculptores complures, qui Gemmas inciderunt ævo inferiori, in obſcuro.

BArbaris equidem temporibus, ſcilicet poſt occaſum Romani Imperii, in Orientalem, atque Occidentalem Monarchiam diſtracti, plures Gemmæ inſculptæ fuerunt a Græcis, & Latinis, Dogmatibus Orthodoxis addictis, aliæque pariter ab Eterodoxis, quarum aliquæ æri inciſæ, & publicis typis excuſæ in vulgus illuſtratæ prodierunt; plures autem adhuc latent in Muſeis clarioribus. Verum minime noti ſunt illorum artifices, quorum nulla umquam mentio occurrit apud Scriptores coævos; etſi nonnullæ inſculptæ Gemmæ aliquando obiter memorentur. Illas igitur omnes miſſas facio, quod non utique gemmas, ſed gemmarum cælatores proferre, & quoad licet enumerare decreverim. Joannes Albertus Fabricius in Bibliographia Antiquaria, *De Glyptographia*, ita generaliter ſcribit (2). *Fuit hæc ſcientia, quaſi poſtliminio revocata ab Urſino, Gallæo, le Pois, Pierio Valeriano, Gorlæo, Chifſletio, Kirkero, Auguſtino Romano, Caninio, Bagarrio, Reicheltio Argentoratenſi, aliiſque*. Ea vero fuit Fabricii mens, ut quoſdam recentiores Scriptores, qui de Gemmis antiquis cælatis tractarunt, indicaret: nullo modo, Gemmarum Sculptores antiquos, aut recentiores. Pri-

(1) Vide Cap. XXVII.
(2) Cap. V. Sect. II. §. 5. pag. 125. Edit. II. in 4. Hamburgi, & Lipſiæ. An. MDCCXVI.

CAP. XXV
GeorgiusVasarius laudatur. Qui ab eo memorãtur Gemmarum cælatores indicantur, aliique proferuntur in lucem.

PRimus avorum nostrorum memoria, quorumlibet eorum, qui sua ætate florebant, meminit, sive potius putavit meminisse, Georgius Vasarius in Libro de Vitis Architectorum, Pictorum, Sculptorumque (1). Itaque *Valerius Vicentinus*, ejusque *filia* ab eo memorantur: item *Joannes a Castro Bononiensi* nuncupatus, quorum egregia aliquot opera servantur Romæ *in Museo Strozio*, nobisque olim videndi copiam fecit, dum viveret, clarissimus Præsul Leo Stroza, doctrina, probitate, atque humanitate conspicuus. Hi duo memorati cælatores Gemmarum, nomen quoque suum, in Gemmis ab se sculptis inciderunt. Laudantur etiam a Vasario *Aloysius Anichinus* Ferrariensis, & *Alexander Cesati*, seu *Cesari*, dictus cognomento *Græcus*, eorumque omnium mentio habetur in Vita *Valerii* indicato loco. Merita quoque laude commendatur *Dominicus*, qui ab eodem Vasario, in Vita Alphonsi Ferrariensis Sculptoris, dicitur *di Polo*, itemque *Intagliatore di Ruote* (2). Is Alexandri Medices Ducis Reipublicæ Florentinorum imaginem incidit, quum ab præstantioribus ea ætate viris se pingi, effingi cera, cretaque; marmore pariter insculpi, & in monetis etiam (3), ac Numismatibus exprimi cuperet, ac mandaret. Numisma

[1] Parte III. pag. 862. 863. e 864. Ediz. di Firenze MDL. appresso Lorenzo Torrentino.

(2) Ibidem. pag. 780.

(3) Adi Tractatum de Floreno Aureo illustrato. Parte II. Cap. XX.

ma argenteum ejuſdem Alexandri, quod incidi curavimus, & in gratiam illorum, qui ejuſcemodi monimentis delectantur, heic adponimus, CAP. XXV

elegantiſſimum eſt, ſervaturque Romæ in *Muſeo Victorio*, opus fortaſſe Benvenuti Cellinii, qui monetas incidit; ſive potius *Franciſci Pratenſis*, Hieronymi filii (1). Quum Cellinius, neque in Vita ſua [2], neque in ſuis Tractatibus (3) de hoc numiſmate ullam mentionem fecerit, aliis pluribus ibidem ab ipſo memoratis. In editis autem ejuſdem Georgii Vaſarii Voluminibus apud Hæredes Evangeliſtæ Dozzæ, Typis Bononienſibus, iiſque auctis, ornatiſque imaginibus quamplurium Pictorum, Sculptorum, atque Architectorum, ante omnes, in Vita *Valerii Vicentini, aliorumque* (4), memoratur *Joannes* quidam *Flo-*

(1) Adi Vaſarium in Vita Alphonſi Lombardi Sculptoris Ferrarienſis. Parte III. pag. 780.

(2) *Vita di Benvenuto Cellini Orefice, e Scultore Fiorentino da lui medeſimo ſcritta.* Colonia per Pietro Martello.

(3) *Due Trattati di Benvenuto Cellini Scultore Fiorentino. Uno dell'Oreficeria, l'altro della Scultura &c.* Firenze. MDCCXXXI. Vedi il Trattato dell'Oreficeria.

(4) Vaſari Vite &c. Par. III. Primo Volume. pag. 291. e ſeguenti.

CAP. XXV *Florentinus*, dictus *delle Corniole*, qui auspice Laurentio Mediceo, artem insculpendi gemmas didicerat ab extraneis nonnullis artificibus, ab eodem Laurentio Florentiam accitis, & invitatis. Memoratur item *Dominicus* Mediolanensis artifex, ab suis operibus nuncupatus *de Camei*. Post illos *Petrus Maria de Piscia* commendatur, nec non *Michaël*, vulgo dictus *Michelino*, quorum opera, vel recensentur, vel laudantur. Coævus *Valerii Vicentini*, ac *Joannis Bernardii de Castro Bononiensi*, fuit *Matthæus Nassarius* Veronensis (1): Item *Nicolaus Avantius*, & *Galeatius Mondella*. Artis modos ab Matthæo percepit aurifex quidam Veronensis, claudus, ideoque nuncupatus *lo Zoppo*. Didicere pariter Frater Dominici *Brugia Sforzi*, duoque nepotes ipsius, aliique plures Itali, & Galli homines. Parmæ floruit pictura, ac non ita multo post, Gemmarum etiam sculptura *Marmita*, ejusque filius *Ludovicus*. *Joannes Jacobus Caralius* claruit apud Regem Polonorum, a quo multis muneribus ditatus, ornatusque fuit. *Franciscus Francia* picturæ laude celebratur, gemmarumque, & numismatum sculptura. Commemorantur quoque *Joannes Antonius de Rubeis*, Mediolanensis: *Cosmas de Trezzo*: *Gaspar*, ac *Hieronymus Misuroni*, & *Jacobus de Trezzo*. Hic laudatur ab Abrahamo Gorlæo in

Præ-

(1) Hunc, & alios Veronenses recenset Vir cl. Scipio Marchio Maffejus. *Verona illustrata*. Parte III. Cap. VI. Columna 193. Editionis in fol.

Præloquio Dactyliothecæ suæ (1), ubi sigillis incidendis, scalpendisque, maxime omnium adhibitos fuisse inquit Achates, Onyches, & Sardas: *Soli Adamanti ob indomitam, ut credebatur duritiem parcitum, sed hunc quomodo vitiaret ætas etiam reperiit, primusque inventi auctor celebratur Mediolanensis quidam Jacobus Treccia, qui Philippi Hispaniarum Regis gentilitia insignia Adamanti summa arte insculpsit*: Camillus Leonardus, qui *Speculum Lapidum* edidit [2], memorat suo ævo Romæ gemmarum sculptura celebrari (3) *Joannem Mariam* Mantuanum: Venetiis, *Franciscum Nichinum* Ferrariensem [4]: Januæ, *Jacobum*, aliter *Taglicarne* (5): Mediolani, *Leonardum* Mediolanensem. Masinius (6) laudat *Matthæum de Benedictis*, & *Marcum Actium Moretum*, quem Joannes Baptista Pius, ut Chloridem in lapillo effingat, amice, ac studiose, ita hortatur (7), quemadmodum CAP. XXV

L dum

(1) Pagina 10. primæ editionis.

(2) Venet. MDXVI. & iterum Parisiis 1610. Opus vero, Sacræ Congregationis, *ab Indice* nuncupatæ, decreto, jure, meritoque damnatur.

(3) Libro III. Cap. II. Vide pag. 168. edit. 2.

(4) Ibidem Cap. II.

Fortasse hic idem est *Aloysius Anichinus* Ferrariensis a Vasatio laudatus: vereor enim in describendo nomine erratum obrepsisse. Alii viderint, an *Franciscus* Aloysii Frater fuerit.

[5] Ibid. Lib. III. Cap. II.

Raphaël Sopranus Jacobum appellat *Tagliacarne*, ejusque vitam descriptam reliquit, opere posthumo cum aliis vulgatam hocce titulo. *Le Vite de' Pittori, Scultori, ed Architetti Genovesi, e de' Forastieri, che in Genova operarono &c.* Genova. MDCLXXIV. Vide paginas 20. & 21.

[6] Masini. Antonio di Paolo. *Bologna perlustrata &c.* pag. 739.

(7) *Elegidia Joannis Baptistæ Pii Bononiensis*. Vide Lib. IV. Eleg. XI. Quod vero hunc Librum vidimus tantum in Bibliotheca Archigymnasii Urbis, non piget editionem quoque recensere. Igitur post carmina legitur. *Finis Elegidion Pii Bononiensis*. Deinde. *Impressum Bononiæ per Joannem Antonium de Benedictis Civem Bononiensem. Die* XX. *Decembris*. M. D. IX. *Sedente Julio Ligure Quercenti* II. *Pont. Max.*

CAP. XXV dum in edito vetuſto exemplari legimus.

Pirrheici ſæcundæ nepos: cui priſca Minerva,
Corpora in exiguo fingere dat lapide:
Parcarumque colos parvo exorare lapillo:
Qui mortem æterna vivere ab arte facis.
Si te fama juvat: merces ſi perpetis ævi.
Si tua poſt cineres cœla virere cupis.
Chlorida mi viridem cœla: tamen aſpice ne dum
In lapidem, illa tuam ſculpat imago animam:
Quam comitant paphia centum cum matre volucres,
Mellitiſque premens morſibus ora vapor.

Eodem Sæculo XIV. *Philippus Sanctacrucius* Urbinas, diminuto vocabulo nuncupatus *Pippo*, (quod ceteris ſuæ gentis (1) cognomentum fecit), ſculpſit Ebur, Coralium, Gemmas, & item Ceraſiorum oſſa, in quibus varias Hiſtorias, tum Sacras, tum profanas eleganter expreſſit. Hæc minima opera nobis in mentem referunt nomen *Hieronymi* Veronenſis, *Franciſci* filii, qui appellabatur *da i Libri*, quod Libris pingendis, atque ornandis operam daret (2). Is pictura effingebat ſcalptas, atque inſculptas Gemmas, in quibus imagines formicæ modulum non excedentes comparent, earumque partes, & membra ſingula, mirum quantum diſcernuntur! *Julius Clovius* pariformiter in minimis ita diligenter ſe gerere conſueve-

(1) Raphaël Sopranus &c. *Le Vite de' Pittori, Scultori &c.* pag. 303. e 304. De novo adſumto, ſive potius tributo filiis cognomine. Vide pag. 196. ſcilicet in Vita *Matthei*, & *Fratrum Sanctacruciorum*, qui omnes a vulgatiſſimo Patris nomine *Pippi* dicebantur.

(2) Vaſari. Par. III. Vol. I. pag. 278.

ſueverat, ut in libris, circa quaſdam ab ſe pictas Hiſtorias, ſpatia nonnulla, haud aliter ornaret (1). Ex illis memorare oportet Spectacula, ſive Ludos Populo Romano olim datos ad Collem Teſtaceum, quorum meminit vetus Urbis Statutum [2]. In eis vero, tam multa pennicillo delineavit Clovius, ut veritatis fines excedere videatur, ſi quis velit exacte deſcribere; & tamen verum eſt, omnia ſine impedimento recenſeri poſſe: adeo ut, famulorum variegatæ veſtes, quas Cardinalis Farneſius ea occaſione divites admodum protulit, illam picturam præſtantiorem reddant. De *Sigiſmundo Laïre* teſtatur Joannes Balleonius (3), quod in lapillis pretioſis Achate, Carneola, atque aliis hujuſmodi frequenter pingeret, quæ aliquando breve unguis ſpatium digiti minoris æquabant; & tamen octo, vel ſæpe pluribus imaginibus ornatiſſimam hiſtoriam in eiſdem efformare ſolebat, quibus diligenter expenſis, nihil deeſſe dixeris ad habitum omnis perfectionis. Multi autem pictura, ac cælatura Viri clari facile occurrent, qui in exequendis minimis operibus, ſe quam maxime exercuerunt, & hoc ævo pariter exercent. Sed Gem-

CAP. XXV

(1) Idem. Par. III. Vol. II. pag. 262.

(2) Libro III. Capite LXXVIII. uſque LXXXVIII. Edit. in fol. majori Paullo II. Summo Pontifice, ſervaturque Romæ in Bibliotheca privata *Victoriorum*. Rariſſimam hanc editionem, neque hactenus alibi vidimus in publicis, ac privatis Urbis Bibliothecis, neque venalem in Officinis, atque in pluteis Bibliopolarum.

(3) *Vite de' Pittori, Scultori &c.* pagina 353.

CAP. XXV marum Sculptura ſub idem tempus claruit Romæ *Antonius Dordonius*, ut liquet ex lapideo ipſius Epitaphio, in pavimento Ædis Aracœlitanæ poſito, ubi adhuc exſiſtit, quod ipſe met exſcripſi, & in nupera ejuſdem ſacri Capitolini Templi Hiſtoria adſertur (1), cujus ſequens eſt exemplum.

D . O . M
ANTONIO DORDONO NICOLAI FILIO
E CIVITATE BVXETI VIRO PROBO
AC IN INCIDENDIS ET SCVLPENDIS
IMAGINIBVS IN OMNI GEMMARVM
LAPIDVMQVE PRETIOSORVM GENERE
EXIMIO ATQVE PRIMARIO QVI CVM
ANNVM AGERET ÆTATIS SVÆ LVI
AD SVPEROS REDIIT XVIII
KL MAII MDLXXXIIII

Heic ſculpta ſunt inſignia Dordonii.

SILVIA POPPIA VSVFRVCTVARIA
VIRO SVO BENEMERENTI P.

Heic duæ hominis tibiæ decuſſatæ, vittaque in medio religatæ.

Pomponius Gauricus Neapolitanus in Libro de Scul-

[1] *Memorie Iſtoriche della Chieſa, e Convento di Santa Maria in Araceli di Roma.* MDCCXXXVI. Capitolo v. §. XVII. Num. VI. pag. 187.

Ibi, lin. 4. inverſa litera V. ſectaque bifariam ad orizontem, legitur SCALPENDIS.

Ibidem, linea prope ultimam, POBPIA.

Sculptura, ſive Statuaria, quem ad Herculem Ferrariæ Principem miſit, agens de claris Sculptoribus antiquorum (1), mox duos aurifices ætatis ſuæ laudare pergit, *Pharadoxum* Mediolanenſem, & *Franciſcum Furnium* Bononienſem. *Nam Severum Ravennatem*, ipſe ait, *ideo ad extremum diſtuli, ut plenius laudarem ..... Is mihi quidem videtur Statuariæ numeros omnes adimplere. Sculptor, Scalptor, Cælator, Deſector, Plaſtes, Pictorque egregius &c.* Quare Gemmarum etiam Cælatorem fuiſſe ſuſpicari licet, nec immerito aliis ejuſdem artificii peritis adnumerari debere. Illis pariter jungendus fortaſſe eſt *Flaminius Natalis*, cujus ſepulcralis Titulus marmoreus, jam nunc diuturna, moleſtaque pedum, ſocculorumque frequentia, pene deletus, legebatur olim Romæ, in ſolo, ſeu pavimento Sacræ Ædis, ad honorem Sancti Petri Apoſtoli Deo dicatæ in Monte aureo, quam vulgus, (ut non raro ſolet accidere), vitiata, corruptaque recta pronuntiatione, nuncupat *San Pietro Montorio* [2]; conjecturis etenim locum præbet haud aliter interpretandi. Siquidem iis laudibus refertum eſt Epigramma, ut Flaminii egregium ingenium, nullis limitibus in mechanicis operibus circumſcriptum fuiſſe ſatis liqui-

(1) Cap. XVII.

(2) Hanc ſacram Ædem colunt Fratres, quos dicunt Tertii Ordinis Sancti Franciſci Aſſiſienſis: iique ſoccis ligneis utuntur. Populus Templum adit memoriam recolens Sancti Petri Apoſtoli: ibi enim inverſo capite Cruci defixum referunt probati Scriptores.

CAP. XXV liquido adpareat. Ediderat hunc Titulum Gaſpar Alveri in Romana Urbe illuſtrata (1), nullatenus ſervato linearum ordine, quem vix licuit primis tantum lineis ita reſtituere.

D. O. M
FLAMINIO NATALI
INSIGNI INSIGNIORVM EFFECTORI
NOVORVMQVE ARTIFICIORVM
FOECVNDISSIMO ATQVE
EXCELLENTISSIMO INVENTORI
novo viventi natali, qui diem
ſuum clauſit V. *Octobris Anno*
cIↃIↃXCVI. *Ætatis ſuæ* LV.
Fiordeligi Gratinichi Uxor bene
mœrens poſuit.

Reliqua pendent a fide primi editoris, quum lapis, adeo lævigatus modo ſpectetur, ut nulla in eo verborum veſtigia perſpiciantur. Horum omnium illuſtrium Virorum nominibus addenda ſunt eorum quoque nomina, qui Sæculo XVII. eodem opificii, ſeu profeſſionis genere floruerunt; ſed apud Scriptores, de hac re altum omnino ſilentium, illorum memoriam abolevit, atque extinxit. Ineunte Sæculo, non paucos floruiſſe teſtantur opera, quæ

[1] *Roma in ogni ſtato*. Tomo II. pagina 319.

quæ adhuc ſuperſunt. Vidimus equidem Carneolam affabre ſculptam cum imagine Paulli v. Pontificis Maximi oblique cælata. Anulo aureo inſerta ea eſt, cujus in parte una, Aquila; in altera, Draco, (quæ ſunt inſignia Domus Burgheſiæ), encauſto nigri coloris accuratius exprimuntur. Anulus apud Summi Pontificis atnepotes hactenus exſiſtit; Ectypon vero ab ipſo anulo deſumtum vidimus *in Muſeo Victorio*, neque auctor operis, quis fuerit, eluceſcit. In Sacrario Baſilicæ Vaticanæ ſex argentea candelabra deaurata adſervantur una cum Cruce, opere elaboratiſſimo confecta. Crucem, ac bina eorum, *pretio ſcutorum quindecim millium* (1) comparata, Alexander Cardinalis Farneſius, olim S. R. E. Procancellarius, & Baſilicæ Archipresbyter, eidem dono dedit (2); reliqua Franciſcus Cardinalis Barbarinius,

(1) Vide Ciacconium in Vitis Pontificum &c. Tomo III. ibi in elogio Alexandri Cardioalis Farneſii, Columna 561. *Crucem, & duo Candelabra aurea* fuiſſe ſcribit; vulgo autem, etiam nunc *aurea* exiſtimantur.

(2) Id opus *Antonio Faventino* tribuit Joannes Balleooius [*Vite de' Pittori &c.* pag. 109.], de quo ita fatur. *Fece per il Cardinale Aleſſandro Farneſe la bella Croce d'argento con Candellieri, che il Cardinale donò a S. Pietro in Vaticano ſuo Arcipretato; e fù il più bel lavoro, che in quel genere ſi ſia mai potuto fare. Sonvi gran figurine in diverſe attitudini compoſte, ed abbigliamenti varj di diverſe bizzarrie di maſchere, di feſtoni, d'animali di diverſe ſorti: ed in fatti è la più bella opera, che di quella maniera ſi ſia mai veduta: ſicchè egli fama, onore, ed utile grandemente acquiſtonne &c.* Mirum tamen, quod de ſacris Hiſtoriis e cryſtallo montano excifis, & Cruci inſertis, Candelabriſque, Scriptor ſilverit.

Hic artifex ſane præſtantiſſimus Romæ obiit nonagenarius Anno MDCIX. Menſe Octobri, Die XXIX. tumulatus ad Ædem a Sancto Blaſio Epiſcopo, & Martyre nuncupatam in Via Julia. Ipſius nomen legitur in axe Crucis, ubi dicitur *Antonius Gentilius Faventinus*. Memoria hujus donationis exſtantibus characteribus expreſſa eſt in Stylobate Crucis, parte antica. & in extremitate triangulati Candelabrorum Cardinalis Farneſii legitur in parte una ΓΑΡΑΓΑΩΣΟΜΕΝ. In altera ΔΙΚΗΣ ΚΡΙΝΟΝ. Tertioque latere ΒΑΛΛΟΥΤΩΣ. unicuique loco expreſſo altero emblemate,

nius, pariter Archipresbyter ejusdem Basilicæ. Quæ Apibus distinguuntur, Gentilitiis Familiæ suæ Insigniis, variis locis ab eximio artifice (1) apte dispositis. In ima uniuscujusque parte, quæ tribus constat lateribus, inserta sunt e crystallo montano (inversa cælatura, ut exstantes adpareant figuræ), Toreumata sacra, summo cum studio excisa: singula singulis. Rotundæ formæ muneri Farnesiano; ovatæ figuræ Barbarinio. Prima sunt operis omnino incomparabilis, ab Joanne de Castro Bononiensi perfecta, ut legitur apud Vasarium (2): Altera, constans est traditio apud Sacristas, ab fœmina quadam absoluta: Sunt vero aliis longe deteriora. Quæ autem ea fuerit, divinare non ausim. Una tantum Valerii Vicentini filia ab Vasario memoratur, quæ ad Francisci Cardinalis ætatem pertingere profecto non valuit. Putandum tamen, eam elaborasse, ac postmodum ab Cardinali Barbarinio ad ornatum Candelabrorum suorum destinata. Libuit omnia simul heic memorare, ne alia ab aliis diducerentur,

(1) Quatuor Candelabra, quæ Franciscus Cardinalis Barbarinius, muneris Farnesiani pius æmulator, Vaticanæ Basilicæ tribuit, ab *Carolo Spagna* conflata, atque expolita fuisse inquiunt, qui multis ab hinc annis eidem Basilicæ addicti sunt, jugi sacræ supellectilis custodiæ adsignati; iique ab antecessoribus acceperunt. Idem & alii adfirmant.

(2) *Delle Vite de' più eccellenti Pittori, e Scultori &c.* Parte III. Vol. I. pag. 292. Ediz. di Bologna. M.DC.LXIII. In uno ex illis crystallinis Toreumatibus rotundæ figuræ, memini me legisse, (adhibita lente crystallina). MVZIVS S. A. F. Scriptum autem est lineis duabus, charactere quam minimo. Quis tamen ille sit, qui nomen suum ita descripserit, fateor me latere; Quum nullus ex supra memoratis cælatoribus eo nomine appelletur. Sed si cælatorem dixerimus, Vasarius facile deciperetur.

tur, & ne Sæculo XVII. injuriam adferrem, si forte aliqua ad illud pertineant, in quo certe contigit adhiberi, atque ad usum designari. Sed Veteribus quoque crystallina, & item vitrea quædam opera (1) frequenter insculpere familiare fuit, quo pacto nostra ætate Vasa Crystallina quam multa, Cyathos, & Crateres, Ampullas, Gabatas, Lances, Lebetas, Malluvium, Pollubrum, Urceolos, Salinum; denique omnis generis vascula, rotis circum excisa ex Bohemiæ Regno ad nos deferuntur; nec non ex nostra Italia, e Murano prope Urbem Venetiarum, vario ornatu excultissima. Unus Gemmarum Scalptor, cognomento dictus *il Borgognone*, claruit circa Annum MDCLXX. in officinis Gazophylacii, & Musei Medicei, notus Viro cl. Petro Andreæ Andreinio, dum vixit (2). Circa finem anni millesimi sexcentesimi, Romæ innotescebat quidam *Adonius*, cujus institutum peculiare fuit, manus invicem junctas in Cameis exprimere, quod hujusmodi opellæ non raro venumdarentur, ab iis qui matrimonio jungebantur, in fidei symbolum

expe-

(1) Antiquorum opera ita elaborata, quæ extant in *Museo Victoriorum*, sunt funis, sive potius rudentis nodus implexus crystallinus. Fragmentum signi semipalmaris optimæ notæ. Item tabula, in qua Tygris cubans, cum tyrso, atque altera effracta cum lauri ramo, quæ scriniorum ornamento fortasse destinatæ erant; atque alia hujusmodi. Sed Vitrea quoque vetustorum Cyathorum fragmenta ibidem me vidisse memini eadem arte signata figuris, animalibus, symbolis, mæandris, aliisque typis ornamentorum, quibus modo sua opera excolunt recentiores artifices.

(2) Adi Gorium in Columbario Libertorum, & Servor. Liviæ Aug. & Cæsarum. pag. 155.

CAP. XXV expetitæ, atque coëmtæ. Gemmam antiquam exhibemus exſtantem *in Muſeo noſtro*, eodemque emblemate inſignem, cujus epigraphen . ΕΥΤΥΧωC ΟΜΟΝΟΙΑ . ſcilicet *Feliciter concordia*, vulgavit Gorius in Volumine II. Muſei Florentini (1);

in eaque puellæ dextera ornata eſt *Armilla*, de quo ornamenti genere multa paullo ante diſſerebamus (2). Ineunte vero Sæculo XVIII. memoratur adhuc homo Gallus, cognomento *Rey*, qui plures gemmas anulis inſerendas ſcalpebat. Ex multis Smaragdum indicabo cum imagine D. Caroli Albani, Clementis XI. Fratris filii, ab ſe inſculpta. Item gemmam ſignatoriam, Inſigniis gentilitiis Marchionis Caſtri Sancti Viti, Hieronymi Theoduli Patricii Romani diſtinctam, ac decoratam. Hunc eumdem Virum numiſmatibus ſcalpendis pariter ſtuduiſſe, teſtatur Emmanuelis

[1] Claſſe I. pag. 55.
[2] In hac Glyptographiea Diſſertatione. Capite X. Vide item Cap. XI. Cap. XII. & Cap. XIII.

nuelis Theodosii Cardinalis Bullionii Nummus CAP. XXV
eximii operis fusus ex ære coronario, seu aurichalco, & argento tenuissimo bracteatus, in quo protome illius, pectore tenus, oblique expressa est, ab area nummi valde prominens. Pluviali decoratur ornatissimo, & Mitra pretiosa cum infulis post tergum dependentibus. Circum legitur. EMMANVEL. THEOD. CARD. BVLLIONIVS.

Sub imagine vero, literis quam minimis. SVZANDIT. REY. F. In postica nummi visitur idem Cardinalis, stantis habitu, Pluviali, ac Mitra indutus, malleoque Portam Vaticanæ Basilicæ, (quam vocant Sanctam), sollenni ritu adaperiens. Multis stipatus est Ministris sacris, Crucifero, Clericis cum candelabris, accensisque candelis utrimque adstantibus: Episcopis, militibus Helvetiæ cohortis, aliisque pluribus piis spectatoribus. In peripheria hoc est lemma. APERITE. PORTAS.

QVONIAM . EMMANVEL . In ima parte legitur . ANN. IVB. MDCC. Area numiſmatis, poſt imagines; Columnis, epiſtyliis, paraſtatis, zophoris, projecturis coronarum, fornicibus, pavimento, quibus Baſilicæ porticus exculta eſt, mire exornatur, ut oſtendimus adpoſito ſupra Schemate. Hoc opus, quod *in Muſeo Victorio* adſervatur, adeo diligenti ſtudio, totum viriculo perpolitum eſt, ut nummus omnibus qui ſpectaverint, cuſus omnino videatur, & vix lente cryſtallina indicium aliquod fuſionis emergat. Porro Cardinalis effigies, reliquæ imagines, characteres, atque ornamenta, ita limata ſunt, ut ars nihil ultra poſſe proficere, ſatis oſtendat. Sed alios Gemmarum cælatores adhuc ſuperſtites, vel nuper defunctos, Capite inſequenti commemorabimus.

CAP. XXVI
De Scalptoribus Gemmarum noſtra ætate florentibus.

IGitur noſtra quoque ætas celebranda eſt, & forte fortuna, ceteris medii ævi tempeſtatibus præferenda; multa etenim egregia opera, eodem artificio nuper elaborata, recenſeri poſſent veteribus omnino comparanda. Sed pro inſtituti ratione, Viros claros oſtendam, pauca tantum de gemmis ab eiſdem cælatis verba facturus. Lubet omnibus anteferre nomen *Flavii Sirleti* Aurificis, Gemmarii, ac Cælatoris inſignis, Anno MDCCXXXVII. vita functi XVIII. Kalendas Septembris, videlicet Die XV. Auguſti, cujus præter

ter Guillelmum Cardinalem Sirletum S. R. E. Bibliothecarium, agnatum ſuum, non infima laus eſt, Gemmam cum Laocoonte inſculpſiſſe, una cum filiis, ac vario ſerpentum nexu, quam Gemmam, nempe Amethyſtinam, *Milord Duck de Beauford* ſecum in Angliam deportaverat, duobus annis ante Flavii obitum. Eam Sirletus conſultiſſime hiſce notis ſignavit Φ. Σ. hoc eſt nomine ſuo, & cognomine, primis tantum elementis indicato. Delineatis vero antiquorum ſignis celeberrimis, videlicet Hercule Farneſiano: Apolline, qui Ædibus Vaticanis ornamentum præbet, loco qui dicitur *Belvedere*: Mercurio in Ædibus Juſtinianæis, qui inſidet ſtanti arieti, dextraque innititur capiti illius; ſiniſtra vero Caduceum tenet, gemmis omnes cælavit. Caduceum autem Mercurio ipſe addidit ornamenti gratia. Signum quoque laudatiſſimum Marci Aurelii Baſſiani Antonini, (cui *Caracalla* vulgatum nomen), quod cuſtoditur in Ædibus Farneſiorum, eximie incidit. Requiſitus ab Auguſtino Maſuccio, celebri in Urbe Pictore, Caroli Marattæ Pictoris clariſſimi effigiem, anulari gemma cælavit. Multas alias Gemmas eleganter ſculpſit, in quibus memoranda eſt Carneola anularis, coloris pulchritudine præſtans, ab eodem ipſo cælata, Anno deſignato, ætatis ſuæ poſtremo; in eaque caput ridentis Fauni oblique expreſſum eſt, hederacea coro-

CAP. XXVI corona redimitum, ac pelle caprina, (prout varii ſinus arte facti indigere videntur) modo villoſa, modo ſimplici, ac nuda, circa collum affabre diſpoſita, ſiglis hiſce adpoſitis. Τ'. Φ. Σ. ſcilicet ΤΟΥ ΦΛΑΒΙΟΥ ΣΥΡΑΕΤΟΥ. ſervaturque modo *in Muſeo Victorio*. Reliquit Sirletus, & ſui deſiderium, & plures filios ex Anna Ciolli conjuge ſua, quorum duo idem ſcalpendi Gemmas propoſitum ſunt ſequuti, *Franciſcus*, & *Raymundus*. Hic paullo poſt deceſſit matrimonio junctus: Alter cum laude ſeſe eodem ſtudio quotidie Romæ exercet, patris famam adſequuturus. *Joannes Conſtantius* pari merito heic nominari debet, qui pluribus ab heinc annis Adamantem quoque tentavit, cælata in eo Neronis imagine; neque ab eodem avellendi ſunt ejus filii *Carolus*, & *Thomas*, a quibus miro artificio plures inſculptæ fuerunt gemmæ pretioſæ, & in dies inciduntur. Inter ceteras laudantur imagines Jacobi III. Regis Stuardi Romæ commorantis, Renati Cardinalis Imperialis, & Georgii Spinulæ pariter Cardinalis, nec non Epiſcopi Præneſtini, jam olim Tituli Sanctæ Agnetis, nuper defuncti, quas gemmas ſuis nominibus diſtinxerunt. Laudandus itidem eſt *Dominicus Landus*, multis Romæ egregie inſculptis gemmis clarus. Duæ inter eas, ovatæ formæ, ſed tranſverſæ figuræ anularem modulum excedentes laudabiliores videntur,

tur, in quibus arte magiſtra quatuor capita obli- CAP. XXVI
que exprimuntur. In una, Trajani caput cum Plotina uxore, quorum e regione, Marciana Trajani ſoror, ac Matidia Marcianæ filia, bina ac bina, ſe mutuo reſpicientia. In altera, Septimius Severus, & Julia, quæ *Pia* dicitur, *Felix*, & item *Domna*: ac contra, Septimius Geta, & Marcus Aurelius Antoninus *Caracalla*. Has gemmas ad uſum Domni Michaëlis Angeli Corſii, Abbatis Congregationis Olivetanæ, *Dominicus* cælavit. Memorari etiam debet Cæſaris Auguſti protome, laureo diademate redimita, & pectore tenus chalcedonio, moduli majoris, inſculpta, cum thorace ſquammeo, ac gorgone in medio ſita. Opus juſſu Roderici Marchionis de Fuentes, Regis Portugalliæ in Urbe Oratoris elaboratum Anno MDCCXVI. Præterea memorare oportet imaginem Nicolai Duodo Comitis S. R. I. Smaragdo formæ anularis eleganter ab eodem ſculpta, dum Romanam Urbem incoleret Venetæ Reipublicæ Orator, circa Annum MDCCXX. Nec reticendum nomen *Franciſci Ghinghii* Florentini, qui multas gemmas in patria cælavit, addictus ſtipendiis Magnorum Etruriæ Ducum Coſmi III. ac Joannis Gaſtonii, (qui ultimus ex Gente Medicea Princeps regnavit); cujus poſt obitum, Neapolim tranſmigrare voluit apud Carolum Borbonium Regem utriuſque Siciliæ. Vivit adhuc ipſius pater,

CAP. XXVI ter, optimus pretioſorum lapidum compaginator, Andreas nuncupatus. Neapoli iiſdem operibus gemmarum ſcalpendarum claret *Antonius Pibeler*, annis quindecim circiter, aut viginti optime exercitatus. His adnumerandi ſunt *Laurentius Natter*, & *Marcus Tuſcher*, juvenes Alemanni, egregii, ac valde præſtantes. Primus Juliam Titi Veſpaſiani, & Marciæ Furnillæ filiam anulari gemma ſculpſit ad typum illius, quæ maximi moduli eſt, & in celeberrimo Sancti Dionyſii Theſauro Pariſiis adſervatur (1), cognomento autem ſuo ita ſignavit. NATTER. Alter imaginem ſui ipſius cælavit Anno MDCCXXXIII. adpoſuitque nomen græcis characteribus exaratum ΜΑΡΚΟΣ. Valet hiſce temporibus in eodem genere ſcalpendarum gemmarum, *Hieronymus Roſi* Etruſcus, de Liburnio, ac propterea dictus, *il Livorneſe*. Floret item in Urbe Godefridus Graaftt Vir Hanſeaticus, qui difficultate nominis pronunciandi apud nos Italos, vulgo nuncupatur *il Tedeſco*, a regione, qua Romam perrexit, antonomaſticum nomen adeptus. Hi vero ſunt cælatores Gemmarum, quorum opera nobis innotuere: Omnes certe ingenioſæ artis peritia ſequuturæ ætatis memoriam promerentes, & quos ſera poſteritas facile nobis invideat; pares difficile adſequatur. Erunt fortaſſe aliorum etiam nomina huc referenda,

(1) De ea meminimus Capite VIII. hujus Diſſertationis. Illud adire poteris.

renda, quæ lubentiſſime deſcriberemus, ſed multa adhibita diligentia, quum nos adhuc latuerint (1), recenſere modo non licet.

CAP. XXVII De *Auli* Gemma eodem typo a recentioribus iterato inſculpta, aliarumque veterum Gemmarum cælaturis ab eiſdem ſæpe repetitis, & earum maxime, quæ antiquorum Sculptorũ nominibus inſignitæ ſunt.

Plura tamen veterum Sculptorum anaglypha, & quidem præſtantiora imitari auſi ſunt nonnulli ſupra recenſiti artifices, eodem antiqui cælatoris nomine inſcripto, vel temere pro lubito immutato. Inter ea *Venus* anularis *Muſei Victorii*, terque, quaterque efficta eſt opere anaglypho, ac diaglyphico (2). *Laurentius Natter*, unus ex eis, quorum mentio habita eſt Capite præcedenti, quum Romæ degeret Anno MDCCXXXVI. noſtræ Veneris ſtatu obſervato, Danaëm effinxit in Carneola coloris optimi decore prædita, atque anularis formæ, ab exemplari dimidio circiter minori, demtoque ab dexteræ manus indice erecto calamo, palma autem expanſa, imbrem aureum, quo ab Jove deceptam fuiſſe fabulantur, reſpicientem, ac recipientem expreſſit; in ima vero parte gemmæ, nomen *Auli* ita græce inſculpſit ΑΥΛΟΥ. Qua ratione? non alia profecto, niſi ut ſuos labores carius vendat incautis, ac ſciolis noſtra ætate rei antiquariæ ſtu-

 dium

(1) Forte & ultra montes aliqui ſunt.

(2) Gauricus, in Libro *de Sculptura, ſive Statuaria*. Capite XI. agens de Cælatura, & ejus Speciebus, ait: *Species ejus Anaglyphice, quando exſculpitur, ut exſtent imagines: Diaglyphice, quando inſculpitur ad impreſſuram: Encolaptice, quando laminæ cudendo efformantur, quæ maxime ad aurifices pertinet. Item & Toreutice, quum vaſa, fibulas, & candelabra, & ejuſmodi excidimus &c.*

CAP. XXVII dium maxime adfectantibus. In eoque peccare solent alii plerique cælatores Gemmarum, virtuti crimen falsi inferentes, & Historiam in primis, (quod maxime dolendum), atque Fabularum etiam ordinem sæpe deturpantes. At vero, nonnumquam hujusmodi gemmas ita cælare coguntur, quod viri auctoritate pollentes, eosdem experimento probare velint, genio suo satisfacturi. Itaque *Constantii* Medusæ caput, egregium *Solonis* opus, (ornamentum insigne *Musei Strozii*, alibi (1) a nobis laudati), chalcedonio simillimo reperto, iisdem formis delinearunt, atque inciderunt Anno MDCCXXIX. & *Solonis* nomen, græcis characteribus, ad exemplaris normam insculpserunt; quam recentiorem gemmam secum adtulit rediturus in Gallias Melchior de Polignac, Cardinalis amplissimus, Regis Francorum in Urbe diutina Legatione perfunctus, qui opus fieri mandaverat. Eamdem Medusæ Strozianæ imaginem, minori tamen gemma, nempe ad anuli modulum, alias quoque cælavere *Constantii*, ipso *Solonis* nomine græce inscripto. Sed magnum onus, & negocium importunum, molestumque mihi, & candido Lectori adgrederer, si tam multa recentiorum opera, antiquas gemmas cælatas exprimentia, uti ab vetustis scalptoribus manarunt, vellem describere, & eas maxime, quæ

[1] Vide supra. Cap. XXV. pagina 78.

quæ primi artificis nomen præferunt; quum pene omnes a recentioribus gemmarum cælatoribus iterum ſcalptæ fuerint, vel eodem antiquo nomine ſignatæ, vel mixto alio, & fæde immutato, quæ tamen a peritioribus facile dignoſcuntur. Cavendum vero Tyronibus, ne in hæc negocia ſeſe ingerant, & iis etiam, qui non ſatis antiqua opera a novis diſcernere conſueverunt, ne vano bonæ fidei titulo aliquando decipiantur. Solent enim hoc ævo nonnulli negociatores, gemmas ſcalpendas illis tradere, qui eodem artificii genere plus ceteris laudantur, & eas, quum viderint ſatis diligenter cælatas, vel ductas ab exemplari vetuſto, vel recte excogitatas, ut fucum faciant curioſis, græco aliquo nomine inſcribi facere; neque auctores operum ſe prodere tentant, ne ſibi infeſtos illos reddant, a quibus pecuniam numeratam frequenter accipiunt. Ipſi vero negociatores plurimum ſuperlucrantur, venum dantes eadem nova opera, tamquam vetuſtiſſima. Id unum autem heic addendum: nempe Gemmam *Muſei Victorii*, valido antiquitatis argumento, multis aliis præcellere, videlicet quod igne probata ſit: non enim hoc inventum reperiit adhuc, ſive malitia, ſive induſtria recentiorum, ut quandoque gemmis nonnihil ambuſtis ad cælaturam utantur. Verum ad ea, quæ magis utilia ſunt progrediendum.

CAP. XXVIII De modo cælandi Gemmas. Veteres usos esse microscopio, sive lente vitrea demonstratur.

GEmmarum cælatores (quoniam id patitur instituti sermonis ordo), ad eas incidendas, vel *Adamantem*, vel *Rotam* adhibere solent. Siquidem in summitate styli, sive axiculi, qui ferreus est, tenuis, nec palmarem longitudinem adsequitur, scobem, sive frustulum Adamantis ita componunt, ut moveri nequeat, dum opus sculpturæ perficiunt, quod agunt, sola cuspide Adamantis, gemmam perfricando. Oleum vero quandoque guttatim infundunt, & smiridis pulvere inficiunt gemmam, sicque juvant Adamantem. De his fragmentis, inquit Plinius (1): *expetuntur a scalptoribus, ferroque includuntur, nullam non duritiem ex facili cavantes*; & Marbodæus, apud Gronovium, post auctam Gorlæi Dactyliothecam (2) ait.

Hujus fragmentis Gemmæ scalpuntur acutis.

Utuntur item *Rotarum* ope Scalptores gemmarum, eæque perexiguæ sunt. Vide sis Georgii Vasarii Vitas illustrium Pictorum, Sculptorum, atque Architectorum. Parte I. Capite XII. (3). Vide item nonnulla Capite XXV. nostræ hujus Dissertationis. Inolevit vero per abusum consuetudo *Rotas* appellare, (quas dicunt etiam *Rotini*) ferreos quosdam parvulos stylos, non chalybeos, neque

[1] Naturalis Historiæ. Lib. XXXVII. Cap. IV.

(2) Parte II. *Carmen de Gemmis, sive Lapidibus pretiosis*. pag. 6. De hoc Poëta vetusto meminimus supra, Capite V.

(3) Nempe post Operis Procœmium, scilicet pag. 67. & 68. primæ edit.

neque igne temperatos; omnes tamen æquales, & quadratæ longitudinis, quæ tandem in acumen desinit. In una eorum summitate majores, minoresve *ferrei Orbiculi*, (hi *Rotæ* dicuntur) solidati sunt, plani, sed in peripheria, sive circumferentia acuti, quorum nonnulli vix aciculæ caput exæquant. Illis igitur stylis, seu axiculis, machinæ ad lineam orizontalem infixis parte altera, & pro opportunitate mutatis, gemmam urgent, & paullatim cavant, manubrio versata grandi rota, quæ sub machina circumagitur, & hoc modo axiculum, ac memoratam parvulam *Rotam ferream* citato cursu movet, atque ita opus agitur; triti autem Adamantis pulvere, oleoque gemmam frequenter illinire necesse est. Opere perfecto, axiculum ferreum machinæ infigunt, qui in acumine altero *Orbiculum*, sive *Rotam stamneam* habet, eaque utuntur, ut nitorem Gemmis tribuant, potissime in tota expressæ imaginis incisione: planam enim superficiem perpoliunt *lima stamnea* adhibita, nec non alio instrumento, quo *Rota* grandior *plumbea*, sive stamno mixta, atque orizontalis posita, movetur, axi ferreo perpendiculari firmata: Idem vero axis, ita in scamno infixus est, ut rotam ligneam maximam sub scamno adsequatur, collocatam pariter ad lineam orizontis. Ea desuper circumacto manubrio versatur, & hoc pacto *Rota plumbea*

CAP. XXVIII

CAP. XXVIII *bea* ſuperior urgetur celeri motu. *Rotæ* currenti admovent gemmam, & aqua, ac ſmiride ipſam *Rotam* tingunt; qua ratione nitorem gemmis conferunt in ſuperficie, quod propoſueram indicare. Eamdem gemmam in capite lignei fuſi, pice calefacta, ac pene liquata firmiter defigunt; ipſam etenim ſummis digitis retinere, quæ plerumque minima eſt, res eſſet incommoda, ac plena difficultatis. Fuſum cælator ſiniſtra manu tenet, ut gemmam, quo neceſſitas poſtulat converſo fuſo verſare valeat ſcalpendo. Idem omnino firmandæ gemmæ modus in uſu eſt, ſi *Adamantem*, non *Rotas* adhibeat. Sculptor niſi acie oculorum perquam acuta præſtet, parum, aut nihil proficit, & niſi primas pictoris partes teneat, ſcilicet quicquid obviam parari contingat, perfecte delineare ſciverit, fruſtra artem profiteri audebit. Viſui vero lente cryſtallina, quam μικροσκοπεῖον dicunt, virtutem & vires aliquas adcreſcunt, quemadmodum veteres Sculptores feciſſe credibile eſt; quamvis nullam lentis vitreæ mentionem, hactenus adinvenerim ab veteribus traditam. Dominicus Maria Mannius erudite nuper differens de vitreis orbiculis, quibus oculorum imbecillitas juvatur (1), perquirit diligenter, quo Vitri genere uterentur antiquæ gentes

(1) *Degli Occhiali da naſo inventati da Salvino Armati Gentiluomo Fiorentino. Trattato Iſtorico &c.* In Firenze. MDCCXXXVIII.

tes [1], & putat ipsas quoque aliquod tale vitreum instrumentum ad usum sibi haud dubie comparasse, quo tamen hominum incuria aliquando deperdito, vitreas ampullas repletas aqua fuisse substitutas; quales plane admoto lumine adhibent nostro ævo, ut clarius videant, quum advesperascit, qui æreas tabulas incidunt, & qui res mechanicas parvulas, vel tractant, vel manibus suis operantur. Testibus, & conjecturis ab eodem adlatis jungendus est Plinus [2] agens de Smaragdi generibus, & gemmis viridibus, ac translucidis, ubi hæc aliaque plura scribit. *Præterea soli Gemmarum*, nempe Smaragdi, *contuitu oculos implent, nec satiant. Quin & ab intentione alia obscurata, aspectu Smaragdi recreatur acies, Scalpentibusque Gemmas non alia gratior oculorum refectio est, ita viridi lenitate lassitudinem mulcent* [3]. *Præterea longinquo amplificantur visu, inficientes circa se repercussum aëra, non sole mutati, non umbra, non lucernis, semperque sensim radiantes, & visum admittentes, ad crassitudinem sui facilitate translucida: quod etiam in aquis non fit.*

IIDEM

(1) Parte I. Capite VII. Cap. VIII. & Cap. IX.

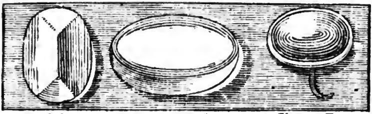
(2) Natural. Historiæ. Lib. XXXVII. Capite V.

(3) Isidorus *Originum*. Libro VI. Cap. XI. *Peritiores Architecti, neque aurea lacunaria ponenda in Bibliothecis putant, neque pavimenta alia quam eucharisteo marmore, quod auri fulgor hebetat, & eucharisti viriditas reficiat oculos. Nam, & qui Nummulariam discunt, denariorum formis myrteos pannos subiciunt, & Gemmarum Sculptores, Scarabaeorum terga, quibus nihil est viridius subinde respiciunt, & Pictores idem faciunt, ut laborem visus, eorum viriditate recreent &c.* Vide item Libro XVI. Cap. V. *De Marmoribus*.

CAP. XXVIII IIDEM PLERUMQUE ET CONCAVI UT VISUM COLLIGANT. *Quapropter decreto hominum, iis parcitur sculpi vetitis. Quamquam Scythicorum, Egyptiorumque tanta durities est, ut nequeant vulnerari.* QUORUM VERO CORPUS EXTENSUM EST. EADEM QUA SPECULA RATIONE SUPINI IMAGINES RERUM REDDUNT. NERO PRINCEPS GLADIATORUM PUGNAS SPECTABAT SMARAGDO. *Genera eorum duodecim &c.* (3). Igitur si CONCAVI plerumque erant apud veteres Smaragdi, ut facile visum colligere possent, sane non nisi arte optica illam cavitatem induissent, quam artem ideo perfecte scivisse præsumendum videtur. Et Neronis Smaragdum, quo Ludos Gladiatorios spectare consueverat, pari argumento *concavum* fuisse, licet arguere. At vero si concavos habuere vitreos orbiculos, mihi videtur, convexis pariter minime destitutos fatendum esse, atque ultro posse concedi. Sane veterum Gemmæ insculptæ, vel superficiem planam habent, vel convexam, vel concavam; oppositam autem, vel planam, vel concavam, vel convexam, ordine tamen persæpe vario. Illud, etsi genio scalptoris, sive illius, qui gemmam insculpendam ordinaverat, tribui posset; tutius ex nostra observatione factum adfirmamus, ut gemma quævis coloris venustatem & gratiam, qua magis insigni-

(3) Vide sis Isidorum, *Originum*. Libro XVI. Capite VII. Ubi plura de *Smaragdis*, & alia quam multa *De viridioribus Gemmis* describit.

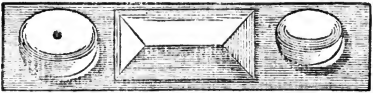
ſignitur, vividius oſtenderet. Id ipſum obſervamus in vitreis quibuſdam paſtis (ut inquiunt), ovatæ pariter, ac rotundæ formæ, quæ erant Gemmæ fictitiæ veterum, earumque plures ſpectare licet Romæ *in Muſeo Victorio*.

Cryſtall. Montan. | Vitrum Antiquum. | Clauus Æreus Neronianus.

Unam ex his ovatæ figuræ ſatis grandem, parte una convexam, altera planam, uti antiquitus expolita fuerat, repertam in olla cineraria, facile Chryſolithum dixeris; ita colore oleagino, & puritate pellucida præſtat, nullis interne, neque externe infecta bullulis, queis vitrum abundare ſolet. Huic ſi viſum admoveas, res minime ſub oculis majores comparent. Vidimus in *eodem Muſeo* Clavum parvulum ex ære conflatum, cujus caput vitrum ſmaragdinum rotundum, parte ſuperiore gibbum, ſeu convexum; inferiore planum, & totum translucidum: Æs uero, quod vitrum claudit inauratum eſt, fingens Smaragdum illigatum auro. Repertus fuit in Hortis Farneſiis ad Forum Boarium, detecto Neronis

CAP. XXVIII Balneo ſubterraneo Anno MDCCXXXI. ſelectis marmoribus, & ſculpturis ornatiſſimo: pretioſis item columnis, quas baſes, & epyſtilia ex ære inaurata decorabant. Fornicis enim ſpatia roſæ quædam e gypſo conſpicuæ, inauratæque inſtruebant, quarum roſarum in centro Smaragdi infixi adparebant. Ejuſdem formæ, duo Verticilla vitrea ſervantur in eodem loco, aliud cæruleum, aliud albeſcens, utrumque διάφανον. Hæc quoque res ſubpoſitas non nihil adaugent. Sed & aliæ factitiæ gemmæ, quæ ſcriniis ornandis inſerviebant, aliiſque uſibus, non ita facile deſcribendis parabantur, adſimilem effectum produnt.

Verticillum Antiquum. Vitrum Antiquum. Cryſtall. Montan.

Vidimus item Globulum cryſtallinum perantiquum *in eodem Muſeo*, iis adſimilem, quibus ad uſum tunicæ, ſive induſii obfirmandi, & ad ornatum quoque veſtium noſtro ævo utimur, & alia nonnulla ejuſdem generis, ſed figuræ variæ cimelia, quæ omnia aliquem imperfectum tamen res quaslibet adaugendi, ſive adcreſcendi modum præferunt. Nullam vero lentem vetuſtam inve-

invenire ad hanc diem contigit. Sed ex his facile colligitur lentis vitreæ conficiendæ artem Veteres sciviſſe, nec quidem illos latuiſſe, ut plurimi cenſebant. Ea porro noſtra opinio eſt, ut Scalptores nonniſi μικροσκοπίῳ adjuti, gemmarum partes minutiſſimas cælare potuerint: illarum etenim (quamvis ſatis ampla ſit area), ſi capita unius, atque alterius imaginis conſiderentur: in iis oculi, ſupercilia, oris forma, aures; omnia minima eſſe oportet. Idem dicendum de manibus, pedibuſque, atque aliis quibuſque rebus incidendis. Exſtant vero *in Muſeo Victorio* Gemmæ aliquæ ita parvulæ, ut lenticulæ granum, illis duplo majus ſit; & tamen in iis, vel ſemiexſtantes figuræ, vel inciſæ pariter ſpectantur: opere in area tam parvula ſane admirando, quas oculo nudo, vix inciſas eſſe judicaveris. Porro non ad uſum ſignandi cælatas fuiſſe credimus, ſed unice ab oſtentationem artis (1). Duæ ex his Smaragdinæ, vetuſtiſſimæque, utraque parte inferiori concava, anulo aureo recentiori eleganter ad latera inſerviunt loco Beryllorum, atque Adamantium, & ita minutæ ſunt,

 ut

(1) Hæc artis oſtentatio deprehenditur in minutiſſimis operibus Callicratis Lacedæmonii, & Myrmecidæ Mileſii, quæ memorantur ab Æliano. *Variæ Hiſtoriæ. Libro* I. *Capite* XVII. Quibus diſcernendis operibus nigras ſetas oculis admovere oportere ſcribit Varro. *Libro* VI. *de Lingua Latina*. Eadem opera, aliaque recenſet Plinius. *Naturalis Hiſtoriæ. Libro* VII. *Cap.* XXI. & *& item. Libro* XXXVI. *Cap.* V. Præterea multa ſcitu digna videris in Adnotatis ab Joanne Scheffero ad Æliani opus loco indicato, pagina vero 304. Vide quæ de minimis hujuſmodi arte factis diximus Capite XXV. noſtræ Diſſertationis.

ut anulum nullo incommodo quotidie deferendum exornent. In una ſculptus viſitur Apollo ſedens, ac Lyram pulſans; in alia Victoria alata, ſertum, ſive coronam oſtentans dextera manu, ſiniſtra palmam gerens. Gemma, quæ media eſt inter utramque illuſtratur a Gorio (1), & Abacos convivales apophoretis inſtructos continet.

CAP. XXIX.
De Gemma a *Quinto Alexa* inſculpta, quæ Achillem exhibet armis inſtructum. Item de Sardonyche.

GEmma altera, quæ illuſtranda eſt, fragmentum inſigne Sardonycum *Muſei Victorii* repreſentat egregie ſuppletum, & Achillem refert armis, ocreiſque munitum, jam tum ad bellum proficiſcentem (2). In area legitur tribus lineis diſtributa ſequens inſcriptio ΚΟΙΝΤΟϹ ΑΛΕΞΑ ΕΠΟΙΕΙ. ſcilicet QVINTVS ALEXA FACIEBAT. Hanc Gemmam adtulit ſæpe laudatus Gorius in ſecundo Volumine Muſei Florentini (3), & Scalptoris nomen ad hoc tempus incognitum fuiſſe teſtatur, licet *Alexæ* cognomen non raro in vetuſtiſſimis Titulis obſervari poſſit, unico exemplo apud Fabrettum indicato (4). Verum poſt eruditas ipſius adnotationes, hæc de noſtro penu Lecto-

(1) Adi Joannis Baptiſtæ Donii Inſcriptiones antiquas. Claſſe IV. pagina 143. Tab. IX. num. II. & Obſervationes in Aras Deorum &c. pagina CI. & pagina CII.

(2) Vide Tabulam æri inciſam præpoſitam Capiti I. hujus Diſſertationis, in qua Gemma delineata eſt.

(3) Tabula XCVII. Num. I. poſt Claſſem IV. in Appendice. Vide ſis pagina 155.

(4 Inſcriptionum Domeſtic. Capite VI. num 59.

Vide Gorium in Columbario Libertorum, & Servor. Liviæ Auguſtæ, & Cæſarum, pag. 166. Num CXXXIX.

Lectori ſuppeditamus. De Sardonyche plura videris apud Plinium [1], & alios, quos ſupra citavimus Capite v. Andream Baccium (2), Conradum Geſnerum (3), Anſelmum Boëtium de Boot, & Adrianum Tollium (4): Sanctum Epiphanium (5), Joannem de Laët (6), Camillum Leonardum Phyſicum Piſaurenſem (7), ceteroſque alios, qui de Gemmis, ac Lapidibus Diſſertationes, Libros, Obſervationeſque lucubrarunt. Aliqua tamen ad marginem, ſive ad calcem hujus paginæ adlata, quum vacat perlegito. Quod Achillem (ut ipſi putabant), potiſſime deceret Sardonyche, & pariter eos omnes, qui res bellicas tractant, vel bellicis negociis aſſueſcunt.

CAP. XXX
De Ocreis, quibus Achilles indutus eſt circa tibias.

Achilles armatus exprimitur in hoc monimento, & quidem paratus ad bellum, ſive potius ad bellandum proficiſcens, uti in pluribus gemmis antiquis viſitur Mars, qui ideo dicitur *Gradivus*. De Galea, Thorace, Scuto, Haſta, ac Parazonio, quibus armis Achilles indutus ſpecta-

(1) Hiſtoriæ Naturalis. Lib. xxxvii. Capite vi.

(2) Numero i, & eum adnotationibus Wolfangi Gabelchover. Capite iii.

(3) Libro i. Cap. vi. *Timorem pellere, audaciam præſtare, a veneficiis, maleficiiſque geſtantem adſerere, ſanguinem e naribus fluentem compeſcere, animo lætitiam, ingenio quoque acumen invitare perhibetur &c.* Nonnulla ex his refert quoque Baccius, teſtimonio, atque auctoritate fretus (quæcumque in hac re ea ſint), Alberti Magni.

(4) Præſertim Libro i. Cap. lxxxiv. Cap. lxxxv. & Cap. lxxxvi. Vid. pariter in notis.

(5) Gemma i.

(6) Libro i. Capite xix. alibique.

(7) *Speculum Lapidum*. Libro ii. Cap. vii. pag. 151. & ſeqq. Vide item Lib. iii. Cap. iv. pag. 175. uſq. 180. edit. Pariſien. alibi a nobis indicatæ.

CAP. XXX spectatur, nihil omnino dicendum est, quod pars gemmæ superior, pene tota suppleta sit; licet Parazonium, Thorax, Subarmale: immo & Panniculus, qui de sub scuto ventilat, baccis, sive flocculis in extremitatibus ornatus (1), in vetusto fragmento compareant: vestigiisque notis, opus totum, fortasse nihil, aut parum ab vetustæ gemmæ parte deperdita discrepans, absolutum fuerit. De Ocreis tamen, quæ integræ perseverant, aliquas animadversiones subtexere lubet. Marcus Terentius Varro, Libro IV. de Lingua Latina (2), Ocreas putat ita nuncupatas fuisse, quod opponebantur ob crus. Sextus autem Pompejus Festus (3) hæc inquit. *Ocrem antiqui, ut Attejus Philologus in Libro Glossematorum refert, montem confragosum vocabant, ut apud Livium: Sed qui sunt hi, qui ascendunt altum Ocrim? Et, celsosque Ocris, arvaque patria, & mare magnum; Namque Tænari celsos Ocris. Et, haud ut quem Chiro in Pelio docuit Ocri; unde fortasse etiam Ocreæ sint dictæ inæqualiter tuberatæ.* Paullus vero Diaconus pro adserto prodit: *Ocrem montem confragosum dicebant antiqui: heinc Ocreæ dictæ inæqualiter tuberatæ.* Artificiosam hanc Ocrearum inæqualitatem liquido observamus in *Gemma Victoriana*. Ceterum mos deferendi Ocreas, non idem militibus fuit; etenim aliquando sinistrum solummodo crus instrue-

(1) Vide quæ diximus in hac Dissertatione Cap. XV.

(2) Capite XXIV.

(3) *De Verborum significatione.*

inſtruebant, quandoque dextrum tantum. Renatus Vegetius (1): *Pedites autem ſcutati*, ita habet, *præter cataphractas, & galeas, etiam ferreas Ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere &c.* & in eamdem ſententiam Virgilius (2) ait.

. . . . . veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis, crudus tegit altera pero.

Ad quem locum Servius: *Ipſe eſt in pugnantibus primus*, nempe ſiniſter pes; *Sed bene nudus eſt, quia tegitur ſcuto, dextrum autem tectum conveniebat eſſe, quaſi ab armis remotum* (3). Silius Italicus ſtat contra (4), quum inquit, agens de Sabinis populis.

Cunctis haſta decus, clypeuſque refertur in orbem,
Vertice & implumes, & lævi tegmine cruris
Ibant &c.

Sed de hac re diſſerit plene Vir doctiſſimus Joannes Ludovicus de la Cerda in notis ad Opus Virgilianum, loco ſupra citato, & alibi (5): Varium etenim morem ſervabant variæ gentes ex inſti-

(1) *De Re militari.* Libro I. Cap. XX.

(2) Æneidum. Libro VII. verſ. 689. & ſeq.

(3) Adi Tractatum noſtrum de Flore Aureo. Parte I. Capite XIV. quo loci de motu pedum egimus, auctoritatem Ariſtotelis ſequentes.

(4) *Punicorum Bellorum*. Lib. VIII. verſ. 420. & ſeqq.

(5) Vide ſis Lib. IV. Æneid. verſ. 518. *Unum exuta pedem vinclis &c.* & item Libro VIII. verſ. 624.

Tum læves Ocreas electro, auroque recocto &c.

Inquit vero Virgilius *Ocreas electro, auroque recocto* fabrefactas: Electrum enim gummi genus eſt naturale, & item ſpecies metalli, vel natura in fodinis progeniti, vel factitii. Quæ autem ea metalli ſpecies ſit, docet Plinius [*Natural. Hiſtor.* Lib. XXXIII. Cap. IV.] *Ubiquumque quinta argenti portio eſt, Electrum vocatur &c. Quod ſi quintam portionem excedit, incudibus non reſiſtit &c.* Igitur hoc metallo conflabant Ocreæ, quas cum ceteris armis Æneæ Venus donavit, ut tutius cum Laurentibus, Turnoque præliaretur.

inſtituto majorum ſuorum, & aliam conſuetudinem pedites, aliam equites uſurparunt. Verum Romani milites, vel utramque tibiam Ocreis inſtruxerunt, vel utraque nuda pugnarunt, quod oſtendunt plures Gemmæ inciſæ, Nummi veteres, antiquæ picturæ, & ſculpta marmora quamplura. Ocreas autem plerumque adhibebant ex corio paratas, vel ex ære ductili, atque attenuato, quapropter inæqualitates nonnullas facile contrahebant, quas in veteri fragmento noſtro conſpeximus a *Quinto Alexa* operis artifice indicatas.

CAP. XXXI
De nomine *Quinti Alexæ*. Diſquiritur an aliqui Sculptores a Plinio memorati artem quoque inſculpendi Gemmas calluerint.

DE nomine *Quinti Alexæ* cælatoris nunc agentibus illud notandum occurrit, videlicet prænomen *Quintus* ab ortu ſibi vindicaſſe, quod fortaſſe inter natos, quintus in lucem prodierit. Carolus Sigonius ſcribit [1]: *Quintus, Sextus, Decimus, a numero dicti ſunt, teſte Varrone, ut qui quinto, ſexto, & decimo loco eſſet natus, is demum primis temporibus, Quintus, Sextus, & Decimus diceretur*. Onuphrius Panvinius in Libro De Antiquis Romanorum nominibus [2]: ſic

[1] *De Nominibus Romanor.* Cap. III.

(2) *Unde Nomina gentilicia manarint, & cur in jus deſinant.*

Idem, alibi agens *de Prænominibus*: Circa finem vero in eodem Libro.

Eſt animadverſione dignum non omnes Decimos, Quintos, & Sextos eos dictos eſſe, qui decimo, quinto, & ſexto loco nati ſint .... nam non ſolum hi, qui ita nati ſunt, ſed alii plerique ita appellati ſunt, multoſque præterea ita natos exiſtimandum eſt, neque tamen ſic vocitatos. Dicendum ergo eſt, eum qui primus hoc prænomine appellatus eſt, ea fortaſſe ratione dictum. Ceteros, quod ab eo, aut alio ejuſdem prænominis originem ducerent, aut amicitiæ, aut differentiæ, aut eadem nonnumquam cauſa, poſtea nominatos &c.

Vid. Petri Servii *Miſcellanea* C. VIII.

ſic loquitur : *Itaque ſi quis prima luce , exempli gratia, natus eſſet , Lucium , ſi mane , Manium , ſi ad Tiberim , Tiberium , ſi quinto , ſexto , aut decimo loco , Quintum , Sextum , & Decimum appellarunt : & præpoſito hoc nomine illi gentilicio , dixerunt , Lucius Julius , Sextus Julius , Manius Antonius ... atque nomen illud ſecundo loco excogitatum, quod antiquo nomini gentilicio præponeretur , Prænomen vocarunt . Quare ſi naturam ſpectes (quam ego nunc in origine horum vocabulorum tradendam ſpectavi) , Prænomen , ſecundum eſt , ſi uſum , & appellandi rationem , primum* . Hujuſmodi Prænomina in antiquis Titulis inſcripta frequentiſſime leguntur , ac propterea aliqua iſthuc recenſere omittimus , ne eruditorum patientia videamur abuti , qui in editis vetuſtorum monimentorum Theſauris , in Hiſtoria Romana , aliiſque Scriptoribus enunciata , ac tradita , quum lubeat , facile reperient . *Alexa* pariter nomen in eruditis marmoribus aliquando invenitur , deductum forte ab *Alexia* Galliæ Celticæ Metropoli , ab Hercule condita (1) , de qua Cajus Julius Cæſar meminit in Commentariis de Bello Gallico (2) , aliique ; quoniam , ut notum eſt , ab Urbibus quoque nomina propria in ſe veteres derivarunt . Ita alii Deorum quoque nominibus nuncupabantur , ut Hercules , Mercurius &c. Alii ab Fluminibus ,

P Lapi-

[1] Diodorus Siculus . *Bibliotheca Hiſtorica*. Libro IV. Cap. II. pag. 227.

[2] Libro VII. Item Vellejus Paterculus *Hiſtoria Romana* Lib. II. &c.

CAP. XXXI Lapidibus, Floribusque &c. quod Viri clarissimi adnotare minime refugerunt (1). Quin etiam studiis, atque artibus nomina, quæ imponebantur natis aliquando adludebant, ut facilius ad illa sequenda instituta incitarentur adulta ætate. Antiquum Epigramma actutum vulgare constitui, quod eam consuetudinem apertissime memorat, ac plene illustrat. Via Salaria vetere repertum fuit hoc Anno MDCCXXXIX. & nuperrime adfixum muro est in atrio Basilicæ Callisti, quæ dicitur etiam Santæ Mariæ *ad Fontem Olei*, sive *Trans Tiberim*. Sculptum est literis quam minimis, iisdemque minio illitis (2). Literis quoque nonnullis infrequentioribus (3). Marmor vero figura pene semicirculari sectum, longum est pal-

[1] Gisbertus Cuperus. *Monumenta Antiqua inedita*. pag. 188., & 189.

Gorius in Columbario Libertorum. & Servorum Liviæ Augustæ, & Cæsarum, variis locis.

(2) Vetusti quadratarii Epitaphia scalpebant ferro, quæ postea ornamenti gratia, Minio atque Cinnabari aliquando pingebant; qualia sexcenta indicari possent, tum ab Etruscis, tum a Græcis, Romanisque mutuata; sive Ethnicis, sive etiam Christianis. Hujusmodi monimentum hactenus ineditum, quamvis mutilum, & a re nostra alienum, ex *Museo Victorio* describimus; de quo tamen alibi erit sermo, repertusque fuit in Cœmeterio Sanctorum Petri, & Marcellini annis superioribus. Longum est palmos Romanos tres circiter cum dimidio: altum palmum unum, uncias quatuor. Literæ vero minio infectæ sunt.

sic REERIGERA DEVS ANIMA HOM...

Inquit Plinius [*Histor. Natural.* Libro XXXIII. Cap. VII.] *Minium in Voluminum quoque scriptura usurpatur, clarioresque literas, vel in auro, vel in marmore: etiam in sepulcris facit*.

(3) In hoc vetustissimo Epigrammate Litera A. plerumque linea transversa destituitur, & ad formam Λ. Lambdæ Græcorum efformata est. Litera G. formam habet Literæ C. quæ tamen uberius observantur a nobis in Tabulis Æreis *Musei Victorii*, Præfationi consertis. Quod adtinet ad interpunctionem, & maxime ad prosodiam, (quæ res variæ in nonnullis inveniuntur), mirum nemini fiet, postquam Cicero in Oratore de Poëtis vetustissimis, ac etiam recentioribus suæ ætatis; illorumque varia scribendi ratione aliqua animadvertit. Verum quam multa exempla, qui volet, reperiet apud Lucretium; item Plautum, Ennium, aliosque veteres Poëtas Latinos.

CAP. XXXI

palmos Romanos tres, uncias tres, & ſemis; altitudine æquat palmum unum, uncias ſeptem, & ſemis; niſi partem aliquam gypſea coronys, qua circum decoratur, occludat.

SI QVIS . FORTE VELIT TVMVLI COGNOSCERE FATVM .
ET QVORVM MAESTVS . CONTEGAT OSSA . LAPIS .
ACCIPIAT PAVCIS . NE SIT . MORA . LONGIOR AEQVO .
SI TVMVLVS . TENEAT QVEM VOCAT IPSA VIA .
HIC . SITVS EST ANNIS PLENVS . VITAQVE BEATVS .
ET LAETVS . OMNI . MORE RHODANTHION .
NEC SIT MIRVM QVOD COMIS . QVOD DVLCIS AMOENVS .
IN VITA . FVERIT . NOMINE . FLORIS ERAT .
HVNC CONIVNX TALEM NIMIO . DILEXIT . AMORE .
INQVE . DIEM VITAE . VNA . FIDE . COLVIT .
ET POSTQVAM FATIS . MORIENTIA . LVMINA . SOLVIT .
SVPPREMISQVE . SVIS . REDDIDIT OBSEQVIVM .
INVITA HOC MVNVS . CONIVNX VICTORIA FECIT .
QVODQVE . VIRVM VICIT AEGRA DOLORE . FVIT .
. SED QVONIAM FATIS . NVLLI EST . OBSTARE POTESTAS .
QVIN TENEANT . CVRSVM QVEM STATVERE . SEMEL .
QVOD SOLVM LICVIT . CONIVNX . FIDISSIMA FECIT .
POST ILLVM NVLLI . FAS . VIOLARE . TOROS .
SERVATAMQVE DIV VITAM . HABITAMQVE . PVDICE .
POST MORTIS CASVM PERTVLIT AD TVMVLVM .
NAMQVE SIMVL POSITA EST . FATOQVE . TENETVR . EODEM .
QVOQVE MODO POTVIT MORTE SECVTA VIRVM .
HAEC . EST SANCTA FIDES . HAEC SVNT FELICIA VOTA .
AMPLEXVS VITAE I REDDERE . POST OBITVM .
FORTVNATI AMBO . SI QVA EST EA GLORIA MORTIS .
QVOS IVNGIT TVMVLVS . IVNXERAT VT THALAMVS .

Sed redeamus illuc, unde divertimus. Ejuſdem nominis *Alexæ*, celebris fuit Statuarius Olym-

 piade

piade LXXXVII. discipulus *Polycleti* a Plinio memoratus (1). Quum vero ab eodem Scriptore, *Polycletus* inter eos, qui minora simulacra, & signa perficiebant, recenseatur, & inter Gemmarum Scalptores, *Polycletum* insignem fuisse viderimus (2). Suspicio quædam nos agitat, fortasse non spernenda, & *Alexin* a Plinio descriptum cum Statuariis, tamquam Gemmarum quoque cælatorem putare debeamus, æque nos impellit: ita ut Cælator nostræ Gemmæ QVINTVS ALEXA idem ille sit, qui ab Plinio indicatur. Attamen utrumque Plinianum Sculptorem incerto discrimine, nostris adjungere minime volumus, scrupulum eruditioribus examinandum, ac de ipso libere disquirendum, ultro, citroque concedentes: in alteram sententiam, si quando doctorum Virorum judicio lata fuerit, presso vestigio, atque lubentius descensuri.

CAP. XXXII
De inæqualitate, quæ in aversa parte utriusque Gemmæ illustratæ, & aliquando in plerisque aliis antiquis Gemmis cælatis observatur.

UTramque Gemmam, a nobis hactenus illustratam, rem observatione dignissimam, nec tamen ad hanc diem observatam, continere deprehendimus, quum partes cælaturæ oppositas inspexerimus. Superficies enim postica unius, alteriusve, maxime lævigata, & expolita est; verum alicubi tuberata, atque etiam excavata. Illud autem nonnulli contemplantes, incuriæ, vel negligentiæ veterum Scalptorum facile tribuere non

[1] Naturalis Hist. Lib. XXXIV. Cap. VIII. (2) Nempe supra Capite II. pag. 4.

non verentur : ita ut si qua hujus operis antiqua gemma cælata in manus eorum inciderit, qui aureis anulis ad ornandos digitos solummodo inserere student, vel pro sigillis ad Horologia adpensis utuntur, (ut nostri ævi fert usus, cetera non improbandus), aversam partem, vel complanare statim faciant, vel obduci imperent aurificibus, ornato flexilibus cauliculis, & mæandris, vel ex auro puro, vel encausticis aureo operculo, ut vitium vetustarum gemmarum, quod ipsi putant, sive emendent, sive emendasse videantur. Res autem non ita se habet; etenim solertissimi hominum fuere, qui gemmas inciderunt, atque eas suo nomine signarunt, quod vel ex nostra Dissertatione satis superque licet intelligere, si consideretur quam minimus eorum numerus, qui hanc spartam adornarunt, Capite I. descriptorum. Igitur id animo versantes, ac sæpenumero hujusmodi gemmas, in altum elatas, contra lucem inspicientes, novimus, atque in eis animadvertimus, non sine ingenti admirationis nota, maximam coloris æquabilitatem : adeo ut eodem met colore transluceat imago insculpta, quo pariter area transparet; quod inventum, & pulcrum visu, & commendabile, ac suspiciendum est. Heinc argumentum, rectumque judicium proferri licet, quam profunde, lateque, omnes artis recessus, ac præstantiam callerent

CAP. XXXII lerent iidem ipsi gemmarum Cælatores, quos summos viros appellare non dubitamus, & eas gemmas, quæ peculiari hoc raritatis specimine distinguuntur (demto *versatilis rotæ* periculo (1), qua male feriati, & imperiti quidam homines cunctas indistincte expolire, lævigare, & complanare solent), impofterum maximi faciendas esse censemus. Quo monito, uti spectabiliores hac nostra ætate, & insequentibus omnes vetustæ cælaturæ fiant, magno rei antiquariæ bono, atque emolumento, feliciter auspicamur.

IN-

(1) Vide quæ supra diximus Capite XXVIII. pagina 101. & 102.

ANAGLYPHUM ANTIQUUM SINGULARE

EX VITRO OPACO SUBVIRIDI

Romæ in Museo Victorio.

Magnitudo.

Pro illustratione vetusti hujus monimenti, lege sis, quæ obiter exposuimus Capite IX. pag. 29.

INDEX RERUM

Numeri Romani Præfationem ; Vulgares paginam Dissertationis indicant .

A

Aurum

Q

H

I

K

L

Libitina

Nobis autem in his locis per monogramma, omnem literarum catenationem libuit indicare, non tantum verbum, aut nomen compendio descriptum. Tabella marmorea elegantissima super enunciata hæc est.

ONESIMVS . TI. CLAVDI
GERMANICI . ATRIENSIS
VINIAE . CONIVGI . SVAE . BENE MERENTI
FECIT . VIX. ANN. XXVI. ET . CVM . EO
VIX . ANN. VIII

Panvi-

VIBIA . PHRYNE . VIXIT . TER . SENOS . ANNOS
CARA . MEIS . VIXSI . SVBITO . FATALE . RAPINA
FLORENTEM . VITA ./. SVSTVLIT . ATRA . DIES
HOC.TVMVLO.NVNC.SVM.CINERES.SIMVL.NAMQ.SACRATI
PER . MATREM . CARAM . SVNT . POSITIQVE . MEI
QVOS.PIVS.SAEPE.COLIT.FRATER.CONIVNXQ.PVELLAE
ATQVE. OBITVM. NOSTRVM. FLETIBVS. VSQVE. LVVNT
DI. MANES. ME.VNAM. RETINETE.VT.VIVERE.POSSINT
QVOS . SEMPER . COLVI . VIVA . LIBENTE . ANIMO
VT.SINT.QVI.CINERES.NOSTROS.BENE.FLORIBVS. SERTIS
SAEPE . ORNENT . DICAT . SIT . MIHI . TERRA . LEVIS.

Quadra

Scalptores gemmarum a Georgio Vafario, & aliis memorati.

Scalptores gemmarum incerti.

Scalptores gemmarum nostræ ætatis.

Theoderi-

V

X

Z

FINIS.

EXCUDEBAT
ROMAE APUD MONTEM JORDANUM
JOANNES ZEMPEL TYPOGRAPHUS
ANNO AB ORBE REDEMTO. CIↃ IↃ CC XXXIX.
MENSE SEXTILI.

Errata typographica, ſi quæ ſunt in hoc Opere (ita ut deficere, vel abundare aliquam literam mediis dictionibus fortaſſe contigerit), Auctoris incuriæ ne tribuantor, ſed qua par eſt humanitate, qui legent excuſent, & corrigant: Hæc autem recognovimus emendanda.

IN DISSERTATIONE

Pag. 12.	lin. 4.	ademſerit	*lege*	ademerit
28.	27.	*dèſtinaſſe*		*deſtinaſſe*
56.	19.	*exors*		*exſors*

IN ADNOTATIONIBUS

Pag. 17 (4)	lin. 4.	*foculos*	lege	*focculos*
88. (1)	lin. 9.	alli		alii
103. (3)	lin. 3.	*lacuuaria*		*lacunaria*

Atqui, ea ſunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur.

Cicero pro Sexto Roſcio Amerino.

ONUMENTA